

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VADYBOS KATEDRA**

**Rūta PETRAUSKAITĖ
Raimondas TIJŪNAITIS**

**REGIONŲ PLĖTOTĖS VALDYMAS EINANT Į PILIETINĘ
VISUOMENĘ (Šiaulių regiono pavyzdžiu)**

Magistro darbas

Šiauliai, 2005

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VADYBOS KATEDRA**

**REGIONŲ PLĖTOTĖS VALDYMAS EINANT Į PILIETINĘ
VISUOMENĘ (Šiaulių regiono pavyzdžiu)**

**Magistro darbas
Socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03S)**

Magistro darbo autoriai Rūta Petrauskaitė, Raimondas Tijūnaitis

Vadovas prof.habil.dr. Leonas Simanauskas

Recenzentas prof.habil.dr. Stanislovas Algimantas Martišius

SANTRAUKA

Petrauskaitė Rūta, Tijūnaitis Raimondas

Regionų plėtots valdymas einant į pilietinę visuomenę (Šiaulių regiono pavyzdžiu).

Magistro darbas.

Magistro darbe regionų plėtros valdymas analizuojamas pilietinės visuomenės kontekste. Konceptualiojoje dalyje buvo ieškoma mokslinės visuomenės dalyvavimo valdyme koncepcijos, sisteminant, lyginant, vertinant Lietuvos ir užsienio autorių teorinius ir empirinius tyrimus. Ieškant tinkamos prieigos prie regionų plėtots valdymo, paremto gyventojų nuomonėmis, darbe atlikta kartotinė Šiaulių regiono gyventojų apklausa (pirmoji apklausa buvo atlikta 2003 m., rezultatai paskelbti darbo autorių bakalauro baigiamajame darbe). Apklausoje dalyvavo 734 respondentai iš viso Šiaulių regiono. Pirmoji magistro darbo autorių hipotezė pasitvirtino iš dalies, t.y. kad Lietuvoje, kaip pokomunistinio režimo šalyje, dar anksti visiškai pereiti prie regionų plėtots valdymo „iš apačios į viršų“. Antroji mokslinė hipotezė, kad gyventojų vertinimai socialinės ir ekonominės infrastruktūros, žmogiškųjų išteklių, pramonės ir verslo bei žemės ūkio, kaimo ir žuvininkystės sektorių yra pagerėję lyginant 2005 m. su 2003 m. dėl regiono ekonomikos vystymosi, patvirtinta. Trečioji mokslinė hipotezė gali būti patvirtinta tik iš dalies, t.y., kad vienodas respondentų visų sričių vertinimas iš dalies parodo piliečių abejingumą dalyvauti regiono plėtros valdyme. Atsakymas į šią hipotezė formuluojamas prielaidų lygmenyje ir daugiau grindžiamas loginiais teoriniais argumentais nei empiriniais.

SUMMARY

Petrauskaitė Rūta, Tijūnaitis Raimondas

The Governance of Regional development based on the Civic Society.

Master's work.

This Master's final paper analyzes the Regional development governance in the context of civic society. The paper presents the results of theoretical and empirical surveys of Lithuanian and foreign scientists in the field of public participation in the regional development governance. To sustain the theoretical conclusions and to prove the hypothesis of this research work, there were questioned more than 700 people of Siauliai County. The first hypothesis of this research was confirmed partly, that it is not proper time to apply the governance from above (“bottom-up”) because of the specific Lithuanian postcommunist regimes. The second hypothesis was confirmed, that the estimations of the county's population of the different fields of main sectors of Siauliai regional development were improved comparing the year of 2003 to 2005 because of the better economic development of the county during this period. The third hypothesis was confirmed partly, that the same estimations of all sectors mean that people are indifferent to the regional development governance.

TURINYS

ĮVADAS	9
1. REGIONŲ PLĖTOTĖ DARNAUS VYSTYMOŠI KONTEKSTE	15
1.1. Regionų plėtotės principų ir esmės pristatymas	15
1.2. Darnaus vystymosi sampratos analizė.....	20
1.3. Darnaus vystymosi idėjų ir tikslų integravimas regionų plėtotėje.....	22
1.4. Lietuvos regionų vertinimas socioekonominiu aspektu	26
2. VISUOMENĖS ĮTRAUKIMAS Į REGIONO PLĖTOTĖS VALDYMĄ	31
2.1. Regionų plėtotės valdymo definicijos	31
2.2. Skirtingų požiūrių derinimas regionų plėtotės valdyme.....	33
2.3. Valdymo sistemų atskirose pasaulio šalyse pristatymas	35
2.4. Piliečių dalyvavimas regionų plėtotės valdyme.....	38
2.4.1. <i>Piliečių dalyvavimo teoriniai pagrindai</i>	38
2.4.2. <i>Piliečių dalyvavimo valdyme lygiai</i>	41
2.4.3. <i>Piliečių įtraukimo Lietuvoje problemos</i>	44
3. ŠIAULIŲ REGIONO GYVENTOJŲ NUOMONIŲ TYRIMO REZULTATŲ SVARBIAUSIAIS REGIONO IR ŪKIO SEKTORIŲ KLAUSIMAIS PALYGINIMAS 2003 SU 2005 M PILIETINĖS VISUOMENĖS KŪRIMO KONTEKSTE	49
3.1. Šiaulių regiono gyventojų charakteristika	49
3.2. Šiaulių regiono gyventojų tyrimo metodai ir procedūra	52
3.3. Šiaulių regiono gyventojų nuomonių tyrimo rezultatų analizė.....	57
3.3.1. <i>Respondentų pasiskirstymas pagal sociodemografinius veiksnius</i>	57
3.3.2. <i>Bendra Šiaulių regiono gyventojų nuomonių tyrimo rezultatų analizė</i>	59
3.3.3. <i>Šiaulių regiono gyventojų nuomonių tyrimo rezultatų analizė pagal sociodemografinius veiksnius</i>	69
IŠVADOS IR SIŪLYMAI.....	94
DISKUSIJA.....	96
LITERATŪRA	97
PRIEDAI:	
1 priedas. Šiaulių apskrities sektoriaus sričių poreikio investicijoms vertinimo palyginimas (2003 m. su 2005 m.)	104
2 priedas. Šiaulių apskrities sektoriaus sričių poreikio investicijoms vertinimo palyginimas (2003 m. su 2005 m.)	108
3 priedas. Šiaulių apskrities rajonų ir Šiaulių miesto plėtros sektorių poreikio investicijoms vertinimų palyginimas (2003 m. su 2005 m.).....	114
4 priedas. Šiaulių apskrities rajonų ir Šiaulių miesto plėtros sektorių poreikio investicijoms procentinis vertinimų palyginimas (2003 m. su 2005 m.)	115

5 priedas. Šiaulių apskrities plėtros sektoriaus poreikio investicijoms vertinimų palyginimas pagal išsilavinimą (2003 m. su 2005 m.).....	116
6 priedas. Šiaulių apskrities plėtros sektoriaus poreikio investicijoms procentinis vertinimų palyginimas pagal išsilavinimą (2003 m. su 2005 m.).....	117
7 priedas. Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės vertinimų procentinis palyginimas pagal profesinės veiklos sritis (2003 m. su 2005 m.).....	118
8 priedas. Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės vertinimų procentinis palyginimas pagal profesinės veiklos sritis (2003 m. su 2005 m.).....	120
9 priedas. Šiaulių regiono žmogiškųjų išteklių sektoriaus plėtros poreikio investicijoms vertinimo faktorinės analizės rezultatai 2003m. ir 2005m.....	122
10 priedas. Šiaulių regiono verslo ir pramonės plėtros faktorių vertinimo faktorinės analizės rezultatai 2003m. ir 2005m.	124
11 priedas. Sociodemografinių veiksnių įtaka šiaulių regiono gyvenimo sričių vertinimui 2005 m.....	125
12 priedas. Pagrindinių sąvokų analizė.....	126
13 priedas. 10 lentelė. Šiaulių apskrities sektorių sričių būklės vertinimų procentinio paskirstymo palyginimas (2003 m. su 2005 m.)	127
14 priedas. Šiaulių apskrities rajonų ir Šiaulių miesto plėtros sektorių vertinimų palyginimas (2003 m. su 2005 m.).....	132
15 priedas. Šiaulių apskrities rajonų ir Šiaulių miesto plėtros sektorių procentinis vertinimų palyginimas (2003 m. su 2005 m.).....	133
16 priedas. Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės procentinis vertinimų palyginimas pagal respondentų lytį (2003 m. su 2005 m.)	134
17 priedas. Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės vertinimų palyginimas pagal respondentų lytį (2003 m. su 2005 m.)	135
18 priedas. Šiaulių apskrities plėtros sektoriaus poreikio investicijoms procentinis vertinimų palyginimas pagal respondentų lytį (2003 m. su 2005 m.).....	136
19 priedas. Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės procentinis vertinimų palyginimas pagal gyvenamosios vietos tipą (2003 m. su 2005 m.)	137
20 priedas. Šiaulių apskrities plėtros sektorių poreikio investicijoms procentinis vertinimų palyginimas pagal gyvenamosios vietos tipą (2003 m. su 2005 m.).....	138
21 priedas. Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės procentinis vertinimų palyginimas pagal išsilavinimą (2003 m. su 2005 m.).....	139
22 priedas. Šiaulių apskrities plėtros sektorių poreikio investicijoms vertinimų palyginimas pagal profesinės veiklos sritis (2003 m. su 2005 m.).....	140
23 priedas. Šiaulių regiono socialinės ir ekonominės infrastruktūros poreikio investicijoms vertinimo faktorinės analizės rezultatai 2003m. ir 2005m.....	142
24 priedas. Šiaulių regiono žemės ūkio, kaimo ir žuvininkystės plėtros vertinimas faktorinės analizės rezultatai 2003m. ir 2005m.	145
25 priedas. Šiaulių regiono žemės ūkio, kaimo ir žuvininkystės plėtros investicijų poreikio vertinimo faktorinės analizės rezultatai 2003m. ir 2005m.	146

LENTELĖS

1 lentelė. Vietos valdymo sistemų pasaulyje charakteristikos	36
2 lentelė. Visuomenės dalyvavimo teorijos	40
3lentelė. Visuomenės dalyvavimo „laiptai“	42
4 lentelė. Gyventojų migracijos iš apskrities ir iš Lietuvos palyginimas, 2003 m.	50
5 lentelė. Nedarbo lygio palyginimas 2003 – 2005.04.01, %	51
6 lentelė. Gyventojų nuomonių tyrimo anketos klausimyno struktūra.....	55
7 lentelė. Anketų grįžtamumo kvotos palyginimas, % (2003 m. su 2005 m.).....	57
8 lentelė. Respondentų pasiskirstymo palyginimas pagal lytį, (2003 m. su 2005 m.)	58
9 lentelė. Šiaulių apskrities sektorių sričių būklės vertinimo reitingo palyginimas (2003 m. su 2005 m.).....	60
10 lentelė. Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės vertinimų palyginimas (2003 m. su 2005 m.)	67
11 lentelė. Šiaulių apskrities plėtros procentinis sektorių būklės vertinimų palyginimas (2003 ir 2005 m.).....	67
12 lentelė. Šiaulių apskrities plėtros sektoriaus poreikio investicijoms vertinimų palyginimas (2003 m. su 2005 m.).....	68
13 lentelė. Šiaulių apskrities plėtros procentinis sektorių poreikio investicijoms vertinimų palyginimas (2003 m. su 2005 m.)	69
14 lentelė. Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės vertinimų palyginimas pagal respondentų lytį (2003 m. su 2005 m.).....	70
15 lentelė. Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės vertinimų palyginimas pagal gyvenamosios vietos tipą (2003 m. su 2005 m.)	72
16 lentelė. Šiaulių apskrities plėtros sektorių poreikio investicijoms vertinimų palyginimas pagal gyvenamosios vietos tipą (2003 m. su 2005 m.).....	73
17 lentelė. Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės vertinimų palyginimas pagal išsilavinimą (2003 m. su 2005 m.).....	74
18 lentelė. Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės vertinimų palyginimas pagal profesinės veiklos sritis (2003 m. su 2005 m.)	75
19 lentelė. Šiaulių regiono socialinės ir ekonominės infrastruktūros plėtros būklės vertinimo faktorinės analizės rezultatai 2003m. ir 2005m.	79
20 lentelė. Šiaulių regiono žmogiškųjų išteklių sektoriaus plėtros būklės vertinimo faktorinės analizės rezultatai 2003m. ir 2005m.	82
21 lentelė. Šiaulių regiono verslo ir pramonės plėtros sektorių investicijų poreikio jiems vertinimų faktorinės analizės rezultatai 2003m. ir 2005m.....	84

22 lentelė. Sociodemografinių veiksnių įtaka Šiauliu regiono plėtros sektorių ir prioritetų vertinimui 2003 m.**	86
23 lentelė. Sociodemografinių veiksnių įtaka Šiauliu regiono gyvenimo sričių vertinimui 2005 m.	87
24 lentelė. Sociodemografinių veiksnių įtaka Šiauliu regiono plėtros sričių investicijų poreikio vertinimui 2005 m.	88
25 lentelė. Statistiškai reikšmingi skirtumai tarp abiejų tyrimų vertinant sektorių būklę ir poreikį investicijoms.....	91
26 lentelė. Statistiškai reikšmingi skirtumai tarp abiejų tyrimų pagal rajonus vertinat visų sektorių būklę	92

ILIUSTRACIJOS

1 pav. Šiuolaikinė plėtros samprata.....	17
2 pav. Regiono plėtots ypatumus lemiantys veiksniai ir funkcinių ryšių tarp jų schema	17
3 pav. „Darnos gėlė“	23
4 pav. Pagrindiniai darnaus vystymosi valdymo komponentai.....	24
5 pav. Bendrasis vidaus produktas vienam gyventojui pagal apskritis, tūkst., Lt.....	27
6 pav. Nedarbo lygis apskrityse 1998-2005 m., %	28
7 pav. Regioninio valdymo modelis	32
8 pav. Subnacionalinės valdžios tinkliniai ryšiai vieningoje Europos sąjungos rinkoje	37
9 pav. Šiaulių apskrities gyventojų struktūra, pagal gyvenamąjį arealą 2003-2004 m., %	49
10 pav. Gyventojų skaičiaus pasiskirstymas pagal lytį Šiaulių apskrityje 2003 – 2004 m.	50
11 pav. Šiaulių apskrities gyventojai pagal išsilavinimą (15 metų ir vyresni) 2003, %	52
12 pav. Tyrimo eiga.....	53
13 pav. Respondentų pasiskirstymo palyginimas pagal gyvenamąją vietą 2003 su 2005 metais, %	57
14 pav. Respondentų pasiskirstymo palyginimas pagal išsilavinimą 2003 su 2005 metais, %	58
15 pav. Respondentų pasiskirstymo palyginimas pagal amžiaus grupes 2003 su 2005 metais, % ...	59
16 pav. Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės vertinimų palyginimas pagal respondentų amžių 2003 m. su 2005m.	71
17 pav. Šiaulių apskrities plėtros sektorių poreikio investicijoms vertinimų palyginimas pagal respondentų amžių 2003 m. su 2005 m.	71
18 pav. Regiono plėtros sričių faktorių būklės vertinimų reitingai, 2003 m.**	89
19 pav. Regiono plėtros sričių faktorių būklės vertinimų reitingai, 2005 m... ..	90
20 pav. Regiono plėtros sričių investicijų poreikio vertinimo reitingas, 2003 m.**	90
21 pav. Regiono plėtros sričių investicijų poreikio vertinimo reitingas, 2005 m.	91

IVADAS

Sparčiai stiprėjanti ekonominė integracija, technologinės inovacijos, sienų bei ribų tarp sektorių nykimas, globalizacijos procesai, politikos prioritetus tiek Lietuvoje, tiek ir kitose Europos Sąjungos šalyse, perkėlė nuo nacionalinio prie regioninio ir vietinio lygmens, todėl natūraliai atsirado poreikis formuoti, sistemingai planuoti regionų plėtotę. Regionų plėtotė suprantama kaip regiono ekonominio našumo kaita bei socialinis vystymasis, kurią lemia gyventojai, nedarbo lygis, darbo užmokesčio lygis, sveikatos ir gerbūvio lygis ir kt. Tai yra ilgas ir sudėtingas procesas, vykstantis dažniausiai šuoliškai, todėl, kad kiekvienam regionui būdingi skirtingi regioninės plėtotės prioritetai, strategijos, problemos, valdymo ypatumai.

Regionų plėtotės valdymas, problemų sprendimas turėtų būti vykdomas ne tik valstybinėmis pastangomis, t.y. per politikos formavimą, bet ir visuomeninėmis. Egzistuoja gana daug publikacijų, apimančių regionus, kurių tematika pasiskirsto nuo to, ką apima regionas iki to, kas yra regionų plėtotė. Šiuos klausimus Lietuvos mokslininkų tarpe nagrinėja R.Bagdzevičienė, R.Čiegis, A.Tamkus, A.Graužinis, N.Perminienė, P.Vengrauskas, A.Rimkevičienė, V.Šileikis, D.Štreimiekienė ir daugelis kitų., taip pat užsienio šalių autoriai E.M.Bergman, G.Maier, F.Todtling, J.S. Jauhiainen, C.Nelson, A.G.Noble, F.J.Costa, A.K. Dutt, R.B.Kent, D.Macleod ir kt. Dalis šių autorių regionų plėtotę analizuoja per darnaus vystymosi prizmę.

Lietuvoje vykstant sudėtingiems ir svarbiems politiniams, socialiniams, ekonominiams transformacijų procesams tenka iš esmės pakeisti daugelį tradicinių požiūrių ne tik į konkrečius socialinius, ekonominius, valdymo reiškinius, bet ir į gyvenimo būdą apskritai. Todėl Lietuvoje vystant regioninę politiką svarbu jos nesusieti vien su industrializacijos procesu, o pirmenybę teikti geresniam išteklių valdymui, darnaus vystymosi principams. Pastaruoju metu vis dažniau kalbama apie darnų vystymąsi tiek nacionaliniame, tiek regioniniame, tiek miestų planavimo lygmenyje. Ši koncepcija svarbi ir aktuali, nes ji reikalauja integruoti įvairių žmonių nuomones, skirtingas verslo filosofijas ir mokslines sritis. R.Čiegis Lietuvos mokslininkų tarpe yra plačiausiai išnagrinėjęs teorinius darnios plėtros klausimus. Kalbant apie darnumo idėjas yra akcentuojami kokybiniai aspektai, todėl šio darbo kontekste vartojama vystymosi sąvoka, o nagrinėjant su regionų valdymu susijusius kitus, tai yra daugiau kiekybinius aspektus, vartojama plėtotės sąvoka. Regionų plėtotė, integruojanti darnaus vystymosi idėjas ir principus, gali būti sėkmingai įgyvendinta tik tada, kai jos pagrindines nuostatas supras ir palaikys visa visuomenė.

Nors Lietuva pastaraisiais metais yra viena dinamiškiausiai besivystančių valstybių Europoje ir pasaulyje, tačiau visuomenės nepasitenkinimas esama padėtimi nemažėja, todėl dažnai valdymo sprendimai nėra palaikomi. Istoriskai taip pat susiklostė, jog komunistinėse ir

pokomunistinėse valstybėse nėra nei dalyvavimo tradicijos, nei empirinės analizės (Rekašius, 2003). Todėl kuriant pilietinę visuomenę esminis principas tampa partnerystės, kuriuo skatinamas piliečių dalyvavimas valdyme. Didesnis demokratinis dalyvavimas sprendimų priėmimo yra vienas iš pagrindinių darnaus vystymosi principų (Tijūnaitienė, 2004). **Piliečių dalyvavimas valdyme** – tai ne vien politinių ar visuomeninių santykių reguliavimo įrankis, jis padeda išryškinti regionų plėtots valdymo privalumus ir trūkumus, įvairių socialinių sluoksnių norus ir siekia suformuluoti realius plėtots tikslus.

Piliečių dalyvavimo studijose žinoma daug šuolių ir nuosmukių per maždaug 50 pastarųjų metų. Ši tema charakterizuojama sugretinant pakankamai gausias praktines žinias ir pakankamai pakriką teorinę literatūrą (Webler, 1998). Pilietinio aktyvumo ugdymas, dalyvaujant ir bendradarbiaujant įvairioms visuomenės socialinėms grupėms ir asmenims, sudaro sąlygas priartinti regioninės politikos formavimo procesus, o gyventojų nuomonė turėtų būti laikoma svarbiausiu kriterijumi išskiriant kiekvieno regiono prioritetines sritis.

Baigiamajame darbe atlikta kartotinė apklausa (pirmoji apklausa buvo atlikta 2003 m.) atspindi tyrimo pradžioje pasirinktą prieigą prie regionų plėtots valdymo, t.y. valdymo, paremto visuomenės dalyvavimu. Todėl teorinėje dalyje buvo ieškoma mokslinės visuomenės dalyvavimo valdyme koncepcijos tinkamos Lietuvos sąlygomis. O į apklausą daugiau buvo žiūrėta kaip į visuomenės dalyvavimo regionų plėtots valdyme formą einant į pilietinę visuomenę, nei kaip į metodą. Apklauso rezultatai panaudoti analizuojant gyventojų nuomonių atskirų ūkio sričių plėtots klausimais pokytį siejant su aktyvumu dalyvauti regionų plėtots valdyme. Minėti faktai ir teiginiai pagrindžia analizei pasirinktos darbo **temos naujumą ir aktualumą**. Teorinis naujumas pasireiškia dar ir tuo, kad šiame darbe argumentuotai palaikoma idėja, jog vis populiarėjantis regiono plėtots valdymas „iš apačios į viršų“, kuris pristatomas ir aptariamasis kaip tinkamiausias bene visose analizuotose lietuvių autorių publikacijose, vis dar gali būti taikomas tik sąlyginai Lietuvos regionams, nes šalyje egzistuojanti demokratija, o tiksliau realiai vis dar besiformuojantys jos pagrindai, neužtikrina regionams reikiamų stiprių pajėgų, paremtų demokratinėmis struktūromis. Šią mintį taip pat galima būtų paremti Lietuvoje kol kas dar eklektiškai, o ne sistemiškai atliekamų empirinių tyrimų rezultatais, kurie identifikuoja kai kuriuos faktus, susijusius su atskirų visuomenės grupių pasyvumu, nenoru dalyvauti, neturėjimu reikiamų tam pilietinių kompetencijų ir pan.

Tyrimo problema galima apibrėžti tokiais klausimais: Ar regiono valdymo modelis „iš apačios į viršų“, kurio pagrindas yra remtis gyventojų nuomone, gali būti be išlygų pritaikytas darniame regiono vystyme einant į pilietinę visuomenę? Ar nuomonės išsakymas apie skirtingų regiono plėtros sričių būklę ir poreikį gali būti traktuojamas kaip gyventojų poreikis dalyvauti regionų plėtots valdyme? Ar 2005 m. lyginant su 2003 m. pasikeitė Šiaulių regiono gyventojų

atskirų sektorių vertinimas, o kartu ir aktyvumas, kas yra dalyvavimo regionų plėtots valdyme pagrindas?

Taigi **tyrimo tikslas** yra išanalizuoti regiono plėtots valdymo teorinius ir praktinius ypatumus pilietinės visuomenės kontekste, atsižvelgiant į Šiaulių regiono gyventojų nuomones.

Tyrimo uždaviniai :

1. Apibendrinti regionų plėtots esmę ir principus darnaus vystymosi idėjų ir tikslų integravimo kontekste.
2. Išanalizuoti regionų plėtots valdymo konceptą, skirtingų valdymo požiūrių derinimo plotmėje.
3. Išskirti piliečių dalyvavimo valdyme teorinius aspektus, lygius bei piliečių įtraukimo Lietuvoje problemas.
4. Išanalizuoti kaip 2005 m. lyginant su 2003 m. pasikeitė Šiaulių regiono gyventojų nuomonės vertinant atskirus sektorius, o kartu ir aktyvumas keičiantis regiono socioekonominiam klimatui. Nurodant statistiškai reikšmingus skirtumus tarp pirminio ir kartotinio tyrimo.
5. Atskleisti gyventojų poreikį dalyvauti viso regiono plėtros valdyme, pareiškiant savo nuomonę visais regiono plėtros sektorių sričių klausimais.

Pirmoji mokslinė hipotezė – Lietuvai, kaip pokomunistinei šaliai, kurioje ilgą laiką vyravo centrinis valdymas („iš viršaus į apačią“), besiformuojant regioninei politikai, įstojus į Europos Sąjungą reikėtų pereiti prie valdymo „iš apačios į viršų“, kurio pagrindinė idėja yra remtis gyventojų nuomone.

Antroji mokslinė hipotezė – atskirų ūkio sektorių sričių vertinimai lyginant 2005 m. su 2003 m pasikeitė į teigiamą pusę. Šiems pokyčiams įtakos turėjo regiono ekonominio potencialo vystymasis.

Trečioji mokslinė hipotezė – vyraujanti vienoda gyventojų nuomonė skirtingų sektorių sričių klausimais, tai yra, kai didžioji dauguma gyventojų visas sritis ranginėje atsakymų skalėje vertina taip pat (pasirenka vien atsakymą „vidutiniškai“), parodo piliečių abejingumą įtraukti į regionų plėtros valdymą.

Tyrimo objektas – Regionų plėtots valdymo, paremto piliečių įtraukimu, aspektai.

Tyrimo dalykas – Šiaulių regiono gyventojų nuomonės apie skirtingas regiono plėtots sritis.

Tyrimo pagrindas. Darbe naudotasi moksline literatūra lietuvių, anglų ir rusų kalbomis, moksliniais ir periodiniais straipsniais, atliktų sociologinių tyrimų ataskaitomis, mokamąja, statistine medžiaga, enciklopedijomis, žodynais, LR įstatymais, internetiniais šaltiniais.

Darbe naudoti sisteminės analizės ir sintezės, loginio palyginimo, apibendrinimo, grupavimo **metodai**. Empiriniam tyrimui atlikti buvo naudotas **apklausos metodas**. Klausimynas buvo parengtas 2003 m. Šiaulių universiteto Socialinių tyrimų moksliniame centre ir naudotas tiek 2003 m. gyventojų apklausai įvykdyti (užsakomasis tyrimas strateginiam Šiaulių regiono plėtros planui parengti. Vadovas: prof.J.Ruškus, tyrėjų komanda: doc. dr. A. Blinstrubas, mokslinis bendradarbis S. Balčiūnas, lektorė doktorantė R. Tijūnaitienė, magistrė E.Petukienė, studentai: **R. Petrauskaitė, R. Tijūnaitis, R. Volskytė**), tiek 2005 m. darbo autorių savarankiškai atliktam kartotiniam tyrimui. **Apklausos tikslas** - atskleisti gyventojų nuomonės struktūrą, raišką bei pokyčius 2005 m. lyginant su 2003 m., susijusius su regiono socioekonominės situacijos gerėjimu, įvertinti potencialią gyventojų nuomonės įtaką regiono plėtots valdymui. Standartizuotoje anketinėje apklausoje dalyvavo **734** respondentai iš Šiaulių miesto, Šiaulių rajono, Joniškio, Radviliškio, Kelmės, Pakruojo ir Akmenės rajonų. Duomenų apdorojimui naudoti deskriptyvinės statistikos metodai (vidurkiai, procentai), faktorinė analizė, neparametriniai Kruskal-Wallis testai, naudota SPSS – 11,0 programinė įranga.

Kaip ir kiekviena metodologija, šio **tyrimo metodologija** pasiteisina tik tam tikromis sąlygomis. Pagrindinė problema - apklausos respondentai. Nemanome, kad mažai regiono gyventojų, adekvačiai suvokiančių ekonomikos, socialines ar kitas apskrities realijas ir tendencijas, tačiau problema yra tų žmonių užimtumas - tiek laiko, tiek minčių prasme. Taigi rezultatų kokybė visų pirma priklauso nuo respondentų skiriamo laiko įvertinti turimą informaciją ir pasirinkti atitinkamus atsakymus. Tam būtinas respondentų geranoriškumas, koopertyvi elgsena. Svarbu, kad jie ne tik fiksuotų reikiamą informaciją, bet ir kritiškai ją įvertintų.

Validumas buvo pagrįstas jau pirmojo tyrimo metu: buvo atliktas sudarytų anketų testavimas. Tai leido išvengti klausimų formulavimo neaiškumų ir netikslumų. Apklausos rengėjai, dirbdami **ekspertiniu būdu**, pakoregavo uždavinius, supaprastino formuluotes išsaugodami plėtros uždavinio esmę. Įvertinus **žvalgybinio tyrimo** metu apklaustų respondentų pastabas, anketos buvo koreguojamos. Siekiant pakartotinai validuoti tyrimo instrumentą, buvo atlikta faktorinė analizė (Varimax rotacija), leidusi išskirtų faktoriinių svorių reikšmių pagalba pamatyti teiginių validumą konstrukto viduje bei juos vienijančius latentinius faktorius. Kitaip sakant, jei empiriškai rasti statistiniai ryšiai tarp skirtingų kintamųjų gali būti prasmingai interpretuojami, o taip ir galima daryti, tiek vertinant 2003m., tiek 2005m. tyrimo duomenis, tai reiškia, kad pavyko gauti papildomus kintamųjų validumo argumentus.

Tyrimo rezultatai ir jų taikymo sritys. Teorinis rezultatų reikšmingumas: apibendrinus konceptualiąją darbo dalį, galima teigti, kad vis plačiau ES naudojamas valdymo „iš apačios į viršų“ principas, kai sprendimai priimti žemiausiuose lygmenyse yra konkrečiausi ir realiausiai

atspindintys situaciją, tik iš dalies gali būti taikomas Lietuvos regionams, nes šalyje esami demokratijos pagrindai neužtikrina regionui reikiamų stiprių pajėgų, paremtų demokratinėmis struktūromis. Tai tik iš dalies patvirtino pirmąją mokslinę hipotezę.

Empirinės dalies duomenų analizė parodė, kad 2005 m., kaip ir 2003 m. respondentai kritiškiausiai vertina žemės ūkio sektorių. 2005 m. palankiausiai vertinamas pramonės ir verslo sektorius. Respondentai kartotinio tyrimo metu visas sektorių sritis vertino palankiau, nei ankstesnio tyrimo metu. Pastebėta, kad kaimo gyventojai į daugelį miesto gyventojams rūpimų klausimų atsakė „nežinau“, taip pat kaip ir miestų bei miestelių gyventojai neturėjo nuomonės apie su kaimu susijusias sritis. Šio tyrimo tikslas buvo susijęs su visam regionui rūpimais klausimais, todėl gyventojų nematymas ar nenoras matyti toliau savo „kiemo“ iš dalies parodė tam tikrą abejingumą įsitraukti į regionų valdymą. Empirinis tyrimas patvirtino antrąją mokslinę hipotezę, nes gyventojai 4 pagrindinius ūkio sektorius 2005 m. lyginant su 2003 m. vertino geriau, nes tokius pokyčius įtakojo regiono ekonomikos vystymasis. Trečioji mokslinė hipotezė gali būti patvirtinta tik iš dalies, t.y., kad vienodas respondentų visų sričių vertinimas iš dalies parodo piliečių abejingumą dalyvauti regiono plėtros valdyme. Atsakymas į šią hipotezę formuluojamas prielaidų lygmenyje ir daugiau grindžiamas loginiais teoriniais argumentais nei empiriniais.

Darbo rezultatais gali pasinaudoti Šiaulių apskrities savivaldybės, viršininko administracija, universitetų ar kolegijų studentai, kiti tyrėjai taip pat bet kuri organizacija ar visuomenės narys, kuriam aktuali ir svarbi regiono plėtotė bei gyventojų išskirti prioritetai minėtais aspektais.

Baigiamojo darbo autoriai dalinius tyrimo rezultatus publikavo konferencijų medžiagos rinkiniuose:

1. Šiaulių regiono socialinė demografinė situacija: gyventojų dalyvavimo regiono plėtotės procese aspektu (2004). Verslas, ekonomika ir vadyba – 2004: ketvirtoji studentų mokslinė konferencija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 51-58.
2. Regionų plėtotės strateginio planavimo ypatumai (2003). Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 2004: Ernesto Galvanausko tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 296-300.
3. Regionų plėtros teorijos plėtotės planų rengimo kontekste (2003). Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 2004: Ernesto Galvanausko tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 300-305.

Magistrantų pasiskirstymas darbo dalimis - bendros darbo dalys: įvadas, Šiaulių regiono gyventojų nuomonių tyrimo rezultatų analizė, išvados, siūlymai ir diskusija. Rūta Petrauskaitė: Regionų plėtotės principų ir esmės pristatymas; Lietuvos regionų vertinimas socioekonominiu

aspektu; Regionų plėtotės valdymo definicijos; Skirtingų požiūrių derinimas regionų plėtotės valdyme. Raimondas Tijūnaitis: Darnaus vystymosi sampratos analizė; Darnaus vystymosi idėjų ir tikslų integravimas regionų plėtotėje; Valdymo sistemų atskirose pasaulio šalyse pristatymas; Piliečių dalyvavimo teoriniai pagrindai; Piliečių dalyvavimo valdyme lygiai; Piliečių įtraukimo Lietuvoje problemos.

1. REGIONŲ PLĖTOTĖ DARNAUS VYSTYMO SI KONTEKSTE

1.1. Esminių regionų plėtots principų ir definicijų pristatymas

Transformacijos laikotarpiu, Lietuvai perėjus į rinkos ekonomiką ėmė ryškėti regionų ekonominio ir socialinio išsivystymo skirtumai, todėl natūraliai atsirado poreikis formuoti, sistemingai planuoti regionų plėtote. Perėjus į rinkos ekonomiką, Lietuvoje išryškėjo regionų ekonominio – socialinio išsivystymo diferenciacija. Prieš tai buvęs centralizuotas planavimas užtikrino beveik vienodą visos šalies plėtra, tačiau atkūrus Lietuvos Respublikos Nepriklausomybę, pradėta naujai žiūrėti į šalies teritorinio suskirstymo problemą, kurios tikslas – geriau reguliuoti perspektyvinę ūkio plėtra, geriau išnaudoti vietos potencialą bei įvykdyti tolygų gamybinių jėgų erdvinį paskirstymą.

Regioninės politikos idėja Europos Bendrijoje subrendo jau septintajame dešimtmetyje. Taip atsitiko todėl, kad tuo metu tvirtėjančios EB narės suprato, kad geriausia Europos šalių vienybės pagrindu imti ne valstybes, o mažesnes teritorijas - regionus. Ši idėja dar labiau sustiprėjo po Maastrichto sutarties, kada EB buvo pertvarkyta į ES ir jos organizacijos struktūroje atsirado dar viena svarbi institucija Regionų komitetas. Tada buvo padidinti ir finansiniai fondai regionų plėtrai (Čaplikas, 2002).

Egzistuoja didelis skaičius publikacijų, apimančių regionus, kurių tematika pasiskirsto nuo to, ką apima regionas iki to, kas yra regionų plėtotė (Rhodes, 1995; Amin ir Thrift, 1995; Morgan, 1997; Asheim ir Durford, 1997). Regionų plėtotės klausimus Lietuvos mokslininkų tarpe nagrinėja R.Bagdzevičienė, A.Tamkus, A.Graužinis, N.Perminienė, P.Vengrauskas, A.Rimkevičienė, V.Šileikis, D.Štreimiekienė ir kt., taip pat užsienio šalių autoriai E.M.Bergman, G.Maier, F.Todtling, J.S. Jauhiainen, C.Nelson, A.G.Noble, F.J.Costa, A.K. Dutt, R.B.Kent, D.Macleod ir kt.

Regiono sąvoka yra ypač plati ir diversifikuota, traktuojama taip, kaip ji suprantama europėjimo ir globalizacijos procesų kontekste. Tai yra – regiono sąvoka priklauso nuo jo konteksto. Regionu gali būti kelios šalys arba viena šalis, jeigu jos nagrinėjamos, pavyzdžiui, Europos kontekste. Regionas nacionaliniame kontekste - vienos šalies masto kategorija, pavyzdžiui, kaip Rytų Anglijos regionas Didžiojoje Britanijoje. Šio darbo sąvokų analizė pateikta priede Nr. 12.

Regioninės plėtros įstatyme (2000) nurodoma, kad regionas - valstybės teritorijos integrali dalis, kurioje įgyvendinama nacionalinė regioninė plėtros politika ir teikiama pagalba, atitinkanti regionų plėtros tikslus. Regionas - tai teritorijos, turinčios visus ekonominius ir socialinius jiems būdingus atributus, arba anot Vaitekūno (2001), regionas - tai etnolingvistinių ypatumų sąlygota teritorija (pvz., Lietuvoje - Žemaitija, Suvalkija ir pan.). Kundrotienės (Pociūtė, 2002) teigimu šiuo

metu Lietuvoje nėra darinio, kuris apimtų natūraliai susiklosčiusius etnografinius regionus, todėl regionai plačiai tapatinami su apskritymis, kurių Lietuvoje šiuo metu yra 10. Apskritis (regionas) – tai dirbtinis darinys. Lietuvos apskrityse etnokultūrinė tradicija visumoje neturi galimybių plėtotis.

1994 m. LR Seimas patvirtino 10 apskričių sudarymą. Daug įtakos šalies suskirstymui į apskritis turėjo ekonominiai sumetimai (noras silpniau išvystytoms teritorijoms suteikti ekonominį impulsą), ekologiniai, transporto ir susisiekimo, istoriniai, demografiniai ir kiti ypatumai. Apskričių teritorijas sudaro Alytaus, Kauno, Klaipėdos, Marijampolės, Panevėžio, Šiaulių, Tauragės, Telšių, Utenos, Vilniaus savivaldybių teritorijos.

Būtina pabrėžti, kad šiame darbe apskritys taip pat yra tapatinamos su regionais.

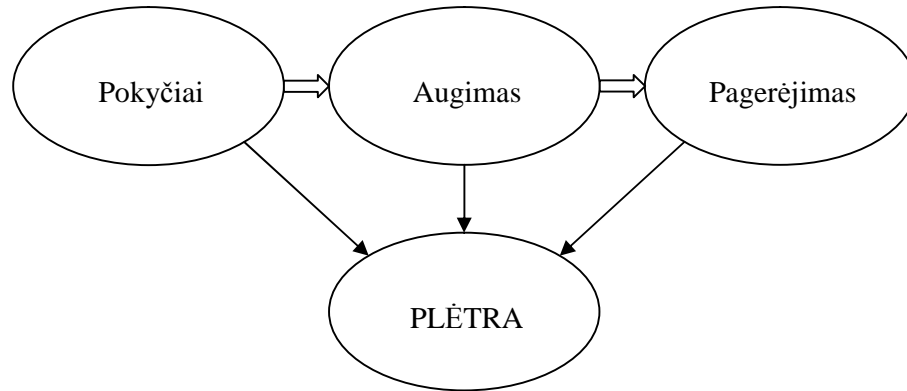
Regionų plėtote galima pavadinti bendruomenės tame regione gyvenimo socialinio, ekonominio, aplinkosaugos, sveikatos apsaugos, technologijos, kultūros ir rekreacijos aspektų vystymą. Kitaip tariant, bendruomenės plėtra – tai pastangos pagerinti gyvenimo kokybę tam tikroje bendruomenėje, į kurią privalome žvelgti kaip į labai svarbius fizinių bei socialinių išteklių vadybos dalyvius. (Regionų plėtros centro dokumentas, 2002).

Pagal LR regionų plėtros įstatymą (2000) **regioninė plėtotė** - tai valstybės (nacionalinės) regioninės politikos apspręsta valstybės regionų socialinė – ekonominė plėtra.

Kituose šaltiniuose **regioninė plėtotė** apibrėžiama, kaip:

- “Ne tik tradicinė ekonominė politika tam tikroje teritorijoje, bet ir socio-ekonominis procesas, organizuojamas specifiniame politiniame ir kultūriniame kontekste” (Jauhiainen, 2000).
- “Visuomenei ir aplinkai palanki gamtinė, kultūrinė bei socialinė ir ekonominė raida, atitinkanti nacionalinę regioninę plėtros politiką (www.marijampole.lt, 2003, cit. Petrauskaitė, Tijūnaitis, Volskytė, 2003).
- “Tai eilė priemonių, skirtų socialiniams bei ekonominiams skirtumams tarp regionų sumažinti, kurios apima racionalų teritorijų planavimą, turimų plotų, gamtinių, žmogiškųjų resursų panaudojimą” (www.alytus.aps.lt, 2003, cit. Petrauskaitė, Tijūnaitis, Volskytė, 2003).

Šiuolaikinę plėtros sampratą Filipovas ir Avdejeva (2000) (cit. Bagdzevičienė, Šimelevič, 2002) nagrinėja per trijų tarpusavyje susijusių kriterijų – pokyčiai, augimas, pagerėjimas – prizmę (žr. 1 pav.).

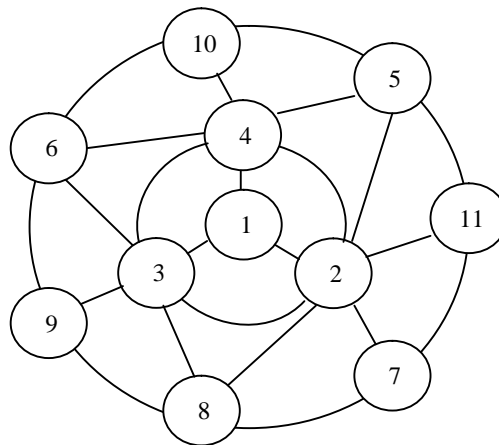

1 pav. Šiuolaikinė plėtros samprata

Šaltinis: Dokurnevič, E., Bagdzevičienė, R. (2002). Mokslinių požiūrių sąveika regiono plėtros modelyje. Regionų plėtra – 2002

Šis modelis tinka ir regionų plėtotei – nusako regionų plėtotės eigą.

Regioninė politika turi būti veiksminga, užtikrinanti ir remianti regioninę plėtotę. Optimaliai veikianti regioninės plėtotės politika sudaro prielaidas regionų išsivystymo netolygumų išnykimui, regionų investicinio patrauklumo kūrimui, konkurentabilumo didinimui ir tuo pačiu piliečių gyvenimo kokybės valdymui. Pagrindinis regioninės politikos tikslas yra ne regionų su skirtingu išsivystymo lygiu išlyginimas, o parama tolydžiai regionų plėtrai. (Tijūnaitienė, Tijūnaitis, Petrauskaitė, 2004).

2 pav. Regiono plėtotės ypatumus lemiantys veiksniai ir funkcinių ryšių tarp jų schema

1 – visuomenė, 2 - ekonominė aplinka, 3 – gamtinė aplinka, 4 – socialinė aplinka, 5 – ekonominė infrastruktūra, 6 – socialinė infrastruktūra, 7 – institucinė infrastruktūra, 8 – ekologinė infrastruktūra, 9 – rekreacinė aplinka, 10 - dvasinė aplinka, 11 – ištekliai. Linijos – ryšiai tarp posistemų.

Šaltinis: Gladkij J. N., Čistobaev A.I. Regionovedenije, 2000 (Petukienė, 2004)

Regioninės politikos formavime ir įgyvendinime vadovaujamosi šiais principais (Apie regioninę politiką/www.nrda.lt, 2004):

- **Koordinavimo principas.** Regioninės politikos įgyvendinimo sėkmė tiesiogiai priklauso nuo įvairių suinteresuotų valstybės ir savivaldybių institucijų veiklos koordinavimo - visų pirma planuojant investicijas iš viešųjų šaltinių. Institucinė koordinavimo sistema jau veikė per pirmojo Nacionalinio socialinės-ekonominės plėtros plano rengimo, tačiau ji dar turi būti tobulinama, aiškiau apibrėžiant atskirų institucijų kompetenciją ir paskirstant funkcijas derinimo procese.

- **Partnerystės, vietos iniciatyvos principas.** Reali ekonominė plėtra vykdoma regionų ir vietos lygmenimis. Privačios iniciatyvos partnerystė bei vietos valdžios iniciatyva yra vienas svarbiausių efektyvios regioninės politikos efektyvaus įgyvendinimo veiksnių.

- **Vietinio augimo ir laikinumo principas.** Šie tarpusavyje susiję principai rodo, jog svarbiausias regioninės politikos tikslas - prisidėti prie verslo ugdymo ir plėtros vietose, kad kiekviename regione būtų sukurtas pakankamai stiprus ekonominis potencialas (šis principas neįgyvendinamas, jeigu, pvz., didžioji darbo jėgos dalis rajone/miestelyje yra priklausoma nuo darbo vietų per centrinį biudžetą finansuojamose įstaigose - ligoninėse, mokyklose ir t.t.). Regioninė politika turi būti tik laikina priemonė šiam potencialui sukurti ar paskatinti.

- **Koncentravimo principas.** Bus remiamos tik iš anksto atrinktos sritys, nurodytos nacionaliniame socialinės-ekonominės plėtros plane, į kurį jos įtraukiamos, planuojant ateinančio laikotarpio šalies ūkio ir regionų ūkio plėtrą.

Anot Damašienės (2003), laikantis šių principų ypač sudėtingų problemų įgyvendinant regionines programas nekyla. Regionuose yra siekiama tikslingai nukreipti viešąsias investicijas į keturias pagrindines ūkio sritis:

- gamybos sektorių ir paslaugas,
- žemės ūkį,
- žmonių išteklius,
- ūkio infrastruktūrą.

Charakterizuojant įvardytas keturias sritis, regioninės politikos tikslas – garantuoti paramą mažiau išsivysčiusių regionų specifinėms problemoms spręsti, numatant skirtingas investicines priemones, kurias įgyvendinus bus eliminuotas ar sumažintos atskirų atsilikusių regionų silpnybės. Šio darbo empirinėje dalyje pateikti kartotinio tyrimo rezultatai, kurie buvo gauti išsiaiškinus Šiaulių regiono gyventojų nuomonę šių pagrindinių sektorių klausimais.

Pagal bendrąjį programavimo dokumentą Lietuvai 2004-2006 metais yra numatyta iš ESSF skirti 4.159 mlrd.Lt aukščiau minėtų sričių plėtojei. Daugiausia ES pinigų iki šiol atiteko Vilniaus ir Šiaulių regionams – maždaug po 173,3 mln.litų. (Vainorius, 2005)

Kiti autoriai Leksinas (2000) ir Švecovas (2000) išskiria tris regionų plėtros požymius (kartu ir kokybinius, ir kiekybinius): pastovumą, darnumą ir socialinę integraciją. Juos galima vadinti esminiais regionų plėtros principais, kurių ignoravimas sumažina regiono funkcionavimo galimybes (Šimelevič, 2002).

Pastovumo principas reiškia pakankamai ilgą laiką regiono potencialo reprodukcijai. Tokiu būdu, intensyvi gamtinių išteklių gavyba neįeina į pastovios regionų plėtros koncepciją. Tačiau kartu reikia pastebėti, kad regiono plėtra nėra griežtai linijinės formos procesas; čia galimi nuosmukiai ir pakilimai, kaupimo periodai ir sukauptų plėtros išteklių realizacija. Pastovumas gali būti išreikštas atitinkamomis ilgalaikėmis, dinaminėmis faktinių ir prognozuojamų charakteristikų eilėmis.

Darnumo principas reiškia ypatingą kiekvienam regionui proporciją jo potencialo sudedamųjų dalių. Šiuolaikinėmis sąlygomis jautriausios yra ekologinė, gamtinė, o daugelyje regionų ir socialinė jo potencialo sudedamosios. Reikėtų pastebėti, kad autoriai nesiūlo dirbtinai išlaikyti jau turimas proporcijas. Pasak jų, plėtra galima tik pastarasis koreguojant.

Svarbiausias ir iki šiol mažiausiai vertinamas regiono plėtros principas yra *socialinė orientacija*. Regioninių situacijų vektorių ir kiekybinių parametų (tai bus plačiau analizuojama 1.2. poskyryje) įvertinimas turi būti vykdomas pirmiausia pagal jų įtaką gyventojų gyvenimo lygiui ir kokybei. Šis principas ypatingai svarbus mūsų laikais, kai praktiškai viskas priklauso nuo ūkinės veiklos. Realios socialinių paslaugų vartojimo lygio dinamika, gimstamumas ir vaikų mirtingumas, fizinės ir dvasinės sveikatos, švietimo parametrai, pagaliau, gyvenimo trukmė turi tapti reikšmingais ir siektiniais regiono plėtros rodikliais. Be abejo, regiono plėtros socialinė dominanti turi būti stabiliai subalansuota su gamtiniais, ekonominiais ir kitais regiono plėtros ištekliais, nes laikiną sėkmę galima pasiekti pastačius atominį poligoną arba be saiko eksploatuojant mišką ir naudingas iškasenas.

Šio darbo kontekste daugiau bus akcentuojami darnumo ir socialiniai principai, o jų analizė bus pateikta pagal atskirus ūkio sektorius empirinėje dalyje. Kadangi darnaus vystymosi idėjos yra paremtos kokybiniais rodikliais, todėl empiriniu tyrimu bus siekiama išsiaiškinti demokratinių idėjų integravimą, kas yra pagrindas darnaus vystymosi prasme, žmonių nuomonės įvairių sektorių klausimais. Demokratinis valdymas, t.y. toks valdymas, kur pirmaeiliais laikomi daugumos žmonių interesai. Reikia pabrėžti, kad nors regiono ekonominio potencialo augimas, jo struktūriniai pokyčiai ir kiti ūkiniai nuopelnai yra svarbios regiono plėtros sąlygos (pavyzdžiui, norint išėiti iš ekonominės depresijos), tačiau, pagal išdėstytą požiūrį, gamybos augimą atskiruose regionuose, kurio siekiama nesilaikant regiono plėtros principų (pastovumo, darnumo ir socialinės orientacijos), lydi regiono socialinio-demografinio, gamtinio, ekologinio, etnokultūrinio ir kitų komponentų degradacija. (Dokurnevič, 2002)

Šie principai yra vieni esminių regionų plėtroje, kadangi, nepriklausomai nuo to, kokiū aspektu analizuosime regionų plėtrą, ji būtinai turi būti pastovi, darni ir socialiai orientuota.

Efektyvią nacionalinę politiką galima formuoti tik remiantis vietinių galimybių ir perspektyvų analize bei įvertinimu bei taikant bendruosius klasikinės ekonomikos teorijos principus regionų ekonominei plėtotei pagrįsti. Be to, turint galvoje, kad regioninė plėtotė ne vien pramonės išsivystymas regionuose, svarbiausia regioninės plėtotės pusė yra susijusi su gyvenimo kokybės užtikrinimu, tai visų pirma gyventojų skurdo, aprūpinimo gyvenamuoju plotu, viešųjų paslaugų kokybės ir galimybės jas gauti bei darbo pasiūlos problemų sprendimas. Todėl Lietuvoje vystant regioninę politiką svarbu jos nesusieti vien su industrializacijos procesu, o pirmenybę teikti geresniam išteklių valdymui, **darnaus vystymosi principams**.

1.2. Darnaus vystymosi sampratos analizė

Lietuvoje, kaip ir kitose Baltijos šalyse vyksta sudėtingi, daugeliu požiūrių priešaringi, tačiau kartu ir be galo svarbūs ilgalaikėmis pasekmėmis pasižymintys politinių, socialinių, ekonominių transformacijų procesai. Vykstant transformacijoms tenka iš esmės pakeisti daugelį tradicinių požiūrių ne tik į konkrečius socialinius, ekonominius, technologinius reiškinius, bet ir į gyvenimo būdą apskritai. Iš to, kaip atrodo miestai, regionai, kaip tvarkomas ir modernizuojamas ūkis, kaip gyvena žmonės ir kaip jie jaučiasi, sprendžiama apie transformacijų sėkmę ir apie visuomenės bei visos valstybės tobulėjimo procesus. Dabartiniu metu pasaulis keičiasi iš pasaulio, kur ribojantis klausimas buvo žmogaus sukurtas turtas, į pasaulį, kur svarbiausia išsaugoti gamtos turtą (Tijūnaitienė, Vekterytė, Staponkienė, 2003).

Pastaruojū metu vis dažniau kalbama apie darnų vystymąsi (subalansuotą plėtrą) tiek nacionaliniame, tiek regioniniame, tiek miestų planavimo lygmenyje. Šiame baigiamajame darbe paminėta koncepcija svarbi ir aktuali, nes ji reikalauja integruoti įvairių žmonių nuomones, skirtingas verslo filosofijas ir kitus aspektus, kurie siektų gerinti aplinką.

Darnaus vystymo (angl. sustainable development) terminas į kitas kalbas verčiamas įvairiai – harmoningas vystymasis, tausojantis vystymasis, tvarus vystymasis, tvari plėtra, darni plėtra, subalansuotoji plėtra, tolydi (stabili, harmoninga) plėtra (Burinkšienė, 2003). Tiškus (2003) siūlo naudoti šias sąvokas:

Tvari plėtra – kalbant apie sąsajas su gamta ar jos komponentais;

Darni plėtra – kalbant apie ūkio šakų sąsajas su gamta arba jos komponentais;

Subalansuota plėtra – kalbant apie ekonominius-finansinius procesus.

Pasak Juknio (2004) esminių sunkumų dėl paties darnaus vystymosi (sustainable development) termino kyla verčiant ir į kitų šalių kalbas. Ne išimtis ir lietuvių kalba. Žodis plėtra, kuris reiškia

kiekybinį augimą, iš principo prieštarauja pačiai “sustainable development” idėja, kuri daugiausia grindžiama kokybiniais, o ne kiekybiniais pokyčiais. Vystymasis be augimo faktiškai yra galutinis darnaus vystymosi siekis.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2003 metų sausio 31 dienos posėdyje “darnus vystymas(is)” buvo patvirtintas kaip oficialus lietuviškas “sustainable development” termino atitikmuo. Ekonominių, socialinių ir aplinkosauginių skirtingų kartų bei skirtingų regionų interesų derinimas iš tiesų gerai atspindi šio termino esmę, ir šis Komisijos nutarimas turėtų padėti tašką užsitęsusioms terminologinėms diskusijoms.

Šiame darbe mes koncentruosimės labiau ties kokybiniais aspektais, integruojant juos į regionų vystymą, t.y. piliečių nuomonių integravimą į regionų plėtots valdymą. Kokybiniai pokyčiai įtakos ir kiekybinių pokyčių atsiradimą. Dėl šios priežasties kalbant apie subalansuotumą, darnumą bus dažniau vartojamas terminas „vystymasis“. Ši sąvoka pastaraisiais metais keitėsi. Jos turinys taip išsiplėtė, kad apima ne vien ekonominius kriterijus. Nuo šiol vystymasis yra apibūdinamas ir kitais kriterijais, tokiais kaip pagarba aplinkai, socialinių sąlygų gerinimas, kova su korupcija, valdymo teisių gerinimas ir t. t. (Besivystančios šalys, tarptautinė prekyba ir darnus vystymasis: Bendrijos bendrųjų tarifų lengvatų (BLS) vaidmuo 2006–2015 m).

Pasak, Thierstein, Walser (1997) šiandien darna (angl. sustainability) yra naudojama skirtingiems požiūriams aiškinti: skirtingiems vystymosi procesams, planavimo strategijoms, taip pat ir regioniniame lygmenyje. Viena iš charakteristikų darnumo koncepto integravimo į regioninį lygmenį yra ta, kad ji apjungia vietinius poreikius ir reikalavimus, kurie susikuria vietiniame lygmenyje, kas ir yra suformuluota Darbotvarkėje 21: subalansuotos plėtros veiksmų programa (2001).

Remiantis Žičkiene (2004), R.Čiegis Lietuvos mokslininkų tarpe yra plačiausiai išnaginėjęs teorinius darnios plėtros klausimus. Čiegis (2002) nurodo ir kitus, atskirus visuomenės subalansuotos plėtros valdymo aspektus nagrinėjančius autorius, tokius, kaip A.Buračas, L.Čekanavičius, J.Čepinskis, J.Čičinskis, V.Jankauskas, Z.Lydeka, V.Mališauskas, V.Pranulis, A.V.Rutkauskas, D.Štreimikienė ir kt. Taip pat atskiras darnaus vystymosi problemas nagrinėja E.Smilga, V.Žirgūtis. Tarpe užsienio autorių „vertingi teoriniai visuomenės subalansuotos plėtros ir jos valdymo tyrimai įvairiais laikotarpiais buvo atlikti R.Ayres, U.Beck, W.Beckerman, F.Berkes, H.Binswanger, K.Boulding, L.Brown, R.Costanza, H.Daly, P.Ehrlich, S.El Serafy, C.Folke, N.Georgescu-Roegen, R.Goodland, J.Holmberg, E.Lazlo, K.-G.Maler, J.Martinez-Alizer, D.Meadows ir kt.

Čiegis (2002) randa virš 70 darnaus vystymosi apibrėžimų. Tačiau, anot autoriaus, klasikinis subalansuotos plėtros apibrėžimas gali būti šis: „plėtra yra subalansuota, jeigu jis užtikrina šios žmonių kartos gyvenimo kokybę, tuo pat metu suteikiant žmonių kartoms, kurios dar

tik ateis, galimybę pačioms nuspręsti kaip jos norės pakreipti savo gyvenimus“. Šis apibrėžimas ne tik apima visus žmonijos bendradarbiavimo aspektus, bet taip pat gali būti išreikštas konkrečiais dydžiais labai skirtingais būdais.

Aptarus darnaus vystymosi sampratą, sekančiame poskyryje nagrinėsime kaip darnaus vystymosi idėjos ir tikslai integruojami regionų plėtotėje.

1.3. Darnaus vystymosi idėjų ir tikslų integravimas regionų plėtotėje

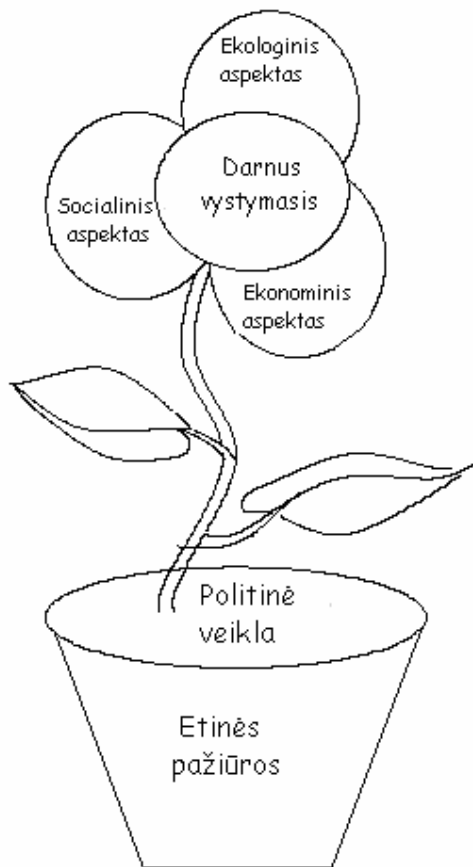
Darnaus vystymosi siekis – užtikrinti tinkamą asmens gyvenimo kokybę, siekti visuomenės gerovės ir saugumo, išmintingai suderinus ekonomikos, visuomenės plėtotės bei aplinkos apsaugos reikmes. Šis siekis yra įvardytas svarbiausiuose Jungtinių Tautų, Europos Sąjungos ir Baltijos jūros regiono strateginiuose dokumentuose. Lietuvos vyriausybė 2003 m. rugsėjo mėn. Patvirtino Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją.

Anot Čepinskio, Brazaitytės (2003), lemianti darnaus vystymosi implantavimo tiek nacionaliniame, tiek regioniniame, tiek globaliniame lygmenyje sąlyga yra visuomenės ar atskirų jos grupių sprendimų priėmimo poreikis.

Išnaikinti skurdą, pakeisti nesuderintus gamybos ir vartojimo būdus, saugoti ir valdyti ekonominio ir socialinio vystymosi gamtinių išteklių bazę – tai darnaus vystymosi svarbiausieji tikslai ir esminiai reikalavimai. (Pasaulinis aukščiausiojo lygio susitikimas darnaus vystymosi klausimais – įgyvendinimo planas, 2002).

Skirtingose šalyse ir regionuose, kuriuose skiriasi ekonominio ir kultūrinio išsivystymo lygis, istorija, gyvenimo stilius ir tradicijos, gamtos išteklių gausa ir aplinkos užterštumas, subalansuotosios plėtros akcentai ir pagrindiniai tikslai gali būti gana skirtingi. Tačiau pati subalansuotosios plėtros esmė yra gana aiški, tai kompromisas tarp aplinkosauginių, ekonominių ir socialinių visuomenės tikslų, leidžiantis siekti visuotinės visuomenės gerovės sau ir ateinančioms kartoms, neviršijant leistinų poveikio aplinkai ribų. (Subalansuotosios plėtros įgyvendinimo nacionalinė ataskaita, 2002).

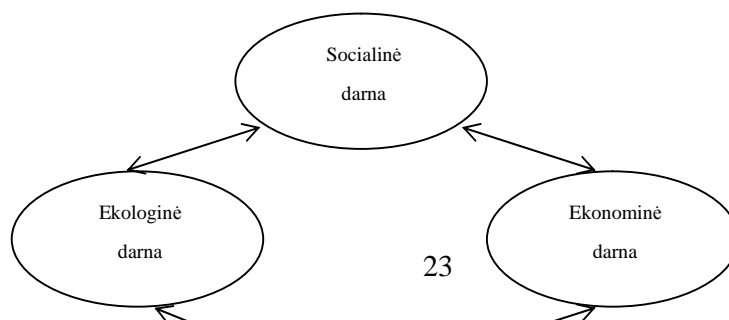
Visuotinai priimta, kad darnios plėtros sąvoka apima ekonominius, socialinius ir ekologinius aspektus bei palaiko gyvybingą mainų procesą tarp socioekonominių sistemų ir jos natūralios aplinkos. Tam tikras darnios plėtros rezultatas – atsirandantys tarpdisciplininiai dalykai. Vienas iš jų – regionų plėtros planavimas. (Grigonis, Burinskienė, 2002). Thierstein, Walser (1999) darnaus vystymosi sąvoką pateikia „vazoninės“ gėlės pavidale (žr. 3 pav.) Jie teigia, kad tuo pačiu metu kiekvienas elementas atstovauja labiau metodologinius matmenis, būdą kaip formuoti požiūrį. Bendras „darnos“ suvokimas ir nusako visuotinai priimtą darnumo traktuotę.

3 pav. „Darnos gėlė“

Šaltinis: Thierstein, Walser, 1997 (cit. Thierstein, Walser, 1999).

Tačiau darnaus vystymosi valdyme Čiegis (2003), Žičkienė (2004) be ekonominių, socialinių ir aplinkosauginių aspektų išskiria dar ir institucinį aspektą. Ekologinis matmuo, tai aplinkos apsaugos užtikrinimas; socialinis – socialinio darnumo ir teisingumo stiprinimas; ekonominis – materialinių poreikių patenkinimas; institucinis – teisingų politinių sprendimų priėmimas, visuomenės dalyvavimo sprendimų priėmime užtikrinimas. Darnaus vystymosi modelis (žr. 4 pav.) įdomus tuo, kad jį galima sukoti įvairiomis kryptimis – šiuo metu laikomasi požiūrio, kad svarbiausias yra socialinio darnumo aspektas, t.y. piliečių dalyvavimo, teisių lygybės, demokratijos ir pan. Taigi paminėti tie aspektai, kurie yra pagrindiniai ir esminiai šio baigiamojo kontekste.

4 pav. Pagrindiniai darnaus vystymosi valdymo komponentai

Šaltinis: Sudaryta darbo autorių pagal Čiegį, 2003

Šiame modelyje 4 paveiksle darnus vystymasis traktuojamas, kaip kompromisas tarp aplinkosauginių, ekonominių ir socialinių visuomenės tikslų. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija (2003) ir jos įgyvendinimo priemonės pagrįstos tokiais *principais: vadovavimo, atsakomybės, ekologinio efektyvumo, mokslo ir žinių bei technologinės pažangos, atsargumo bei kitais, tarpe kurių išskirtas dalyvavimo (partnerystės) principas*. Jis reiškia, kad darnaus vystymosi strategija gali būti sėkmingai įgyvendinam tik dalyvaujant ir bendradarbiaujant kaip lygiaverčiai partneriai įvairioms visuomenės grupėms, tarpvalstybinėms, valstybinėms, savivaldos ir privačioms institucijoms bei asmenims. Taigi šiame kontekste svarbi kiekvieno visuomenės nario nuomonė. Minėtos strategijos projekte tvirtinama, kad rengiant regionų plėtros planus, labai mažai dėmesio skiriama darnaus vystymosi nuostatomis įgyvendinti.

Čiegis (2003) išskiria šiuos visuomenės darnaus vystymosi valdymo principus:

- kompleksiskumo principas: jis reikalauja subalansuotą plėtrą nagrinėti kaip keturių sistemų – ekologinės, ekonominės, socialinės ir institucinės – sąveiką;
- bendruomeniškumo principas: norint užtikrinti socialiai stabilią plėtrą būtina šiuolaikinėje visuomenėje ir toliau skatinti kuo platesnį visų žmonių dalyvavimą priimant sprendimus;
- prevencijos principas: jis reikalauja šiuo metu skirti išteklius norint garantuotai apsisaugoti nuo dabartinės veiklos potencialių katastrofiškų efektų ateityje;
- holistinio mąstymo principas: sprendžiant sudėtingą subalansuotos plėtros problemą, reikia, kad būtų atsižvelgta į kiekvieną problemą sąlygojantį veiksnį;
- subordinacijos principas teigia, kad instituciniai sprendimai turi būti priimami galimai žemiausiame lygmenyje;
- planavimo principas: visuomenės subalansuotos plėtros įgyvendinimo procesas turi būti planuojamas, panaudojant „Vietos darbotvarkę 21“ (Local Agenda 21) kaip vieną iš galimų planavimo stadijų;

- pelningumo principas: įmonės ir ūkinės organizacijos galiausiai turi suprasti, kad verslas ir aplinka turi padėti vienas kitam, o ne riboti ir trukdyti, kad joms yra pelninga dalyvauti visuomenės subalansuotos plėtros įgyvendinimo procese.

Anot Žičkienės (2005), darnios plėtros koncepcija grindžiama teiginiu, kad sėkmė kuriant ateitį yra paremta nuosekliu, viena laikiu trijų tikslų – ekonominio augimo, socialinio teisingumo ir aplinkos kokybės – realizavimu, tačiau dabartinė ekonomikos sistema nėra pajėgi spręsti ekologinių ir socialinių problemų. Kryptingas darnios plėtros principų įgyvendinimas gali būti realizuotas sutelktomis vyriausybės, verslo ir visuomenės pastangomis.

Regionų plėtros darbų vystymas įtakoja investicijų pritraukimą bei užtikrina darnų regionų vystymąsi, kuris gali būti sėkmingai įgyvendintas tik tada, kai jo pagrindines nuostatas ir idėjas supras ir palaikys visa visuomenė (Tijūnaitienė, Tijūnaitis, Petrauskaitė, 2004).

Darnios plėtros nuostatas įgyvendinti praktikoje galėsime tik aktyviai dalyvaujant visuomenei, geranoriškai bendradarbiaujant valstybės institucijoms, verslo įmonėms, švietimo ir mokslo įstaigoms, nevyriausybinėms organizacijoms, žiniasklaidos priemonėms.

Taigi harmoninga regiono plėtotė yra sudėtingas, įvairiapusis procesas, apimantis socialinį, ekonominį, gamtosauginį, ir kt. planavimą. Nuo šių procesų darnos, suderinamumo, sprendžiant plėtots problemas, priklauso regiono ir net visos šalies gyventojų gerovė, todėl jų nuomonės išsiaiškinimas ir paįsymas gali būti laikomas ne tik svarbiu, bet ir esminiu regiono vystymo aspektu.

ES darnaus vystymosi strategijoje (2003) teigiama, kad ekonominio ir socialinio regionų vystymosi netolygumas, didėjantys gyventojų gerbūvio skirtumai- viena iš didžiausių darnaus vystymosi pavojų. Atsižvelgiant į tai, kad ekonominiai ir socialiniai Lietuvos regionų skirtumai pastarąjį dešimtmetį ne tik nesumažėjo, bet gerokai padidėjo, regionų gyvenimo lygio skirtumo mažinimas išsaugant jų savitumą – vienas Lietuvos darnaus vystymosi prioritetų.

Taigi, sekančioje dalyje vertinsime atskirų Lietuvos regionų dviejų svarbių šio darbo kontekste darnaus vystymosi komponentų, tai yra socialinio ir ekonominio darnumo rodiklius.

1.4.Lietuvos plėtots vertinimas socioekonominiu aspektu

Išsivystymo netolygumai tarp Lietuvos regionų yra dideli ir turi tendenciją didėti. Regioninė statistika, leidžianti matuoti ir stebėti tuos netolygumus, Lietuvoje renkama nuo 1996 metų. Ryškūs gamtinių, ekonominių, demografinių ir infrastruktūros sąlygų, įtakojančių ūkio plėtrą, regioniniai skirtumai, lemia aiškius gyventojų užimtumo, pajamų lygio ir kitų socialinio-ekonominio regionų išsivystymo rodiklių netolygumus.

Dauguma iki šiol atliktų tyrimų ne tik pokomunistinėse, bet ir Vakarų šalyse rodo, kad makroekonominiai indikatoriai (pvz., BVP, infliacijos, bedarbystės lygis ir pan.) turi gana nedidelę įtaką žmonių pasitenkinimui demokratija ir pasitikėjimui politinėmis institucijomis. Pasitikėjimo institucijomis svyravimai viduje šalių yra didesni nei tarp šalių, o tai rodo, kad tiriant nepasitenkinimo politinėmis institucijomis priežastis didesnę dėmesį reikia skirti mikro, o ne makro lygiui (Maniokas, Degutis, Ramonaitė, Davidavičius, 2004). Tam tikra dalis autorių, analizuojančių regionų valdymo paskirties tematiką, pristato demokratiškus argumentus, kurie paremti diskusijomis apie identiškumą, atstovavimą bei atskaitomybę (Donnelly, McQuail, 1996). Jie nemano, kad demokratija lygi ekonominei sėkmei. Kiti autoriai net diskutuoja apie tai, kad demokratiški mechanizmai netgi gali trukdyti ekonominei plėtrai, ir ši nuomonė pirmiausiai paremta biurokratijos neefektyvumo idėja (Harding ir kt., 1996). Kiti tyrėjai teigia priešingai, kad ekonomikos vystymasis turi įtakos, pvz. rinkėjų elgsenai (Šumskas, 2003). Be to, kituose tyrimuose, anot Manioko, Degučio, Ramonaitės, Davidavičiaus (2004), nurodoma, kad pokomunistinėse Vidurio Rytų Europos šalyse pasitenkinimas demokratija yra mažiau stabilus ir dar labiau priklausomas nuo ekonominių rezultatų nei Vakarų šalyse. Tam galėtų būti du paaiškinimai: pirma, pokomunistinėse šalyse nėra sukaupta tokios praktikos, kadangi jai sukaupti reikalingas laikas ir ilgesnė demokratinio proceso patirtis; antra, socialistinių šalių gyventojai yra labiau pripratę laikyti valdžią atsakingą už individualią gerovę.

Minėti faktai tik iš dalies patvirtino antrąją hipotezę, kurioje teigėme, kad ekonomika daro įtaką demokratinėms idėjų realizavimui, tai yra dalyvavimui. Iškeltos hipotezės galutiniam patvirtinimui arba paneigimui palyginsime atskirus Lietuvos regionus pagal makroekonominis socialinės ir ekonominės būklės rodiklius, kurie darbo autorių nuomone, bent jau iš dalies įtakoja gyventojų aktyvumą, kuris susijęs su pasitenkinimu ekonomine gerove. Taip pat ir empirinio tyrimo rezultatų pagrindimui.

Pagal užimama plotą ir gyventojų skaičių didžiausias yra Vilniaus regionas, kuris užima 973,0 tūkst. ha plotą ir kuriame gyvena 850,7 tūkst. žmonių, tuo tarpu mažiausiame regione - Tauragėje, gyvena tik 134,5 tūkst. gyventojų ir jis užima 441,1 tūkst. ha plotą.

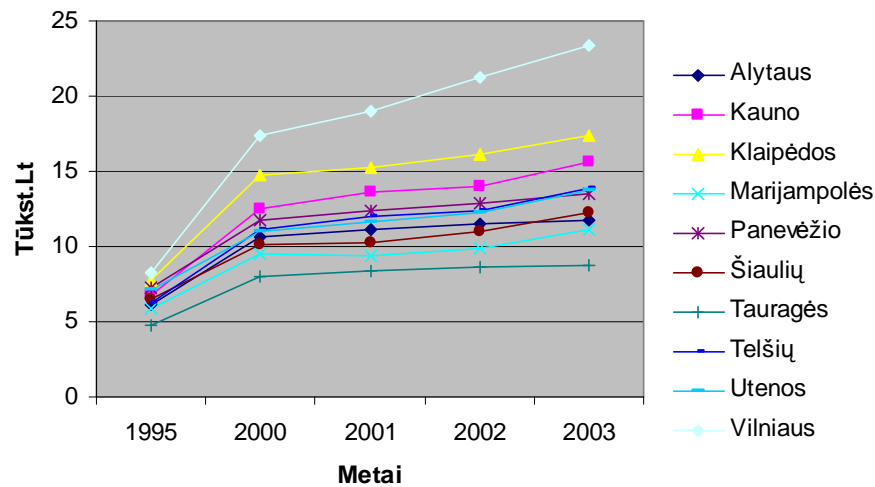
Europos Sąjungos šalyse regionų plėtra vertinama taip vadinamais regionų konkurentabilumo rodikliais (RKI). Pastaraisiais metais konkurentabilumo sąvoka susilaukia vis didesnio dėmesio.

Konkurentabilumas apibrėžiamas kaip sugebėjimas gaminti tokias prekes ir paslaugas, kurios atitinka tarptautinės rinkos standartus bei tuo pačiu nuolat išlaikyti aukštą pajamų lygį arba įmonių, regionų, tautų sugebėjimas tarptautinės konkurencijos aplinkoje išlaikyti aukštą pajamų ir užimtumo lygį (Wienert, 1997).

Konkurentabilumas dažnai laikomas pagrindiniu vykdomos ekonominės politikos indikatoriumi. Visuose regionuose yra stiprių ir silpnų įmonių, tačiau yra ir tam tikros bendros visam regionui būdingos ypatybės, lemiančios visų regionų įmonių konkurentabilumą kitų regionų atžvilgiu. Tai fizinė ir socialinė regiono infrastruktūra, darbo jėgos kvalifikacija, viešųjų įstaigų darbo efektyvumas ir kt.

Pagrindiniu konkurentabilumo matu laikomas BVP vienam gyventojui. Šio rodiklio regione augimas lygus produktyvumo augimo ir užimtumo augimo sandaugai.

Vidiniai Lietuvos išsivystymo netolygumai taip pat išreiškiami BVP vienam gyventojui. Bendrasis visaus produktas – bendra visų gatavų prekių ir paslaugų, pagamintų ūkyje per vienerius metus, vertė. Šis dydis yra pagrindinis rodiklis, apibūdinantis šalies ar regiono ekonominio išsivystymo lygį. Lietuvoje egzistuoja gana ryškūs skirtumai tarp šio rodiklio dydžio atskiruose regionuose (žr. 5 pav.).

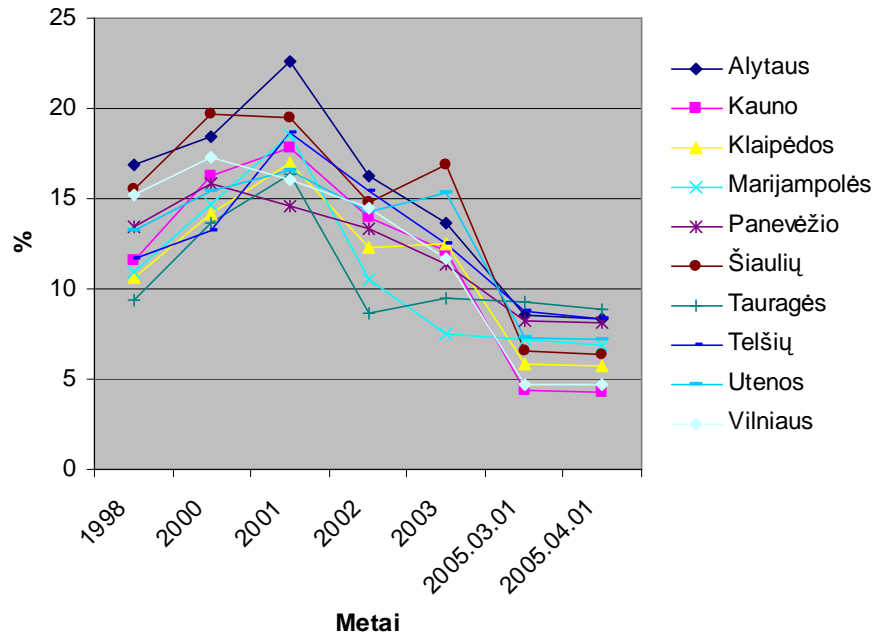
5 pav. Bendrasis vidaus produktas vienam gyventojui pagal apskritis, tūkst., Lt
Šaltinis: sudaryta remiantis www.std.lt, 2005.04.05

Lietuvoje egzistuoja gana ryškūs skirtumai tarp šio rodiklio dydžio atskiruose regionuose. 1995-2003 metų laikotarpiu BVP/gyv. skirtumai tarp ekonomiškai stipriausios Vilniaus ir ekonomiškai silpniausios Tauragės apskrities išaugo 2.7 karto. Gana ryškūs išsivystymo skirtumai matomi jau apskrities lygmenyje: 2003 Vilniaus apskrities BVP vienam gyventojui siekia 143,9 proc. Lietuvos vidurkio, Klaipėdos apskrities – 107,1 proc., tuo tarpu, pvz., Tauragėje šis rodiklis sudaro tik 53,5 proc. Lietuvos vidurkio, Marijampolėje – 68,2 proc, o Šiaulių 74,8 proc.

Ekonominė jėga kol kas yra koncentruota tik tam tikruose regionuose. Būtent šie regionai savo jėgą panaudoja ir toliau išnaudodami silpnesnius regionus (Striaukienė, Tamošiūnas, 2004).

Tačiau BVP didėjimas nieko mums nesako apie žmogaus sveikatą ir išsilavinimo kokybę, apie pilietinės visuomenės plėtotę ar gamtos, paveldo išsaugojimą.

Kitas svarbus rodiklis kalbant apie regionų netolygumus – nedarbo lygis. Lietuvoje pastebima sparti bendra nedarbo lygio mažėjimo tendencija. Daugumos regionų nedarbo lygio kitimas atitiko bendro šalies lygio svyravimus (žr. 6 pav.).

6 pav. Nedarbo lygis apskrityse 1998-2005 m., %

Šaltinis: sudaryta remiantis www.vdb.lt, 2004.04.05

Nedarbo lygis apskrityse sparčiai mažėja. 2005.04.01 didžiausias nedarbo lygis buvo užfiksuotas Tauragės apskrityje (8,9 proc., kai nacionalinis vidurkis buvo 5,9), Alytaus apskrityje (8,3 proc.), Telšių apskrityje (8,3 proc.), Panevėžio apskrityje (8,1 proc.), Utenos apskrityje (7,2 proc.) bei Marijampolės (6,9 proc.), o mažiausias Kauno apskrityje (4,3 proc.) bei Vilniaus apskrityje (4,7 proc.). Nedarbo lygis Lietuvoje ženkliai pradėjo mažėti 2003 m. - nuo 12,4 procento sumažėjo iki 5,9 procento (www.std.lt, 2005.04.05).

Apibendrinant Lietuvos regionų aukščiau minėtus rodiklius pastebimas ekonomikos augimas. Regionų ekonomikų visame pasaulyje augimas – yra atsakas į pasaulio ekonomikos globalizaciją (Sabel, 1987). Tačiau vertinant bet kokius augimus, būtina nepamiršti atskaitos taško, nuo kurio augama. Bendra Lietuvos ekonominė gerovė vis dar sudaro tik 42% senųjų ES narių vidurkio ir 46% visų 25 narių vidurkio (Lietuvos laisvosios rinkos leidinys, 2005).

Apie efektyvią Lietuvos regioninę politiką pagrindo kalbėti dar nėra, nes skirtumai tarp Lietuvos regionų ne mažėja, o didėja. Skirtumai tarp Lietuvos regionų jau siekia 330 procentų, ir kasmet didėja, Vilnius taip skiriasi nuo Tauragės, jog gali atrodyti, kad Lietuvos piliečiai gyvena tarsi skirtingose valstybėse (Grumadas, 2005, cit. Nenortaitė, 2005). Todėl pagrindinis regioninės politikos uždavinys Lietuvoje yra išlyginti atskirų regionų ekonominį lygį ir priartėti prie Europos Sąjungos vidurkio pagal pagrindinius ekonominio augimo rodiklius

. Pagrindinius išsivystymo skirtumus tarp Lietuvos apskričių lemia įvairūs veiksniai. Yra išskiriamos šio pagrindinės priežastys, lemiančios Lietuvos regionų išsivystymo skirtumus (Babaliauskaitė, 2002):

- Labiau išvystyta urbanizuotų Lietuvos miestų infrastruktūra, visų pirma transporto sistema.
- Didžiausiose Lietuvos miestuose egzistuoja stipresnis paslaugų sektorius.
- Didžiausiose šalies miestuose didesnę dalį (pagal produkciją, darbo jėgos skaičių ir kt.) sudaro naujesnės, modernesnės pramonės šakos. Mažesniuose miestuose ir kaimuose gamybiniai pajėgumai dažniausiai yra senesni, labiau nusidėvėję morališkai.
- Darbo jėgos kvalifikacijos skirtumai atskiruose Lietuvos regionuose. Didžiausiose miestuose pastebima didesnė kvalifikuotos darbo jėgos koncentracija.
- Mažesniuose miestuose ir kaimuose silpniau išvystytas privatus verslas.
- Didžiausi šalies miestai pritraukia daugiau investicijų nei likę Lietuvos regionai.
- Didžiųjų miestų gyventojai žymiai daugiau naudojami įvairiomis informacinėmis

technologijomis nei kiti Lietuvos gyventojai.

Dėl ekonominių ir socialinių skirtumų Lietuvos regionai turi nevienodas plėtojimosi galimybes. Tam tikri regionai yra atsilikę dėl įvairių priežasčių: istorinių aplinkybių, nepalankios geografinės padėties, pramonės nuosmukio, rinkos konjunktūros pokyčių ir panašiai. Tačiau jie visi susiduria su panašiomis (nors iš skirtingo masto) problemomis (Bagdzevičienė, 2000): nepakankamai išvystyta fizinė (bazinė) infrastruktūra (transportas, telekomunikacijos, energetika, vandens tiekimas ir kanalizacija, aplinkos apsaugos priemonės); menkas mokslinių tyrimų ir naujų technologijų plėtojimas; finansinių lėšų trūkumas; aukštos kvalifikacijos darbo jėgos trūkumas; didelė gyventojų pajamų diferenciacija ir kt.

Mažinti atsilikusių regionų silpnybes, investicijos regionuose yra nukreipiamos į keturių pagrindinių ūkio sektorių, tai yra gamybos sektoriaus ir paslaugų, žemės ūkio, žmonių išteklių, ūkio infrastruktūros sritis.

Norint įgyvendinti demokratines idėjas neužtenka įvertinti tik ekonominius rodiklius, nors tai darbo autorių nuomone dalinai susiję su žmonių gerove, tačiau pačių žmonių nuomonės paisymas, visuotines geroves kūrimas, galimas per darnumo idėjų integravimą. O kad integruoti darnumo idėjas, tam būtinas tinkamas valdymo mechanizmas, be abejonės šiais laikais šių procesų valdymas

pakeitė formą, pasikeitė valdymo idėjos supratimas. Nuo ekonominių rodiklių pereisime prie valdymo, kuris šiais laikais yra daugiau savivalda. O savivalda yra valdymo decentralizavimas apie kurį bus plačiau pateikta 2.1. poskyryje.

2. VISUOMENĖS ĮTRAUKIMAS Į REGIONO PLĖTOTĖS VALDYMĄ

2.1. Regionų plėtots valdymo definicijos

Per pastaruosius 15 metų postkomunistinėse šalyse įvyko žymūs socialiniai, politiniai ir ekonominiai pokyčiai. Tai rodo viešosios politinės diskusijos ir debatai, laisvi rinkimai, rinkos ekonomika, pilietinės visuomenės įvairovė. Regioninio ir vietinio valdymo esmė (pagrindas) ekonomiškai išsivysčiusiose demokratinėse šalyse yra sukoncentruota savivaldos bei administravimo koncepto supratime ir realizuojama tam tikrų teritorijų gyventojų per renkamus atstovus, kartais per tiesioginius vietinių valdytojų rinkimus. Pagrindinė vertybė – gyventojų teisės ir laisvės ir šių privilegijų apsauga teisėje. Vertybe taip pat galima būtų laikyti bendrąjį gyventojų dalyvavimą valdyme labiau tiesioginiu, atviru būdu nei periodinis balsavimas. Daugeliui tyrėjų tai atrodo – demokratijos pagrindas (Norton, 1997)

Pereinamasis laikotarpis į demokratinę ir klestinčią visuomenę įgauna ypač didelį pagreitį Centrinėje ir Rytų Europoje. 2004 metų gegužės 1d. devynios šio regiono šalys įstojo į Europos Sąjungą. Nepaisant to, kad jų pažanga vertinama gana skirtingai, spartus rinkos ekonomikos rodiklių augimas rodo kitimo tendencijas ir ryškius demokratijos požymius naujose ES narėse.

Anot Žilinsko (2002), Lietuva nebuvo išimtis iš kitų postkomunistinių valstybių. Jose, žvelgiant į vidurinį valstybės valdymo lygmenį, galim pamatyti eilę bendrų bruožų. Lenkijai, Čekijai, Slovakijai, Vengrijai, kaip ir Lietuvai, yra būdingas netikrumas dėl vidurinio lygio valdžios planų ir ateities.

Į regionų plėtros valdymo problematiką gilinasi įvairių šalių mokslininkai: K.E.Haynes, G.C.Maas, R.R.Stough, J.D.Riggle, A.Thiersten, M.Walser E.R. Gerber, C.C.Gibson, G.Žilinskas, R.Bagdzevičienė, A.Tamkus, L.Navackaitė ir kt.

Norint atskleisti regionų valdymo sampratos esmę, pirmiausiai trumpai pristatysime pačią valdymo idėją, kuri yra viena iš vadybos funkcijų. Pati *valdymo* idėja yra kompleksinė ir prieštaringa kai kalba eina apie šalies, regionų ar kitą makro kontekstą. Valdymas - tai politinės, ekonominės ir administracinės valdžios vykdymas įvairiuose šalies reikaluose ir visuose lygiuose, apimantis institucijas, mechanizmus ir procesus, kurių dėka gyventojai (piliečiai) ir jų grupės išreiškia savo interesus, realizuoja savo teises, vykdo įsipareigojimus ir tarpininkauja esant nuomonių skirtumams. Čia svarbūs du momentai (The global campaign for good urban governance, 2000):

- Ø *Pirmiausia*, valdymas - tai ne tas pats kas valdžia. Pats valdymo konceptas aiškina, kad įtaka egzistuoja tiek viduje, tiek ir išorėje formalios valdžios bei valdymo institucijų. Dauguma valdymo formuluočių apima valdžią, privatų sektorių bei piliečių visuomenę.

Ø Antra, valdymas reiškia procesą, apimantį sprendimus, kurie priimami remiantis sudėtingais įvairių veikėjų, kurių prioritetai pakankamai skirtingi, santykiais.

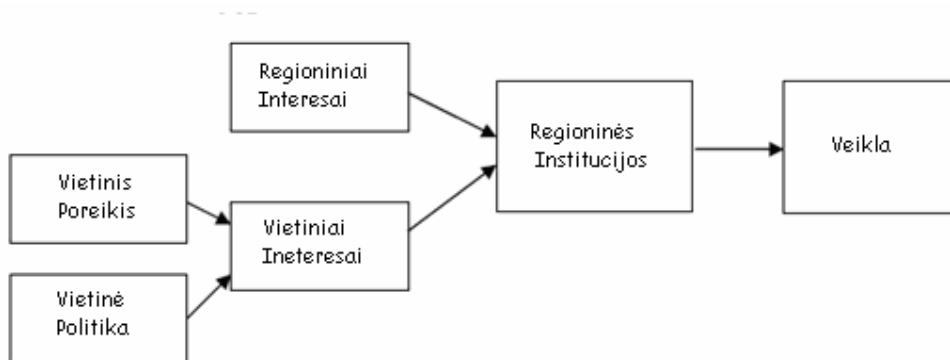
Valdymo svarbiausia funkcija yra parengti ir priimti sprendimą, t.y. numatyti ir pasirinkti, ką ir kokiais būdais reikia daryti, kad būtų įgyvendintas užsibrėžtas tikslas ir išspręsta iškilusi problema (Puškorius, 2002).

Kaip teigia Bagdzevičienė (2001), kai kuriais atvejais regionai ir regioninės institucijos tėra regioniniu lygiu „ištiestos valstybės rankos“. Sprendžiant regionų valdymo problemą, vietoje valdžios siūloma valdymo koncepcija. Valdymas įgalina pačius regionus organizuoti socialinę ir politinę integraciją. Savaiame suprantama, kad priklausomais nuo valdžios decentralizavimo laipsnio, taip pat specifinių šalies sąlygų, kurias suformuoja ir istorinės sąlygos, valdymo tradicijos, skiriasi ir regioninės politikos įgyvendinimo modelis.

Šiame darbe regionų valdymo bei vietos valdymo sampratos bus vartojamos kaip pakeičiančios viena kitą. Nors tai yra dvi skirtingos sąvokos, tačiau regionų valdymą sudaro kelių vietų valdymas, todėl iš esmės galioja tie patys principai. Išanalizuotose publikacijose bendri teoriniai konceptai ir nuostatos yra tiesiog pritaikomi tiek vietiniams, tiek regioniniams valdymo aspektams. Įvairiuose tyrimuose, ataskaitose ir kituose dokumentuose yra rašoma "vietos ir regioniniame" arba „vietos/regioniniame" lygmenyse, todėl šiame darbe taip pat bus vadovaujama ta pačia nuostata.

Bagdzevičienė, Tamkus, Navackaitė (2003) išskiria dvi sąvokas: “regionų valdymas” ir “regioninis valdymas”. Pirmoji nusako tradicinį būdą organizuoti regioninį valstybės administravimą. Tokia valdymo forma prasideda nuo centrinės valdžios ir, daugeliu atveju, veda prie “iš viršaus į apačią” politikos formavimo. Pastaruoju metu vis daugiau diskutuojama apie “regioninį valdymą”, kuris yra alternatyva centralizuotam valdymui.

Regioninio valdymo samprata realizuojama 7 pav. pateiktame modelyje.

7 pav. Regioninio valdymo modelis

Šaltinis: Gerber, E.R., Gibson, C.C., 2005

Šiame modelyje veikia įvairios interesų grupės, todėl valdymo decentralizavimas reikštų tų interesų jei ne eliminavimą, tai bent atskirimą. Kaip teigia Čaplikas (2002), tai ir yra tai, kad esminis regioninės politikos principas ir siekis yra valdymo decentralizacija. Decentralizacija vykdoma išskaidant valstybės valdymą į tris lygmenis: centrinį, regioninį ir vietinį, kiekvienam iš jų suteikiant savivaldą ir paskirstant funkcijas, susijusias su kiekvieno lygmens kompetencijomis, kurias reguliuoja atitinkami įstatymai. Kartu ES yra numačiusi vieną svarbų principą, vadinamą subsidiarumu. Jis reiškia, kad visi sprendimai turi būti daromi ten, kur jie reikalingiausi, t. y., kaip galima arčiau visuomenės (piliečių). Trijų lygmenų valdymo modelis: Regioninių bei vietinių valdymo struktūrų savivalda yra regioninės politikos pagrindas bei esmė. Per tai įtvirtinama demokratija. Tuo pačiu visas valstybės valdymo modelis tampa vientisas ir sisteminiu požiūriu harmoningas. Decentralizavus valdymą, atsakomybė už regionus pagrinde tenka vietinei savivaldai. Tai įtraukia visuomenę į valdymą. Kas iš esmės reiškia savivaldos idėjų realizavimą. Tokios idėjos gali būti realizuojamos tik įgyvendinant atitinkamas valdymo idėjas, kurios bus aptartos sekančioje dalyje.

2.2. Skirtingų požiūrių derinimas regionų plėtots valdyme

Dabartinė kiekvienos šalies vietinio valdymo būklė - rezultatas pragmatiškos plėtros kaip atsakymas į karus, revoliucijas, invazijas, politinius spaudimus, vis plėtojančius ir išreiškiančius konfliktinius konceptus bei vertybes, ekonominius bei socialinius poreikius, apimančius fizinės bei socialinės infrastruktūros plėtrą, sklaidą ar atoslūgį augančio geografinio mobilumo ir pastangas reklamuoti šalies ekonominį augimą, veiklas prieš nedarbą ir kitus netikėtumus (Norton, 1997).

Pasak Bagdzevičienės (2001), Bagdzevičienės, Tamkaus (2002), Bagdzevičienės, Tamkaus, Navackaitės (2003) šiuo metu visoje Europoje aktualios regioninės valdžios ir vadovavimo problemos. Tradicinė regioninė valdžia patiria krizę dėl neefektyvių „iš viršaus į apačią“ valdymo metodų ir jų nesugebėjimo patenkinti vis labiau diferencijuotus skirtingų interesų grupių poreikius. Tačiau iš principo egzistuoja du požiūriai/strategijos į valdymo idėjų integravimą regioniniame lygmenyje. Vienas jau minėtasis – „iš viršaus į apačią“ (angl. „top-down“ arba „centre-down“), kitas – „iš apačios į viršų“ (angl. „bottom-up“) (Thierstein, Walser, 1999). Stohr (1981) (cit. Macleod, 1997) teigia, kad tris dekadas po 1960 – tųjų, pasaulyje dominavo požiūris „iš viršaus į apačią“ regionų vystymo teorijose ir strategijose. Šis požiūris laikomas tradiciniu. Tačiau tokio požiūrio dominavimas nesumažino skirtumų tarp skirtingų pragyvenimo lygių. Netolygumai tik augo tiek tarp socialinių visuomenės sluoksnių, tiek tarp geografinių sričių. Todėl įvairūs autoriai pateikia alternatyvų požiūrį į regionų plėtrą – jau minėtą - „iš apačios į viršų“. Austrijoje Stohr (cit. Leloup, Moyart, 2003) jau 1978 metais pradėjo ginti požiūrį „iš apačios“ priešpastatydamas jį tradiciniam.

Tijūnaitienė (2004) teigia, kad tokio požiūrio priešpastatymas, kur valdžia ir institucijos ieško būdų įtakoti plėtros planus ir politikos vykdymą „iš apačios“, regionui sukelia poreikį stiprių pajėgų, paremtų demokratinėmis struktūromis. Tokios idėjos, kaip tik ir indukuojamos visuomenės dalyvavimo fenomene. Panašios srovės pradėjo vystytis Amerikoje, Didžiojoje Britanijoje, Prancūzijoje, Italijoje (Leloup, Moyart, 2003). Šiose šalyse pastaruoju metu ir realizuojamas planavimo „iš apačios“ principas, kadangi remiamasi idėja, jog sprendimai, priimti žemiausiuose lygmenyse, yra konkrečiausi ir realiausiai atspindintys situaciją. Šioje diskusijoje auga susidomėjimas regionais, kurie geografiškai yra mažesni nei valstybė. Taip auga susidomėjimas vietiniu bendradarbiavimu, vietinių grupių veikla bei planavimu (Matekonienė, Navackaitė, Dumbauskaitė, 2002).

Macleod (1997) požiūrį „iš viršaus į apačią“ komentuoja taip: „ bendras teorijos atmetimas kilo dėl to, kad santykinai nedaug investicijų yra daroma ir tai tik į specifines ekonomikos ar geografines sritis ir tiesiog tikima, kad nauda bus paskirstyta ir kitoms sritims. Tokius sprendimus priima vyriausybė be jokio konsultavimosi su visuomene. Pastarasis autorius, remdamasis Stohr (1981), šalia paminėtos teorijos bruožus išskiria ir kitus jai būdingus ypatumus:

1. *Tradicinės teorijos akcentuoja centro/periferijos poliarizaciją*, kur kapitalas juda iš centro į periferiją, o ištekliai grįžta iš periferijos į centrą (pavyzdžiui investicijos į žemės ūkio sektorių, kur auginama žaliava, keliamos iš didelių miestų į regionus, tačiau galutinis (užaugintas) produktas vėl nukeliauja į miestą perdirbimui ir realizavimui (kaip tarpinis produktas));
2. Vadovaujamosi nuostata, kad *vystymasis* (spontaniškas ar dirbtinis) *prasideda keletose dinamiškų sričių ar geografinių vietovių ir pasklinda į kitas sritis ir vietas*;
3. Tokiu požiūriu paremta plėtra *apima dideles apimties investicinius projektus ir pastangas*, kurios koncentruojamos ties funkcinę ir teritorinę integraciją bei *skatina* privačių ir viešojo sektoriaus organizacijų *poreikį perkelti vystymosi aspektus* tarp integruotų vienetų, didžiulius paskirstymo mechanizmus bei sumažinti ekonominius, socialinius, kultūrinius bei institucinius barjerus, kurie trukdo minėta perkėlimą tarp atskirų sričių ar vietovių ar jų pačių viduje.

Pastaruoju metu vyraujantis požiūris „iš apačios į viršų“ yra paremtas teiginiu, kad sprendimai ir įtaka, turi būti kuo arčiau „apačios“, kylantis iš regionų, o ne iš viršaus. Ir ši naujoji nepertraukiamo vystymosi paradigma remiasi vietinių tinklų ir potencialo mobilizacija, turint galvoje, kad vietinės aplinkos charakteristikos gali būti regiono ekonominio vystymosi katalizatorius (Leloup, Moyart, 2003). Kaip vieną pagrindinių tokio požiūrio rėmėjų Macleod (1997) mini Illeris, kuris 1993 suformulavo ir pavadino induktyvinę regionų vystymosi teoriją, kurios pagrindiniai bruožai tokie:

1. Kiekvieno regiono ekonominė struktūra daro didžiulę įtaką jo vystymuisi (tačiau vietos pakeitimo atvejai pasitaiko visose srityse);
2. Ar regionas sustiprės ir laimės, ar praloš labai priklauso nuo vietinių sąlygų, tokių kaip politinės institucijos, pagalbos regioninėje politikoje, infrastruktūros, kvalifikuotos darbo jėgos, gyventojų tankumo, socialinių kvalifikacijų.

Illeris reziumuoja, kad jo teorija geriau atitinka visuomenės struktūrą nei klasikinės vystymosi teorijos. Tačiau Macleod (1997), vertindamas abu požiūrius, pateikia tokias išvadas, kad iš vienos pusės tie, kas palaiko teoriją „iš apačios į viršų“ gali teigti, kad klasikinės teorijos tiesiog neveikė visuose norimuose atvejuose ir iš to kilo labai daug problemų, o iš kitos pusės, teiginys, kad Vakarų Europa vystosi kaip mozaika vietoj centro-periferijos modeliavimo. Ir dėl to galima būtų „užpulti“ klasikinės teorijos pasekėjus. Tačiau galima rasti ir labai sėkmingų centro/periferijos pavyzdžių.

Taigi kaip alternatyvą šiems dviems požiūriams apibendrinant galima būtų pristatyti Macleod iškeltą idėją, kad abu šie požiūriai gali pasitaikyti vienu metu. Abu modeliai gali būti taikomi skirtingose situacijose, skirtingiems Europos regionams, ir galų gale gali atsitikti taip, kad susidarys tokios situacijos, kuriose tiesiog bus neįmanoma pritaikyti kurios nors vieno modelio. Taigi kalbant apie požiūrį „iš apačios į viršų“ galima būtų tiesiog viską palikti „likimo valiai“, o regiono ar srities (sektorius) plėtra tiesiog priklausys nuo to, kaip gerai reaguojama į besikeičiančias sąlygas. Tačiau paliekant viską „likimo valiai“ yra politiškai rizikinga, taigi laikantis požiūrio „iš viršaus į apačią“ galima būti labiau tikriems dėl pasekmių. Todėl vietos turi užtekti abiem požiūriams, remiantis vienu – tiesiog leisti įvykiams įvykti, o remiantis kitu – padaryti taip, kad tie įvykiai vyktų. Ir šioje vietoje reiktų pasakyti, kad svarbiausia yra išsiaiškinti, kodėl regionui sekasi arba priešingai, nesiseka, ir tada nuspręsti, kokiai intervencijai yra poreikis, kur ir kurį konkretų požiūrį taikyti.

2.3. Valdymo sistemų atskirose pasaulio šalyse pristatymas

Pastaruoju metu įvairiose pasaulio šalyse vyrauja labai skirtingos valdymo sistemos ir struktūros, paremtos vienu ar kitu aptartu požiūriu. 2.2 dalyje jau minėjome, kad daugelyje Europos šalių pastaruoju metu vyrauja požiūris „iš apačios į viršų“, kurio pasirinkimą iš esmės lemia daug dalykų, tokių kaip visuomeninė, teisinė struktūra, vyraujanti partinė, politinė sistemos ir kt. Pagrindinių šalių blokų pagal skirtingas valdymo sistemų charakteristikos pateiktos 1 lentelėje.

Vietos valdymo sistemų pasaulyje charakteristikos

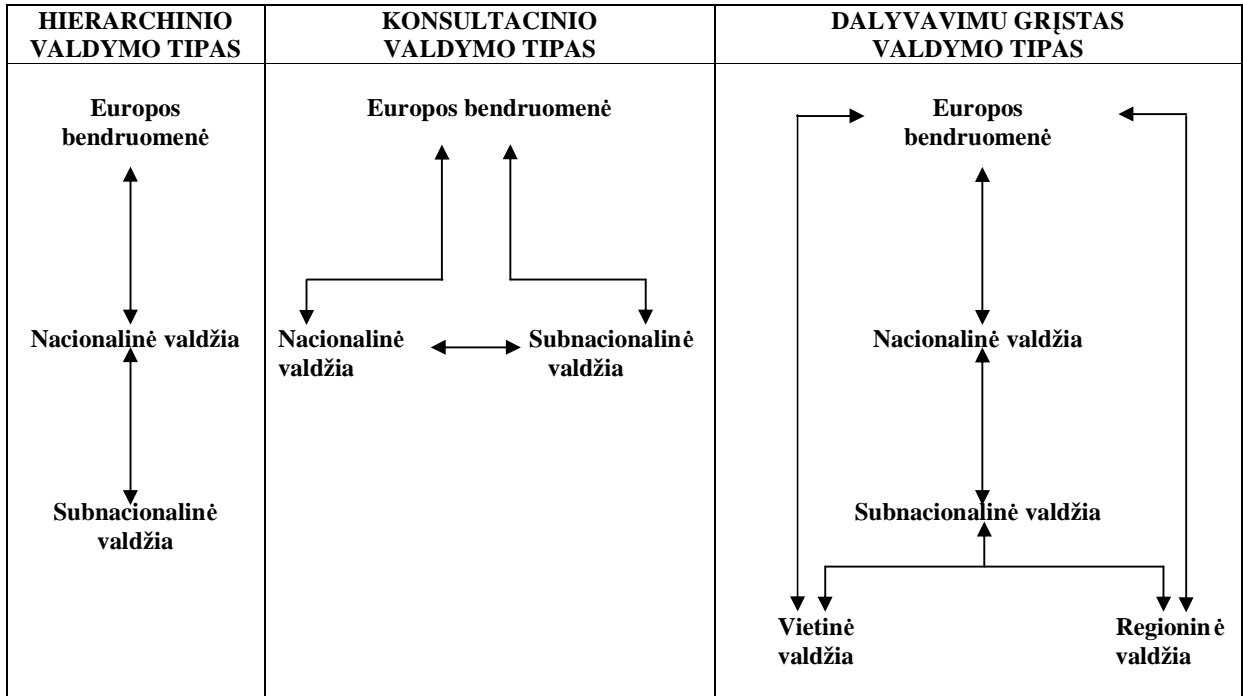
	Didžioji Britanija	JAV ir Kanada	Prancūzija ir Italija	Švedija ir Danija	Japonija
Konstitucinis statusas	Parlamentas	Konstitucinė valstybė	Nacionalinis konstitucinis	Nacionalinis konstitucinis	Nacionalinis konstitucinis
Nacionalinė struktūra	Mišri	Mišri	3 eilės	2 eilės	2 eilės
Galia	Apribota statutu	Apribota statutu	Bendra kompetencija ir statusas	Bendra kompetencija ir statusas	Bendra kompetencija
Teisingumo kontrolė	Teismas	Teismas	Rajonas ir teismas	Valstybė ir teismas	Valstybė ir teismas
Vietinės politikos kontrolė	žema	žema	sujungta	sujungta	sujungta
Istorinė vietinės politikos kontrolė	žema	žema	aukšta	aukšta	aukšta
Išlaidos vietinei valdžiai % nuo BVP*, 2003	35%	50% (JAV) 42% (Kanada)	10,5 % (Prancūzija) 15,4% (Italija)	26% (Švedija) 33,2% (Danija)	40%
Išlaidos viešosioms paslaugoms % nuo BVP**, 2001	36%	41% (JAV) 44% (Kanada)	22% (Prancūzija) 17% (Italija)	33% (Švedija) 54% (Danija)	15%
Vietinė vykdomoji valdžia	Taryba	Mišri	Meras ar prezidentas	Mišri	Meras ar gubernatorius su ministerija
Atstovavimo sistema	Daugumos sistema	Daugumos sistema	Proporcingo atstovavimo sistema	Proporcingo atstovavimo sistema	Daugumos sistema
Partijų sistema	Stipri dviejų partijų	Silpna dviejų partijų	Stipri daugiapartinė	Stipri daugiapartinė	Stipri daugiapartinė
Dalyvavimas rinkimuose	žemas	žemas	aukštas	aukštas	aukštas

Šaltiniai: Mouritzen P.E., Nielsen K.H. (1988). Handbook of Comparative Urban Fiscal Data, DDA, Odense.

* Local capital expenditure (2003). [žiūrėta 2005-04-19]. Prieiga per internetą: <www.conservatives.com/tile.do?def=news_story.page&obj_id=78821&speeches=1>.

** Piana, V. (2001). Public expenditure [žiūrėta 2005-04-19]. Prieiga per internetą: <www.economicswebinstitute.org/glossary/pubexp.htm - 23k>.

Šioje lentelėje pateikta iliustracija, tiesiogiai susijusi su nagrinėjamu objektu - tiesioginio dalyvavimo (t.y. rinkimuose) faktas, kuris svarbus analizuojamame kontekste, nes būtent dėl visame pasaulyje piliečių mažėjančio aktyvumo rinkimuose iš dalies ir kilo *dalyvavimo valdyme* skatinimo idėjos. Taip pat svarbūs šio darbo kontekste ir vietinės politikos kontrolė, kuri taip pat tiesiogiai susijusi su savivalda, taigi ir su piliečių dalyvavimu valdyme. 8 paveiksle pateiksime integravimosi formas Europos regionams, kurie turi skirtingas valdžios (regioninės, vietinės) struktūras (santykius), remiantis Rhodes (1986) (cit. Haynes, Mass, Stough, Riggle, 1997), paremtas dalyvavimu:

8 pav. Skirtingos Europos šalių regionų/vietos valdymo formos

Šaltinis: Rhodes, 1986 (Haynes, Mass, Stough, Riggle, 1997)

Nors lentelėje pateikti modeliai remiasi dalyvavimu, tačiau tai tik teoriniai modeliai, kurie praktikoje dažnai tik formalizuojami, t.y. apibrėžiami įstatymais ir norminiais aktais, bet realiai sunkiai įgyvendinami ir realizuojami. Lietuvoje pasirinktas tik iš dalies dalyvavimo idėjas remiantis modelis, nors Lietuvos darnaus vystymosi strategija (2003) bei kiti strateginiai šalies dokumentai mini piliečių įtraukimą į šalies valdymą.

ES reikalavimai turėjo įtakos regionų valdymui ir Lietuvoje: pasirinktas integruotas-centralizuotas ES paramos valdymo modelis, kurį ES bendrai rekomendavo pagal teritorijos plotą ir gyventojų skaičių mažoms šalims kandidatėms. Lietuvoje kaip ir daugumoje kitų Rytų ir Vidurio Europos šalių, veikia trijų pakopų administracinio-teritorinio padalijimo sistema. Joje yra skiriami šie viešojo administravimo lygiai (Nakrošis, 2003):

- centrinis valdymo lygis, orientuotas į viešojo administravimo funkcijų atlikimą visos valstybės mastu;
- regioninis valdymo lygis, orientuotas į viešojo administravimo funkcijų atlikimą apskričių mastu;
- vietinis valdymo lygis, orientuotas į savivaldą bei savivaldybių veiklą.

Remiantis šia struktūra galima teigti, kad apskričių valdymas priklauso regioniniam valdymo lygiui, kas yra sudėtinė valstybės valdymo dalis. Apskritis valdymą reguliuoja įstatymas. Apskritis yra Lietuvos teritorijos aukštesnysis administracinis vienetas, kurio valdymą per apskrities viršininką, ministerijas bei kitas Vyriausybės institucija organizuoja Vyriausybė (Vidrinskaitė, 2002). Tiesiogiai regioninę politiką apskrityse įgyvendina apskrities viršininko administracija. Apskričių viršininkų administracijos ir prie jų sudaromos tarybos, kaip pagrindinės institucijos regioniniu lygmeniu, turėtų būti rengiančios įgyvendinančios, koordinuojančios ir formuojančios regioninės plėtros politiką (Dumčius, Šiupšinskas, 2003). Štreimikienė (2002) pastebi, kad kitų šalių patirtis rodo, kad sėkmingai regioninei politikai reikia vizijos, administracinių pajėgumų koordinavimo, bei teikti pirmenybę ilgalaikiams tikslams. Pastaroji autorė išanalizavusi ES regioninės politikos taikymo Lietuvoje ypatumus, taip pat padarė išvadą, kad „būtina regioninės plėtros politikoje taikyti šiuolaikinio valdymo metodus“. Šis autorės teiginys svarbus analizuojamos temos kontekste, nes darbas yra skirtas būtent regionų valdymo, susijusio su piliečių dalyvavimu, ypatumams analizuoti. Anot Čapluko (2002), mūsų krašto valdymo modelis yra nedemokratinis, nes Lietuva suskirstyta į apskritis, kurios neturi jokios savivaldos - jų viršininkai yra ne renkami, o skiriami, kaip jau buvo minėta. Todėl mūsų visuomenė yra menkai įsitraukusi į krašto valdymą, žemas pilietinio sąmoningumo lygis. Pritariame Adamkus (2003) nuomonei, jog demokratinis šalies valdymas turi remtis daug stipresne valstybės institucijų ir visuomenės sąveika, daug geresniu visuomenės informavimu ir konsultavimusi su visuomene priimant strategiškai svarbius sprendimus, daug aktyvesniu piliečių dalyvavimu valstybės reikaluose. Pastaruosius aspektus aptarsime sekančioje dalyje.

2.4. Piliečių dalyvavimo taikymas regionų plėtots valdyme

2.4.1. Piliečių dalyvavimo valdyme teoriniai pagrindai

Piliečių dalyvavimo kaip integralios viešojo administravimo dalies idėja yra santykinai nauja. Dvidešimtojo amžiaus pradžioje, kai viešasis administravimas pradėjo plėtotis kaip atskira profesija, viešojo administravimo teoretikai buvo gana priešiški nusiteikę piliečių įtraukimo atžvilgiu, nes manė, jog tai trukdytų viešajam administravimui efektyviai funkcionuoti.

Tai, kad pilietinė visuomenė yra tema, kurios laikas dar kartą atėjo, parodo daugybė šiandien nurodomų priežasčių, liudijančių apie jos svarbą. Viena iš jų, kuri yra aktualiausia šio darbo kontekste, yra ta, jog ji gali išplėsti aktyvų piliečių dalyvavimą.

Egzistuoja daugybė skirtingų pilietinės visuomenės apibrėžimų. Pagal plačiausią apibrėžimą pilietinė visuomenė – tai visos savanoriškos organizacijos tarp individo ir valstybės. Šalia egzistuoja daugybė kitų pilietinės visuomenės apibrėžimų. Kadangi supratimas kas yra pilietinė visuomenė yra labai įvairūs, tai negalime jos vadinti net sąvoka – tai greičiau idėja. Kadangi pilietinę visuomenę sudaro tiek piliečiai, tiek ir iš jų sudarytos institucijos, šiame darbe koncentruosime ties pačių piliečių įtraukimu į regiono plėtotę. Gyvybinga pilietinė visuomenė sukuria socialinius ir kultūrinius ryšius sėkmingam demokratijos kūrimui. Pilietinė visuomenė, suprantama kaip solidari, visuomeninius ir individualius interesus derinanti visuomenė, implikuoja laisvanorišką piliečių jungimąsi į organizacijas. Valstybės kišimasis į šių organizacijų veiklą ar netgi tos veiklos ribojimas/draudimas traktuojamas (ypač iš liberalizmo bei konservatizmo pozicijų) kaip pavojingas demokratijai ir galintis vesti prie autokratijos ar totalitarizmo.

Ashford (1999) (cit. Bagdzevičienė, Tijūnaitienė, 2005) teigia, kad terminai dalyvavimas, įtraukimas, įsipareigojimas naudojami daugmaž sinonimiškai, kad pažymėtų procesą, kuriuo asmenys susiburia į grupes, kad bendrautų, keistųsi informacija, teiktų grįžtamąjį ryšį dėl tam tikrų klausimų, problemų, sprendimų, ir dalyvautų sprendimų priėmimo procese. Šiame darbe šie terminai tai pat bus naudojami kaip atitikmenys.

Ilgą laiką vyravo hierarchinis iš viršaus žemyn administracijos modelis, kai politika formuojama ir jos įtaka eina žemyn nuo išrinktų politikos formuotojų per viešąjį administravimą į visuomenę, dominavo ilgą laiką. Plačiau tai buvo nagrinėta 2.2. dalyje. Tik šeštajame dešimtmetyje visuomenės dalyvavimas tapo akivaizdžia problema viešajam administravimui, ir viešojo administravimo srities teoretikai pradėjo svarstyti šią problemą suabejoję tuo metu egzistavusiu modeliu. Sėkmingo visuomenės dalyvavimo nauda akivaizdi: priimami veiksmingesni sprendimai, visuomenė lieka patenkinta ir palaikanti, stiprėja demokratija (Domarkas, Gineitienė, 2002).

Piliečių dalyvavimo regionų plėtotėje klausimai domino A.Krupavičių, P.Skardžių, E.Petukienę, R.Tijūnaitienę, J.Vaičiūniene ir kt. Tarp užsienio autorių: S.F.Finkel, D.R.Godschalk, S.Brody, R.Bruby, D.M.Schlossberg, E.Shuford, D.Wilcox ir kt. Teoretikai pagal požiūrį į dalyvavimą skiriami į dvi stovyklas. Pirmieji nėra šalininkai teiginio, kad paprasti piliečiai yra geriausi jų pačių interesų teisėjai, ir turi sugebėjimų išmokti įgūdžių, reikalingų dalyvavimui. Tačiau kita grupė tyrėjų mano, kad teisingai vertybių ir preferencijų nuomonei susidaryti, piliečiams reikėtų suteikti svaresnį balsą sprendimų priėmimo procese (Norris, 2001, 2002; Carver, 2003; Konisky, 2000, cit. Tijūnaitienė, 2004).

Visuomenės dalyvavimą aiškinančios teorijos pateikiamos 2 lentelėje.

2 lentelė

Visuomenės dalyvavimo teorijos

Teorijos pavadinimas	Teorija	Autoriai
Socialinio kapitalo	Visuomenės dalyvavimas nepolitiniame kontekste yra svarbus determinuojantis veiksnys nustatant politinių institucijų kokybę ir aiškinant politinio dalyvavimo galimybes.	James Coleman, 1988, 1990, 1994; Robert Putnam, 1993; Pierre Bourdieu, 1986).
Piliečių voliuntaristinis modelis	Piliečių įtraukimas į neopolitinių institucijų veiklą nustato politiniam dalyvavimui veikimo kryptį.	Sidney Verba, Kay Lehman Schlozman, Henry Brady, 1969, 1995, 1994
Vadybos (Normatyvinis lyderystės modelis, sprendimų medis, konfliktų vadyba)	Nagrinėja sprendimų priėmimą grupėse, žinių modeliavimą.	Vroom ir Yetton, 1973; Vroom ir Jago, 1978; Godschalk et al., 1994
Komunikacijos	Remiasi bendruomeninėmis prielaidomis paremtais veiksniais. Planuotojai turi paskatinti dalyvius aprūpindama informacija ir padėdami išreikšti mintis visiems.	Judith, Innes, 1995, 1999; Webler, 1995; Renn, 1992; Forester, 1988
Racionalaus pasirinkimo	Paremta laisvu individų pasirinkimu ir racionalumu, tačiau tai yra kolektyviniai veiksmai. Yra sukuriama sistema, kurioje aiškiai išdėstoma, ką lems dalyvavimas.	Oslon, 1965; Nagel, 1987
Politinės demokratijos	Žmogus gali išmokti dalyvavimo dalyvaudamas, taip pat, jei individas galės būti savarankiškas darbo vietoje, kurioje jis praleidžia ypač daug laiko, ir kai priemonė remsis dalyvavimo pagrindu, lavinimą tarnauti pakeis demokratinis lavinimas.	Carole Pateman, 1970, 1976; Nelson Rosenbaum, 1978

Šaltinis: lentelė sudaryta darbo autorių remiantis: Tijūnaitienė, Petukienė, 2004.

Šiame darbe reikšmingos šios 2 lentelėje nurodytos teorijos. Tačiau, daugelis autorių mano, kad nėra ir negali būti vienos teorijos, kuri vienareikšmiškai paaiškintų visuomenės dalyvavimą valdyme.

Pfetsch (1998) teigia, kad šalies vaidmuo, susidūrus su nacionaliniais bei tarptautiniais iššūkiais, vis dar lieka svarus, bet sąlygoja naujus sprendimų priėmimo bei derybų būdus. Galima būtų paminėti taip vadinamą „nesuvaldomumą“ (angl. ungovernability), kuris atsirado apie 1970-tuosius metus ir buvo pristatytas vokiečių autorių: Hennis, Matz, Kielmansegg 1977-aisiais. Remiantis minėtų autorių pozicija, šalis neteko autoriteto savo sprendimų priėmime, ir taip atsitiko pirmiausiai dėl įvairių socialinių grupių bei lobistų. Dabar šalys stengiasi integruoti tokias grupes į sprendimų priėmimo procesą, kas veda prie viešų bei privačių veikėjų koordinuojamų veiksmų. Visa tai taip pat gali paaiškinti kaip regionų valdymo procesų tobulinimą, įtraukiant vis daugiau visuomenės grupių. o regioninis lygmuo tinkamiausias todėl, kad šiame valdymo lygyje, geriausiai galima integruoti piliečių bei kitų suinteresuotų grupių interesus.

2.4.2. Piliečių dalyvavimo valdyme lygiai

Valdžia veikia įvairiuose lygmenyse: vietiniame, regioniniame, nacionaliniame ir tarptautiniame. Visuose šiuose lygmenyse valdžia kontaktuoja su visuomene. Dalyvauti gali kaip individualūs asmenys arba kaip bendruomenių, asociacijų, kitų suinteresuotų grupių nariai. Šiame darbe aktualūs yra piliečių įtraukimo į regionų plėtotės valdymą aspektai. Dalyvavimas nebėra veikla, skirta tik išrinktiesiems, esantiems valdžioje. Dabar piliečiams reikia mokytis dalyvauti, o valdininkams įtraukti piliečius į sprendimų priėmimo procesą. (OECD, 2001).

Dabartiniu metu pripažįstama, kad demokratija ir piliečių dalyvavimas valdyme (priimant sprendimus) yra neatsiejami. Lietuvoje kol kas daugeliu atveju piliečių dalyvavimas pasireiškia tik balsuojant rinkimų metu. Pilietinių iniciatyvų raiška vietiniame lygyje itin svarbi, kadangi piliečiai yra vietinės valdžios šaltinis, skatintojas ir kontrolierius. Tik abiem suinteresuotoms pusėms – valdžiai ir piliečiams svarstant, galima rasti optimaliausią sprendimo variantą. Anot Vaičiūnienės (1999) piliečių dalyvavimas vietos valdžiai reikalingas tam, kad:

- Padėtų savivaldybėms nustatyti bendruomenės poreikius ir prioritetus;
- Įgalintų savivaldybes kurti programas ir teikti paslaugas, atitinkančias vietos bendruomenės narių poreikius;
- Leistų savivaldybėms prieiti prie bendruomenės išteklių ir jais pasinaudoti;
- Padėtų savivaldybėms reguliuoti konfliktus bendruomenėje;
- Padarytų valdžios priimamus sprendimus labiau suprantamus;
- Padėtų savivaldybėms įgyti visuomenės pritarimą palaikymą.

Dalis piliečių savo dalyvavimą formalizuoja. Tokiu būdu atsiranda įvairios piliečių dalyvavimo formos: dalyvavimas nevyriausybinių organizacijų veikloje, dalyvavimas politinių partijų ar organizacijų veikloje, dalyvavimas bendruomenių veikloje (Krupavičius, Skardžius, 2004). Tačiau šiame darbe plačiau visų formų neanalizuosime.

Vaičiūnienė (1999) pateikia Lester Milbrath (1965) knygoje „Politinis dalyvavimas“ aprašytus dalyvavimo politiniuose sprendimuose lygius:

1. Vadovavimas politinei ar administracinei įstaigai.
2. Siekimas vadovauti politinei ar administracinei įstaigai.
3. Aktyvi narystė politinėje organizacijoje.
4. Aktyvi narystė kvazi-politinėje organizacijoje.
5. Dalyvavimas viešuosiuose mitinguose, demonstracijose ir t.t.
6. Pasyvi narystė politinėje organizacijoje.
7. Pasyvi narystė kvazi-politinėje organizacijoje.
8. Dalyvavimas neoficialiose politinėse diskusijose.
9. Tam tikras susidomėjimas politika.

10. Balsavimas rinkimuose.

Yra nustatyta, kad egzistuoja statistiškai patikimi ir reikšmingi ryšiai tarp motyvacinių vertybių (saviraiškos, socialinio gyvenimo ir draugų, gyvenimo įvairovės, siekimo būti įtakingu žmonių ir aplinkos atžvilgiu) ir darbo politinėje partijoje, dalyvavimo rinkiminėje veikloje bei darbo organizacijose. Atviri socialinei kaitai ir aukštesnės padėties visuomenėje siekiantys individai dirba politinėse partijose ir dalyvauja rinkiminėje veikloje arba dirba organizacijose. (Imbrasaitė, 2003)

Valdymo lygių organizavimo klausimų sprendimas atskirose šalyse nemažai skiriasi, ir kiekvienu atveju turi būti pritaikomas prie konkrečių šalies sąlygų bei formuojamų regionų politikos strategijų (Damašienė, Rimkevičienė, 2002).

Pasak Schlossberg, Shuford (2003) (cit. Tijūnaitienė, 2005) geriausiai žinomas piliečių dalyvavimo tyrimas yra Arnstein piliečių dalyvavimo laiptai (1969), kuris formuluoja dalyvavimą pilietinės valdžios terminais. Arnstein apibūdina piliečių dalyvavimą kaip valdžios persikirstymą, kuris suteikia valdžios neturintiems piliečiams, šiuo metu neįtrauktiems į ekonominius ir politinius procesus galimybę sąmoningai įsitraukti ateityje. Centrinis šio modelio principas sukasi aplink dalyvavimo panaudojimą piliečių valdžios santykinio lygio kėlimui. Aštuoni piliečių dalyvavimo laipteliai, kurie atitinka skirtingus tikslus nuo manipuliavimo visuomenę iki piliečių sprendimų priėmimo kontrolės yra įtraukti į šiuos laiptus (žr. 3 lentelę). Arnstein laiptai formuluoja visuomenės dalyvavimą valdžios orientacijos, egzistuojančios spektre nuo manipuliavimo iki piliečių kontrolės, terminais.

3 lentelė

Visuomenės dalyvavimo “laiptai”

<i>Arnstein (1969)</i>	<i>Wiedemann ir Femers (1993)</i>	<i>Dorcey ir kiti (1994)</i>	<i>Conner (1988)</i>	
Piliečių valdžios mastas <ul style="list-style-type: none"> • Piliečių kontrolė • Delegavimo valdžia • Partnerystė Simboliškų priemonių mastas <ul style="list-style-type: none"> • Nuteikimas savo naudai • Konsultavimas • Informacija Nedalyvavimas <ul style="list-style-type: none"> • Terapija • Manipuliavimas 	<ul style="list-style-type: none"> • Visuomenės dalyvavimas priimant galutinį sprendimą • Visuomenės dalyvavimas vertinant riziką ir rekomenduojant sprendimus • Visuomenės dalyvavimas nustatant suinteresuotus asmenis, veikėjus ir darbotvarkę • Visuomenės teisė prieštarauti • Visuomenės informavimas • Visuomenės teisė žinoti 	<ul style="list-style-type: none"> • Nuolatinis dalyvavimas • Siekite vieningos nuomonės • Kelkite idėjas, ieškokite patarimo • Atsižvelkite į reakciją • Nustatykite problemas • Rinkite informaciją • Švieskite • informuokite 	<p><i>Vadovai</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Sprendimas/Prencija • Ginčas • Tarpininkavimas • Bendras planavimas Plačioji visuomenė <ul style="list-style-type: none"> • Konsultavimas • Informacija • Grįžtamasis ryšys • Švietimas 	Didėjantis visuomenės dalyvavimas ir piliečių kontrolė

Šaltinis: Schlossberg, Shuford, 2003

Wiedemann ir Femers (1993) pateikia alternatyvinius piliečių dalyvavimo laiptus. Jų laiptuose visuomenės dalyvavimas išdėstytas nuo bendro švietimo su maža tiesiogine įtaka sprendimų priėmimui iki visuomenės dalyvavimo priimančiam galutiniam sprendimui. Wiedemann ir Femers (1993) skiriasi nuo Arnstein tuo, kad jie labiau susitelkia į visuomenės dalyvavimo sąvokas, kurios aptinkamos didelių vyriausybės institucijų įgaliojimuose.

Panašiai į Wiedemann ir Femers, Dorsey ir kiti (1994) formuluoja visuomenės įtraukimą spektre nuo visuomenės informavimo iki nuolatinio dalyvavimo tarp visuomenės ir sprendimus priimančių žmonių. Dorsey traktavimas daugiau palygina būdingas daugelio planavimo procesų stadijas, negu susitelkia į atskiras visuomenės dalyvavimo sąvokas. Dorsey pripažįsta, kad visuomenės dalyvavimo pobūdis gali keistis laikui bėgant viename sprendimų priėmimo procese; kad tam tikri visuomenės dalyvavimo metodai gali būti būtini proceso pradžioje, tuo metu kai kiti visuomenės dalyvavimo metodai gali labiau tikti galutinėse stadijose. Conner (1988) ir Jackson (2001) taip pat pakartoja šią dinaminę dalyvavimo prigimtį.

Lietuvoje regionų valdžia turėtų skatinti piliečių dalyvavimą įvairiais galimais būdais:

- Piliečiams turėtų būti parengti lengvai suprantami ir prieinami informaciniai pranešimai;
- Reguliariai spausdinti leidinį apie regiono problemas, naujienas bei įvykius; parengti metines ataskaitas apie savivaldybės laimėjimus bei ateinančių metų planus;
- Reguliariais organizuoti susirinkimus arba viešuosius svarstymus, per kuriuos būtų pateikiama visuomenei aktuali informacija ir išklausomi gyventojų pasiūlymai bei pastabos. Į viešuosius susirinkimus ar svarstymus iš pradžių reikėtų asmeniškai kviešti dalyvauti bendruomenės lyderius, kol aktyvus ir gausus piliečių dalyvavimas taps įpročiu ir patys piliečiai pradės noriai juose dalyvauti;
- Nuolat rengti tarybos posėdžius, kurie vyktų patogiose patalpose, kad piliečiai galėtų nevaržomi stebėti posėdžių darbo eigą;
- Steigti piliečių ar piliečių atstovų grupes (komitetus), kurios iškeltų svarbiausius regiono klausimus, aptartų juos bei pateiktų rekomendacijas, kaip spręsti tas problemas.

Daugelio šiandieninių problemų ir sunkumų Lietuvoje, priežastis buvo noras centralizuoti sprendimus, stiprinti valdžios galias kuo daugiau resursų siekiant paskirstyti ir perskirstyti, sukurti pagal valdžios norus paklusnią rinką. Dominuoja įsitikinimas, kad valdžios institucijų sprendimai yra patys geriausi, efektyviausi ir teisingiausi bei neklystantys. Kartu buvo priešpastatoma, kad privatus verslas, bendruomenė siekia savo interesų įgyvendinimo, apgaudinėjant valstybę, slepiant mokesčius, ar kitaip "kenkiant" valstybei, ar priešinant jai jos sprendimams. (Maldeikis, 2000). Plačiau piliečių dalyvavimo valdyme problemas pateiksime 2.4.3. skirsnyje.

2.4.3. Piliečių įtraukimo Lietuvoje problemos

Lietuvai, kaip ir kitoms šalims, pasukusioms iš totalitarinės sistemos į demokratinę, nėra paprasta skatinti ir plėsti visuomenės įtraukimą. Per ilgą totalitarinės sistemos gyvavimo laikotarpį daugelio piliečių sąmonėje įsitvirtino valdžios įgyvendinama nuostata, kad pilietis neturi išsakyti savo nuomonės, ypač jei ji prieštarauja valdžios sprendimui. Todėl posūkis nuo „dviveidžio“ (oficialaus ir latentinio) politinės kultūros tipo prie 1990 ujų m. euforiško tikėjimo greitu perėjimu į pilietinę visuomenę ir demokratišką politikos formavimą neįvyko.

Kaip teigia Andrikiene (2004) Europa jau kelis dešimtmečius ieško modelio, priemonių pasiekti, kad valdžios ir piliečių tarpusavio ryšys būtų kuo efektyvesnis, duotų kuo geresnius rezultatus, kad piliečiai būtų patenkinti valdžia, o valdžia jaustų pasitenkinimą tuo, ką ji daro piliečių labui jų pasamdyta tą darbą atlikti.

Lietuva taip pat ieško tokio valdžios ir piliečių sąveikos modelio. Tik laiko toms paieškoms turėjome gerokai mažiau - vos penkiolika Nepriklausomybės metų. Taigi nieko nuostabaus, kad mes dar daug ko pasigendame šioje svarbioje valdžios ir piliečių sąveikos srityje, kad daug ką reikia keisti, tobulinti.

. Per penkiolika nepriklausomo gyvenimo metų Lietuvoje ne tik sukurti rinkos ekonomikos pamatai, įgyvendinama regioninė politika bet ir įsitvirtino įstatymiškai saugomos žmogaus ir piliečio teisės, politinė demokratija, kaip autonomiškas piliečių ir jų grupių dalyvavimas, veikiant už politinių elitų kontrolės ribų. Pokomunistinių valstybių piliečiai, taigi ne išimtis ir Lietuva, įgijo praktiškai tokias pat galimybes įtakoti valstybės valdymą, kokias iki tol turėjo senųjų demokratinių valstybių piliečiai. Finkel (2000) teigimu, dabartiniai tyrimai patvirtina ypač žemą socialinio ir politinio dalyvavimo lygį daugelyje besivystančios demokratijos šalių. Istoriskai susiklostė, jog komunistinėse ir pokomunistinėse valstybėse nėra nei dalyvavimo tradicijos, nei empirinės analizės (Riekašius, 2003).

Šiaulių regione 2003 m. atlikta gyventojų apklausa, kurios tikslas buvo atskleisti gyventojų nuomonės struktūrą bei raišką ir įvertinti potencialią gyventojų nuomonės įtaką regiono strateginio plano rengimui. Apklausos rezultatai nebuvo džiuginantys. Pasak Ruškaus (2003), nuvertinti pilietiniai demokratiniai šalies socialinio gyvenimo atributai: moterų dalyvavimas politiniame ir ekonominiame gyvenime, nevyriausybinių organizacijų veikla, buvusių kalinių įsijungimas į visuomenės gyvenimą, gyventojų socialinių poreikių tyrimai gyventojų vertinami kaip neprioritetiniai, paskutinės eilės. Šį faktą traktuotume kaip tam tikrą socialinės lygybės, socialinės integracijos, visuomeninio solidarumo būtinybės ignoravimą, visuomenės pilietiškumo sąmonės stoką.

Gyventojų pilietiškumo sąmonės stoka gali būti sąlygota, kaip rodo apklausos rezultatai, nusivylimo atsakingomis viešojo administravimo institucijomis ir žmonėmis. Viešojo administravimo specialistų menkas gebėjimas įsiklausyti į gyventojų nuomones, išgirsti juos, įtraukti į sprendimo priėmimo procesus riboja gyventojų pilietiškumą, ugdo pasyvumą. Viešojo administravimo sektoriaus ir visuomenės glaudesnis interaktyvus ryšys sukurtų dialogo ir apmąstytų sprendimų priėmimo aplinkas.

Kuolio (2005) manymu, Lietuvos nepasitikėjimas politikais ir valdininkais yra pasiekęs kritinę, demokratijai grėsmingą ribą. Kaip rodo pernai gruodį Visuomenės nuomones ir rinkos tyrimo centro „Vilmorus“ šalyje atlikti Naujosios Europos barometro tyrimai, net 81% Lietuvos gyventojų mano, kad dauguma arba beveik visi valstybės tarnautojai ir valdininkai yra korumpuoti.

2002 m. atlikus reprezentatyvią gyventojų apklausą (tyrimas atliktas Jungtinių tautų vystymo programos projektui „Žmogaus teisių veikimo planas“) paaiškėjo jog beveik trečdalis (31,8%) respondentų nežino, kur kreiptis, jei būtų pažeista teisė gauti informaciją. Dar beveik trečdalis (31,9%) niekur nesikreiptų. Galima spėti, kad šiai daliai respondentų dalyvavimas valdyje yra visiškai neaktualus. Lietuvos jaunimas taip pat yra pasyvus, 2004 m. atliktas tyrimas „Jaunimo dalyvavimas visuomeninių organizacijų ir savivaldos veikloje“ parodė, kad 74,4% 16-24 m. amžiaus jaunimas nedalyvauja jokiaje visuomeninėse ir savivaldos organizacijose. Tuo tarpu Danijoje aktyviai dalyvauja net 15 % visų šalies gyventojų. Iš to kyla klausimas ar reikia Lietuvai, kad piliečiai dalyvautų valdyje, nes dar Aristotelis rašė, kad valdyti valstybę ir valdyti namų ūkį – iš esmės skirtingi dalykai. Valstybės valdyje dalyvauja lygūs ir laisvi piliečiai, o namų ūkį valdo šeimininkas, kuris nediskutuoja, o įsakinėja. Rinkimų rezultatai taip pat rodo, kad Lietuvos piliečiams reikia vadovo – šeimininko.

Apskritai, kiekviena tauta, pilietis kiekvienu momentu privalo apsispręsti, kuri savivaldos kokybinė forma jam labiausiai tinka. Lietuva jau pasiskelbė esanti demokratinė šalis. Deja, iš tikrųjų esame kelyje nuo autokratinės į demokratinę savivaldą. Tik nuo mūsų politinės kultūros ir brandos priklauso, kada įtvirtinsime savo šalyje demokratinę savivaldą (Paulauskas, 2001).

Ruškus teigia, kad gyventojams trūksta visuomeninės, pilietiškumo sąmonės, kuri yra daugiau orientuota ne tiek į giluminius pokyčius, ateities projektavimą, vizijos konstravimą ir jos kryptingą siekimą, kiek dėl masinės propagandos ir ideologijos įtakos – į populistinius, nerealius ir neperspektyvius, labai konkrečius kasdieninius reikalus. Gyventojai daugiau linkę būti vartotojais, o ne aktyviais kūrėjais.

Anot Žilinsko (2002), naujų vietos ir regiono institucijų steigimas, savivaldybių ir apskričių/regionų ribų keitimas dažnai lydimas gyventojų ir vietinių bei regioninių politikų nepasitenkinimu ir net nepritarrimu. Būtina skirti ypatingą dėmesį tiesioginiam piliečių dalyvavimui savivaldybių ir regionų valdyje. Vietos savivaldos ir regionų institucijų egzistavimas turėtų

garantuoti kiekvienam piliečiui galimybę realizuoti teisę tiesiogiai dalyvauti viešųjų reikalų valdyme.

Regioninių ir savivaldos institucijų veiklos efektyvumas reikalauja surasti tokias piliečių dalyvavimo formas, kurios suteiktų piliečiams maksimalias galimybes tiesiogiai dalyvauti viešųjų reikalų valdyme.

Dar 1989 m. Robertas Dahlis garsioje studijoje “Demokratija ir jos kritikai” suformulavo Trečiosios poliarchijos idėją, kurios instituciniu ramsčiu būtų 1000 atsitiktinai parinktų vienu metų laikotarpiui piliečių - minipopulus – asamblėja, politinius sprendimus priimanti per telekomunikacijas (Dahl, 1989).

Dar radikalesnį tiesioginės demokratijos projektą 1993 m. pasiūlė danų sociologas Marcus Schmidtas. Jo paskaičiavimais norint, kad kiekvienas suaugęs Danijos pilietis galėtų bent vienus metus tiesiogiai dalyvauti valdant šalį, reiktų kiekvienų metų sausio 1 d. loterijos būdu išrinkti 70.000 narių Elektroninius rūmus. Pastarieji per metus turėtų balsuoti dėl maždaug 1000 sprendimų, kuriuos svarsto Danijos parlamentas. Bendros išlaidos šiam Danijos politinės sistemos patobulinimui siektų 2,5 proc. Metinio šalies biudžeto (Hansen, 1999).

Pastangos pripažinti vietinės bendruomenės (piliečių) svarbą turėtų būti nebeatidėliojamos, nes regionų aplinka yra įtakojama vietinių gyventojų vis didėjančio atitolimo, ir to pasėkoje visa tai iššaukė nacionalinį atsaką, kas dažnai identifikuojama kaip regionalizmas ar regioninė politika. Bendrai paėmus, regionalizmas turi ne tik istorinį ar kultūrinį pagrindą, bet ir geografinį ar ekonominį. Dėl gerokai išplėstos tarpusavio priklausomybės, vietinė ekonomika turėtų būti vertinama kaip įtvirtinta (kaip tinklo dalis) į tinklą, kurį sudaro gamyba, pardavimai, paslaugos, t.y. visa, kas žymiai geriau gali būti pristatyta regioniniu nei vienos bendruomenės lygiu. Taip yra todėl, kad regioninė sistema yra artimesnė kasdieniniam piliečių gyvenimui, tai pripažįstant ir įvyko decentralizavimas arba tiesiog dalis nacionalinio lygmens sprendimų priėmimo buvo perduota į regioninį lygmenį, tačiau pilnas valdžios perdavimas ir stabilumas ilgam laikotarpiui dar turės būti diskutuojamas.

Tačiau yra ir prieštarinių vertinimų - Ruškus (2003) teigia, kad gyventojų nuomonės visiškai sutapatinimas, t.y. manymas, kad gyventojų nuomonė yra kone vienintelis plėtros strategijos konstravimo šaltinis, yra kiek problemiškas:

- Viena vertus, demokratijos idėja reikalauja ir tikisi aktyvaus gyventojų dalyvavimo sprendimo priėmimo procesuose, taip išvengiama autoritarizmo ir totalitarizmo, vienos nuomonės dominavimo ir visuomenės struktūrų pajungimo primetamai nuomonei;
- Kita vertus, gyventojai gali nežinoti visų giluminių plėtrą skatinančių mechanizmų, dėsnimų ir galimybių, be to gyventojai, orientuoti į „išgyvenimą čia ir dabar“ bei

sąlygiškai paveikti masinių ideologinių sprendimų, gali robotai projektuoti būtinus struktūrinius pokyčius ateityje“

Lietuva, tapusi Europos Sąjungos (ES) nare, derindama vietos įstatymus su ES įstatymais bei plėtodama demokratiją, daugelį demokratiškas teises įtvirtino įstatymuose. Tačiau žmonės ne visada moka tomis teisėmis pasinaudoti. Tai viena iš priežasčių, kodėl visuomenė iki šiol gana pasyvi priimant sprendimus, bet aktyvi protestuodama po to, kai sprendimas, kuris paliečia jų interesus, jau būna priimtas. Visuomenės žinios apie galimą piliečių dalyvavimą demokratiame valdyme bei sprendimų priėmimo procese yra nepakankamos, todėl tiek valstybės tarnautojai, tiek visuomenės organizacijos turėtų prisiimti atsakomybę už visuomenės aktyvinimą. Vienas iš būdų piliečių dalyvavimui aktyvinti yra įstatymų kūrimas ir gerinimas, atvirumo ir skaidrumo didinimas, kiek galima plačiau aptariant rengiamus projektus su interesų grupėmis ir kitais gyventojais (Domarkas, Gineitienė, 2002).

Piliečių dalyvavimas valdyme – tai ne vien politinių ar visuomeninių santykių reguliavimo įrankis. Piliečių dalyvavimas dar kartą patvirtina, kad savivaldybė bei visuomenė gali dirbti kartu: sprendžiant problemas, nustatant prioritetus, kuriant planus ir priimant sprendimus, sudarant ir įgyvendinant programas bei politiką, teikiant paslaugas.

Partnerystės skatinimui apskritys turėtų sukurti aplinką, kuri būtų palanki piliečių dalyvavimui. Reikia informuoti žmones kas vyksta jų bendruomenėje, inicijuoti apklausas bei išklausti jų pasiūlymus ir suteikti piliečiams realias galimybes dalyvauti priimant sprendimus.

Empirinėje dalyje, trečiame skyriuje bus atliekamas tyrimas, kuris parodys kaip pasikeitė, arba ne, gyventojų nuomonė, noras dalyvauti po to, kai šalį, taigi ir Šiaulių regioną paveikė daug pokyčių: Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą, nedarbo ir kitų rodiklių pokyčiai, kurių analizė atlikta šio darbo 1.3.2 skirsnyje.

Apibendrinus konceptualiąją dalį galime pateikti tokias išvadas:

- Optimaliai veikianti regioninės plėtotės politika sudaro prielaidas regionų išsivystymo netolygumų išnykimui, regionų investicinio patrauklumo kūrimui, konkurentabilumo didinimui ir tuo pačiu piliečių gyvenimo kokybės valdymui.
- Nuo darnaus regiono plėtotės vystymosi suderinamumo, sprendžiant plėtotės problemas, darnaus vystymosi principų ir tikslų integravimo priklauso regiono ir net visos šalies gyventojų gerovė, todėl jų nuomonės išsiaiškinimas ir paisymas gali būti laikomas ne tik svarbiu, bet ir esminiu regiono vystymo aspektu.
- ES vis plačiau naudojasi planavimo „iš apačios į viršų“ principu, kadangi sprendimai priimti žemiausiuose lygmenyse yra konkrečiausi ir realiausiai atspindintys situaciją. Tačiau šis

regiono plėtotės valdymo būdas tik iš dalies gali būti taikomas Lietuvos regionams, nes šalyje esami demokratijos pagrindai neužtikrina regionui reikiamų stiprių pajėgų, paremtų demokratinėmis struktūromis.

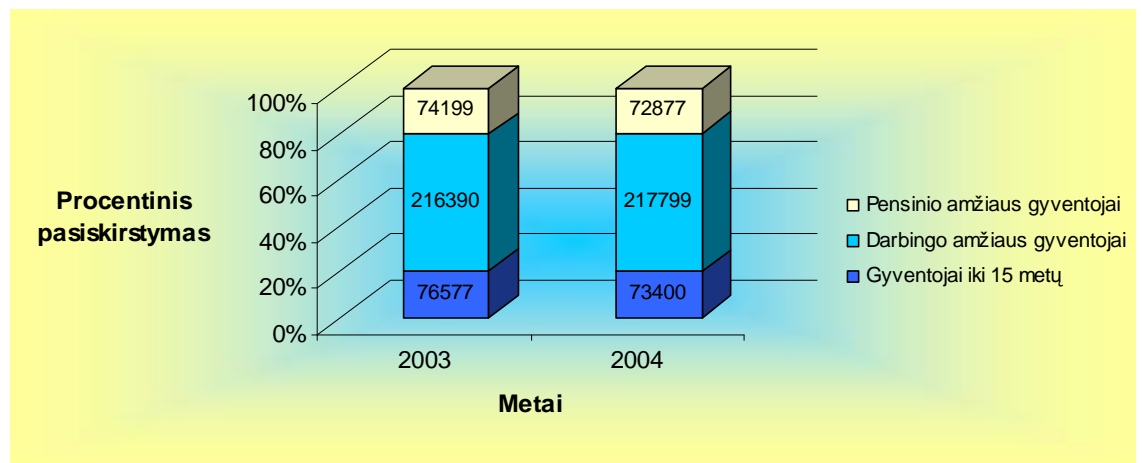
- Nėra ir negali būti vienos universalios teorijos, kuri vienareikšmiškai paaiškintų visuomenės dalyvavimą valdyme (teorijų apibendrinimas pateikiamas 2 lentelėje, 2.4.1. skirsnyje).
- Dabartiniu metu pripažįstama, kad demokratija ir piliečių dalyvavimas valdyme (priimant sprendimus) yra neatsiejami. Lietuvoje kol kas daugeliu atveju piliečių dalyvavimas pasireiškia tik balsuojant rinkimų metu
- Piliečių dalyvavimas valdyme – tai ne vien politinių ar visuomeninių santykių reguliavimo įrankis. Piliečių dalyvavimas dar kartą patvirtina, kad savivaldybės ir kitos už regioninę plėtrą atsakingos institucijos bei visuomenė gali dirbti kartu: sprendžiant problemas, nustatant prioritetus, kuriant planus ir priimant sprendimus, sudarant ir įgyvendinant programas bei politiką, teikiant paslaugas.

3. ŠIAULIŲ REGIONO GYVENTOJŲ NUOMONIŲ TYRIMO REZULTATŲ SVARBIAUSIAIS REGIONO IR ŪKIO SEKTORIŲ KLAUSIMAIS PALYGINIMAS 2003 SU 2005 M PILIETINĖS VISUOMENĖS KŪRIMO KONTEKSTE

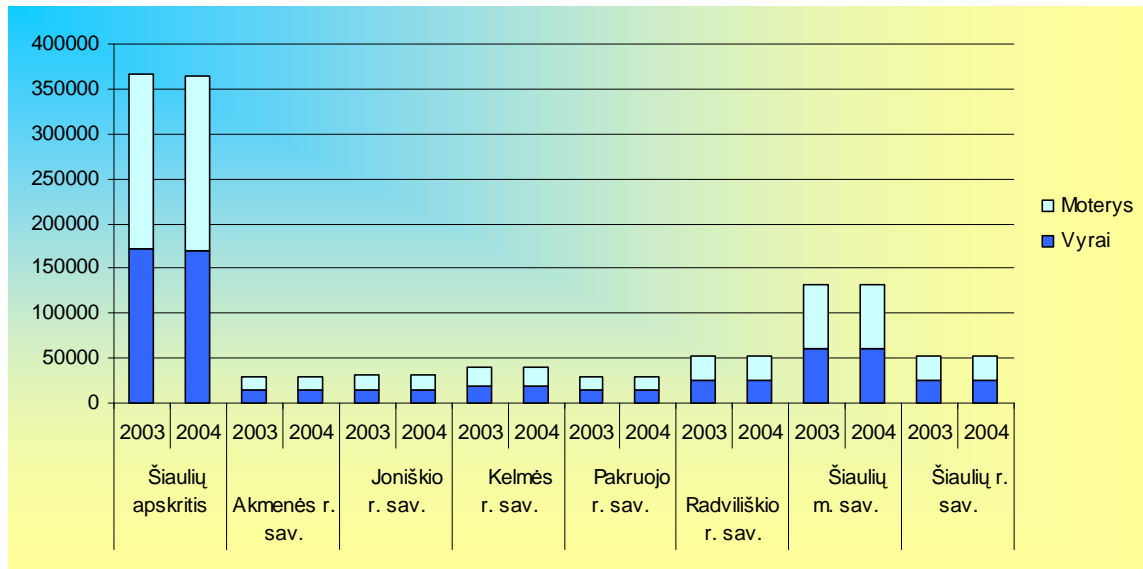
3.1. Šiaulių regiono gyventojų charakteristika

Teorinėje dalyje buvo akcentuojama, kad kuriant pilietinę visuomenę esminis principas tampa partnerystės, kuriuo skatinamas piliečių dalyvavimas valdyme, o tai yra vienas iš pagrindinių darnaus vystymosi principų. Buvo analizuotos skirtingos nuomonės apie tai, kas įtakoja piliečių pasitenkinimą demokratija, valdžios institucijomis. Autorių nuomone socioekonominių indikatorių (BVP, nedarbo lygio ir pan.) augimas yra susijęs su žmonių gerove bei pasitenkinimu valdžia. Dėl šios priežasties, analizuojamame kontekste tikslinga pateikti Šiaulių regiono socioekonominės charakteristikas.

Šiaulių apskritis yra Lietuvos Šiaurėje ir apima Vakarų Aukštaitijos bei Žemaitijos etnografinių regionų dalis. Apskritis yra antra pagal teritorijos dydį respublikoje (13 % Lietuvos teritorijos) ir užima 8 540 km². Apskritį sudaro Šiaulių miesto ir rajono, Akmenės, Joniškio, Kelmės, Pakruojo ir Radviliškio rajonų teritorijos. Pagal išankstinius Lietuvos Respublikos statistikos departamento duomenis 2005 m. pradžioje Šiaulių apskrityje buvo 360 795 gyventojai (iš jų Šiaulių mieste 130 035) ir tai sudarė 10,5 % bendro Lietuvos gyventojų. Etninė apskrities gyventojų sudėtis yra beveik vienalytė – 91,3 % gyventojų sudaro lietuviai, 5,3 % - rusai (kai tuo tarpu šalies vidurkis yra 8,7 %), likę ukrainiečiai, baltarusiai, lenkai ir kt. tautybių žmonės (www.ambasada.lt, 2005 04 15). Miesto vietovėse gyvena 222,5 tūkst. žmonių, tuo tarpu kaimo vietovėse 141,6 tūkst. žmonių. Šiaulių apskrities gyventojų struktūra pagal amžių pavaizduota 9 paveiksle, o pagal lytį bei skaičių 10 paveiksle.

9 pav. Šiaulių apskrities gyventojų struktūra, pagal gyvenamąjį arealą 2003-2004 m., %
Šaltinis: adaptuota iš www.std.lt, 2005.04.02

10 pav. Gyventojų skaičiaus pasiskirstymas pagal lytį Šiaulių apskrityje 2003 – 2004 m.
Šaltinis: adaptuota iš www.std.lt, 2005.04.14

Šiaulių regiono urbanizavimo rodikliai yra žemesni, nei respublikos. Kaimo vietovių gyventojai sudaro apie 38,9% viso regiono gyventojų skaičiaus. Tuo tarpu respublikoje šis rodiklis yra 33,3%.

Bendras gyventojų skaičius apskrityje kasmet mažėja. Didžiausią įtaką tam turi natūralus mažėjimas, pvz. 2003 m. regione mirė 1143 žm. daugiau negu gimė. Šį procesą taip pat įtakoja gyventojų migracija iš apskrities (žr. 4 lentelę).

4 lentelė

Gyventojų migracijos iš apskrities ir iš Lietuvos palyginimas, 2003 m.

	Atvyko	Išvyko	Migracijos saldo
Lietuvos Respublika	62124	68428	-6304
Šiaulių apskritis	5960	7907	-1947
Akmenės r. sav.	717	954	-237
Joniškio r. sav.	540	665	-125
Kelmės r. sav.	533	726	-193
Pakruojo r. sav.	511	604	-93
Radviliškio r. sav.	876	988	-112
Šiaulių m. sav.	1550	2848	-1298
Šiaulių r. sav.	1233	1122	111

Šaltinis: adaptuota iš www.std.lt, 2005.04.14

Šiaulių regione 2004 m. buvo 217,8 tūkst. darbingo amžiaus gyventojų. Darbingo amžiaus gyventojai mieste sudaro didesnę dalį nei kaimo vietovėje. Šiaulių mieste darbingo amžiaus

gyventojų yra 63,3%. Apskritis gyventojų amžiaus struktūra ir darbingo amžiaus ilginimas leidžia prognozuoti, kad darbingo amžiaus gyventojų apskrityje artimiausiu metu nemažės (Šiaulių regiono plėtros planas, darbinė medžiaga, 2003 m. balandžio 22 d.).

5 lentelė

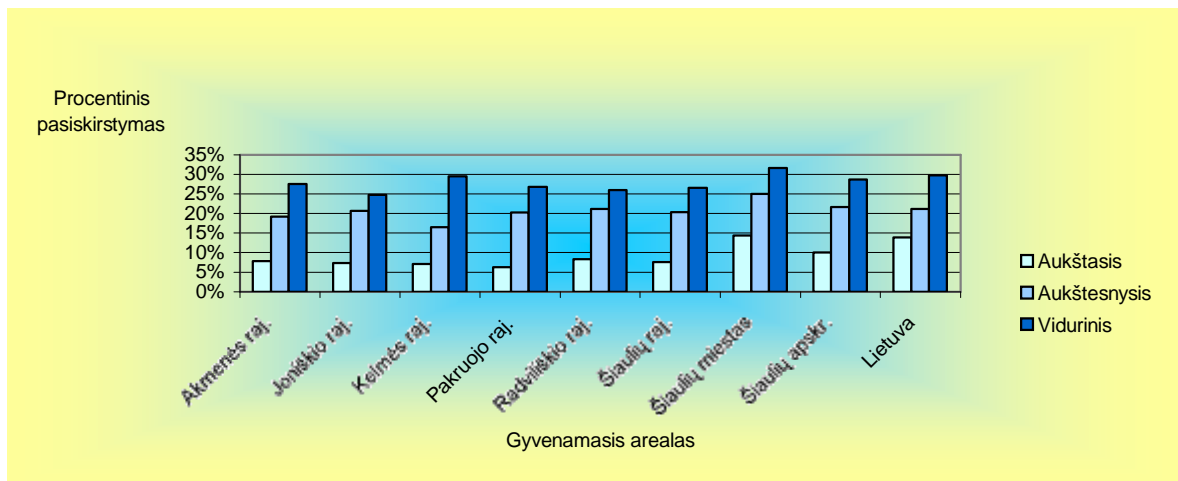
Nedarbo lygio palyginimas 2003 – 2005.04.01, %

	2003	2005.04.01
Nedarbo lygis		
Lietuvos Respublika	10,3	5,9
Šiaulių apskritis	11,8	6,4
Akmenės r. sav.	19,3	15,2
Joniškio r. sav.	15,6	12,3
Kelmės r. sav.	15,7	10,3
Pakruojo r. sav.	10,1	4,6
Radviliškio r. sav.	10,7	5,9
Šiaulių m. sav.	8,4	3,8
Šiaulių r. sav.	13,1	5,3

Šaltinis: adaptuota iš www.std.lt, 2005.04.14

2005.04.01 m. **visuose** regiono rajonuose nedarbo lygis ženkliai mažėja ir galima teigti, kad jis atitinka ir respublikos tendencijas. Žemiausias nedarbo lygis yra Šiaulių mieste, aukštas – Joniškio, Kelmės rajonuose ir ypač aukštas – Akmenės rajone.

Regiono gyventojų išsilavinimas yra svarbus regiono darbo dalyvių apibūdinantis rodiklis, todėl 11 paveiksle pateikiame Šiaulių regiono gyventojų sudėtį pagal išsilavinimą. Šiaulių regione aukštąjį išsilavinimą turinčių gyventojų yra santykinai mažiau nei bendrai šalyje. Šiaulių mieste aukštąjį išsilavinimą turi 14,3% virš 15 metų turinčių gyventojų, tuo tarpu respublikos miestų vidurkis – 17,6%.

11 pav. Šiaulių apskrities gyventojai pagal išsilavinimą (15 metų ir vyresni) 2003, %
Šaltinis: adaptuota iš „Šiaulių regiono plėtros planas“, darbinė medžiaga, 2003 m. balandžio 22 d.

Pateikus regiono gyventojų charakteristiką, kurioje gyventojai apibūdinti pagal sociodemografinius veiksnius, išanaluosime Šiaulių regiono gyventojų nuomonių tyrimo metu surinktus ir apdorotus duomenis.

3.2. Šiaulių regiono gyventojų nuomonių tyrimo metodai ir procedūra

2003 m. vasario – liepos mėn. Šiaulių apskrities viršininko administracija bei Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakulteto mokslininkų darbo grupė parengė „Šiaulių regiono 2004 - 2006 metų plėtros“ planą. Vadovaujantis Regionų plėtros planų parengimo ir atnaujinimo metodika, kurioje nurodyta, kad į plano rengimo procesą reikia plačiai įtraukti regiono bendruomenę, ugdyti jos supratimą apie ekonominius, socialinius ir politinius procesus, skatinti žmones kelti regiono problemas ir ieškoti būdų joms spręsti, didinti bendruomenės kompetencijas, plano rengimo darbo grupė organizavo viešus susitikimus su bendruomene, įvairių regiono plėtros sričių specialistais, ekspertais, rengė viešas diskusijas, sistemingai vykdė susitikimus su nevyriausybinių organizacijų ir įvairių interesų grupių atstovais. 2003 m. balandžio - gegužės mėn. buvo vykdoma Šiaulių regiono **gyventojų apklausa**. Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakulteto Socialinių tyrimų mokslinio centro darbo grupėje, kurios atsakomybėje ir buvo regiono gyventojų apklausos vykdymas, dalyvavo ir šio darbo autoriai. Tyrimo vadovas buvo prof. J. Ruškus, tyrėjų komanda: doc. dr. A. Blinstrubas, mokslinis bendradarbis S. Balčiūnas, lektorė doktorantė R. Tijūnaitienė, magistrė E. Petukienė, studentai: **R. Petrauskaitė, R. Tijūnaitis**, R. Volskytė.

2005 m. šio darbo autoriai savarankiškai atlikto kartotinį tyrimą, vadovaujant darbo vadovui prof.habil.dr. L.Simanauskui. Pirmasis tyrimas buvo taikomojo pobūdžio (gauti rezultatai buvo naudoti rengiant „Šiaulių regiono 2004 - 2006 metų plėtros“ planą), kartotinis tyrimas yra daugiau fundamentinio nei taikomojo pobūdžio, nes tyrimas nebuvo užsakomasis, tačiau dalis gautų rezultatų bus publikuojami ir jais bus galima naudotis gerinant regionų plėtotos valdymą bei tyrimo hipotezėms patikrinti. Iš dalies galima šį kartotinį tyrimą traktuoti testiniu. Testinis tyrimas trunka ilgą laiką. Duomenys renkami apklausiant tuos pačius respondentus. Taigi čia tiriami tie patys asmenys stebint, kaip keičiasi jų požiūriai į tam tikrus reiškinius. Tyrimas taikytas tai pačiai geografiniu požiūriu imčiai, tas pats instrumentarijus, be to dalis respondentų buvo tie patys.

Tyrimo dalyje gauti duomenys lyginami su ankstesniais duomenimis, pateiktais **R. Petrauskaitės, R. Tijūnaičio**, R. Volskytės Bakaluro darbe (2003) bei E.Petukienės Magistro darbe (2004). Tyrimo eiga ir etapų nuoseklumas išdėstyti 12 pav.

Konceptualiosios darbo dalies rengimas 2004.01.15-2004.05.31	Mokslinės literatūros, duomenų analizė (nuo 2004.01.15 – 2005.05.05)
Pasirengimas tyrimui 2004.09.05-2004.09.30	
Apklausa, duomenų įvedimas, analizė interpretacija, tyrimo ataskaitos raštu paruošimas 2004.10.01-2005.01.30	
Apibendrinamųjų išvadų, pasiūlymų rengimas, suformuluotos hipotezės tikrinimas 2005.01.31-2005.05.05	

12 pav. Tyrimo eiga

Tyrimui atlikti buvo naudojamas apklausos metodas. **Apklausos tikslas** – atskleisti gyventojų nuomonės struktūrą, raišką bei pokytį 2005 m. lyginant su 2003 m. susijusį su regiono socioekonominės situacijos gerėjimu, įvertinti potencialią gyventojų nuomonės įtaką regiono plėtotės valdymui.

Kaip ir kiekviena metodologija, šio tyrimo metodologija pasiteisina tik tam tikromis sąlygomis. Pagrindinė problema - apklausos respondentai. Nemanome, kad sunku rasti žmonių, suvokiančių ekonomikos realijas ir tendencijas. Problema yra tų žmonių užimtumas - tiek laiko, tiek minčių prasme. Taigi rezultatų kokybė visų pirma priklauso nuo respondentų skiriamo laiko apgalvoti turimą informaciją ir nurodyti rodiklių įverčius. Tam būtinas respondentų geranoriškumas. Svarbu, kad jie ne tik fiksuotų reikiamą informaciją, bet ir kritiškai ją įvertintų. Kitas esminis dalykas – apklausos rodiklių apibrėžimai turi būti suformuluoti tiksliai ir aiškiai, kad visi respondentai (ir vartotojai) vienodai juos suprastų. Dėl šios priežasties apklausų metu išryškėjus interpretavimo problemoms rodiklių apibrėžimai yra koreguojami.

Tyrimo problema atspindi klausimas: Ar 2005 m. lyginant su 2003 m. pasikeitė Šiaulių regiono gyventojų atskirų visuomenės gyvenimo sektorių vertinimas, o kartu ir aktyvumas, kas yra dalyvavimo regionų plėtotės valdyme pagrindas.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti kaip 2005 m. lyginant su 2003 m. pasikeitė Šiaulių regiono gyventojų nuomonės vertinant atskirus sektorius, o kartu ir aktyvumas keičiantis regiono

socioekonominiam klimatui. Nurodant statistiškai reikšmingus skirtumus tarp pirminio ir kartotinio tyrimo.

2. Atskleisti gyventojų poreikį dalyvauti viso regiono plėtros valdyje, pareiškiant savo nuomonę visais regiono plėtros sektorių sričių klausimais

Tyrimo objektas - Šiaulių apskrities gyventojų nuomonės.

Tyrimas buvo vykdomas pagal tokią tyrimo proceso schemą: **pirmiausiai** buvo apibrėžta informacija, kuri reikalinga atliekant tokio pobūdžio tyrimą; **antra**, informacijos šaltinių paieška; **trečia** – paruoštos anketos standartizuotai gyventojų apklausai raštu atlikti (anketos pavyzdys pateikiamas 26 priede); **ketvirta** - duomenų rinkimas; **penkta** - gautų duomenų apdorojimas ir analizė; **šešta** - išvadų ir pasiūlymų formulavimas.

Tyrimo metodu pasirinkta standartizuota Šiaulių apskrities gyventojų anketinė apklausa. Ši metodika leido tyrėjams per trumpą laiką apklausti dideles gyventojų imtis, sėkmingai išplatinti ir susigražinti užpildytas anketas Šiaulių mieste ir visuose rajonuose. Standartizuoti duomenys sudarė sąlygas greitai statistiškai juos apdoroti. Anot Dikčiaus (2003) vietovės atranka yra klasterinės atrankos forma, kurią naudojant geografinės vietovės pateikiamos kaip identiškos grupės. Tokios geografinės grupės šiame tyrime jau minėtas Šiaulių miestas ir visi Šiaulių regiono rajonai. Iš kurių jau atsitiktiniu būdu apklausti respondentai. Tyrimui naudotos uždaro ir atviro tipo klausimų anketos, kurios buvo adaptuotos **Akmenės, Jonišio, Kelmės, Pakruojo, Radviliškio, Šiaulių rajonų bei Šiaulių miesto gyventojams**. Naudotas analogiškas klausimynas kaip ir klausimynas, kuris buvo naudotas vykdant 2003 m. balandžio - gegužės mėn. Šiaulių regiono gyventojų apklausą. Šio klausimyno pagrindą sudarė Šiaulių apskrities strateginio plano rengėjų preliminariniame plano variante (2003.04.22) pateikti plėtros uždaviniai. Iš viso klausimyne buvo įtrauktos 68 sritys, kurios atspindėjo kiekvieną iš keturių regiono plėtros prioritetų. Anketos klausimyno struktūra pateikta 7 lentelėje. **Validumas** buvo pagrįstas jau pirmojo tyrimo metu: buvo atliktas sudarytų anketų testavimas. Tai leido išvengti klausimų formulavimo neaiškumų ir netikslumų. Apklauskos rengėjai, dirbdami **ekspertiniu būdu**, pakoregavo uždavinius, supaprastino formuluotes išsaugodami plėtros uždavinio esmę. Įvertinus **žvalgybinio tyrimo** metu apklaustų respondentų pastabas, anketos buvo koreguojamos. Siekiant pakartotinai validuoti tyrimo instrumentą, jis pagrįstas statistiniais metodais. Buvo atlikta faktorinė analizė (Varimax rotacija), leidusi išskirtų faktorių svorių reikšmių pagalba pamatyti teiginių validumą konstrukto viduje bei juos vienijančius latentinius faktorius. Kadangi faktorius nusako nežinomą tyrėjams veiksnį, kuris sąlygoja požymių komplekso matavimo rezultatus, o tas kompleksas turi vidinę statistinių ryšių struktūrą (Bitinas, 1998). Kitaip sakant buvo ieškoma, kas požymiams bendra. Taip pat buvo remtasi hipotetine prielaida, jog šio metodo naudojimas atvers papildomą galimybę validuoti sudarytus kintamuosius (Janiūnaitė ir kt.,

2004) Kitaip sakant, jei empiriškai rasti statistiniai ryšiai tarp skirtingų kintamųjų gali būti prasmingai interpretuojami, o taip ir galima daryti, tiek vertinant 2003m., tiek 2005m. tyrimo duomenis, tai reiškia, kad pavyko gauti papildomus kintamųjų validumo argumentus.

6 lentelė

Gyventojų nuomonių tyrimo anketos klausimyno struktūra

Bloko pavadinimas	Klausimų pobūdis	Klausimų tipas	Sričių skaičius	Klausimų skaičius
Demografinis	Lytis, amžius, išsimokslinimas, profesinės veiklos sektorius, gyvenamoji vietovė	uždaras	5	5
Socialinė ir ekonominė infrastruktūra	Socialinės ir ekonominės infrastruktūros būklės bei poreikio investicijoms vertinimas	uždaras	23	46
Žmogiškieji ištekliai	Žmogiškųjų išteklių būklės bei poreikio investicijoms vertinimas	uždaras	17	34
Pramonė ir verslas	Pramonės ir verslo būklės bei poreikio investicijoms vertinimas	uždaras	13	26
Žemės ūkis	Žemės ūkio ir kaimo būklės bei poreikio investicijoms vertinimas	uždaras	15	30
Individualūs lūkesčiai	Prašymas laisvai pareikšti savo nuomonę	atviras	-	2

Respondentų buvo prašoma įvertinti kiekvieną sritį **dvejopai**:

1. Įvertinti situaciją regione pagal kiekvieną uždavinį (buvo pateikti atsakymų variantai: “vertinu blogai”, “vertinu vidutiniškai”, “vertinu gerai”).

2. Buvo prašoma atsakyti, kiek reikia skirti dėmesio ir lėšų kiekvienai sričiai plėtoti (buvo pateikti trys atsakymų variantai: “skirti minimaliai”, “pagal galimybes”, “reikėtų skirti daugiau”, “būtina skirti žymiai daugiau”).

Taip pat klausimyne paliktas variantas “nežinau”, kuris skirtas tiek vertinimui, tiek lėšoms. Be to, respondentams buvo sudaryta galimybė laisvai pareikšti savo nuomonę jam rūpimais kitais, klausimyne nenumatytais, klausimais (2 atviri klausimai).

Duomenims apdoroti taikyta deskriptyvinė statistika: skaičiuojami atsakymų reitingai paskaičiuojant kiekvieno atsakymo aritmetinį vidurkį (M), skaičiuotas standartinis nuokrypis siekiant patikrinti nuomonės homogeniškumo laipsnį (SD), be to, skaičiuotas atsakymų pasiskirstymas procentais (%). Papildomai panaudoti Kruskall Wallis testas, kurio pagalba buvo nustatyti nuomonių skirtumų tarp skirtingų sociodemografinių grupių respondentų reikšmingumo laipsnis (pasirinktas reikšmingumo slenkstis $p < 0.01$). Atsakymai į atvirus klausimus buvo sukatégorizuoti taikant turinio (content) analizės metodą. Duomenų apdorojimui naudota SPSS - 11.0 programinė įranga (Statistical Package for Social Sciences, Windows 98, Word 2000 programa).

Tyrimo imtis (respondentai). Respondentai buvo atrinkti atsitiktinės atrankos būdu, Anketos išplatintos Šiaulių apskrities rajonuose, Šiaulių mieste.

Anot Dikčiaus (2003), norint atlikti žmonių tyrimą regiono mastu, dažniausiai apklausose naudojami tokie imties dydžiai, jei analizuojamų pogrupių daugiau negu keletas, tai turi būti apklausama nuo 500-1000. Be abejonės, galima būtų skaičiuoti labai tikslų imties dydį, tačiau, kadangi atliekamas kartotinis tyrimas ir jo duomenys bus interpretuojami moksliniams tikslams, tai apsiribota 800 respondentų apklausa. Į imtį visumos elementai pateko formuluojant atsitiktinę imtį, t.y. kiekvienas visumos, iš kurios imami objektai tyrimui, vienetas turi apibrėžtą galimybę patekti į imtį (Martišius, Kėdaitis, 2003). Tokia atsitiktinė imtis buvo suformuota remiantis lizdinės (klasterinės) imties formavimo procedūra, kas anot Martišiaus ir Kėdaičio (2003) reiškia, kad tiriamą visumą suskaidoma į grupes (lizdus), šio darbo kontekste visi Šiaulių regiono gyventojai teritoriniu principu buvo suskaidyti pagal gyvenamąją vietą. Pagal lizdinės imties schemą iš Šiaulių mieste ir Šiaulių regiono rajonuose gyvenančių formuojama paprasta atsitiktinė imtis. Remiantis jau minėtais autoriais Martišiumi ir Kėdaičiu (2003), galima teigti, kad didelės teritorinės imties schemos pranašumas yra tas, kad tirti atrinktus teritoriniu principu objektus paprasčiau ir daug pigiau, lengviau atlikti duomenų rinkimą, jų kontrolę. Be to nereikia turėti visos informacijos apie visus imties vienetus.

Šiaulių apskrityje 2003 m. buvo išplatinta 2800 anketų: Šiaulių mieste 500, Šiaulių rajono savivaldybėje – 500, Akmenės rajono savivaldybėje – 300, Radviliškio rajono savivaldybėje – 500, Kelmės rajono savivaldybėje – 400, Pakruojo rajono savivaldybėje - 300, Joniškio rajono savivaldybėje – 300 vnt. Kiekviename rajone išdalintas anketų kiekis atspindi gyventojų tankio pasiskirstymą atskirose savivaldybėse.

2005 m. Šiaulių apskrityje išplatinta 800 anketų: Šiaulių mieste, Šiaulių rajono savivaldybėje, Radviliškio rajono savivaldybėje po 143, Kelmės rajono savivaldybėje – 113, Akmenės rajono savivaldybėje, Pakruojo rajono savivaldybėje, Joniškio rajono savivaldybėje po 86 vnt. Anketų grįžtamumo kvotos palyginimas pateiktas 7 lentelėje.

7 lentelė

Anketų grįžtamumo kvotos palyginimas, % (2003 m. su 2005 m.)

Šiaulių apskrities savivaldybės	2003	2005
Šiaulių apskritis	80,9	91,8

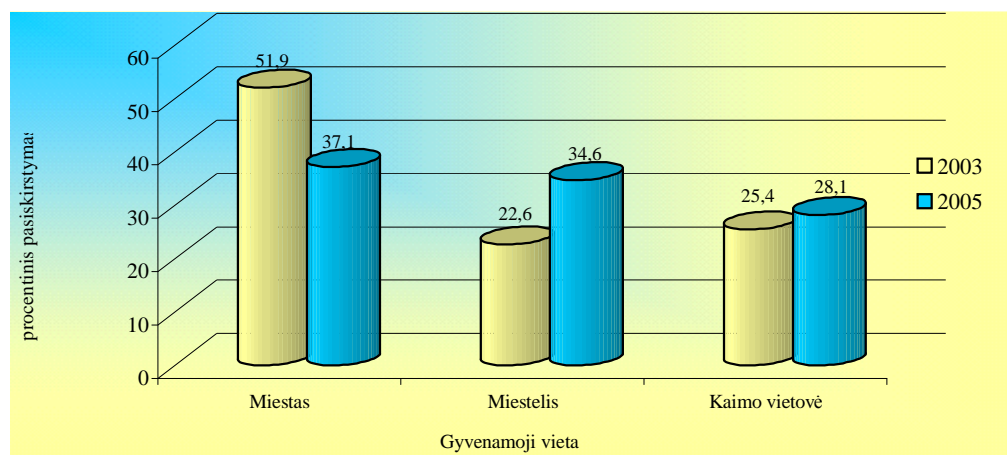
Anketų grįžtamumo kvotos palyginimas su išplatintų anketų skaičiumi pavaizduotas 15 paveiksle.

2003 m. anketų rengėjams sugrįžo per 80 % išdalintų anketų., 2005 m. grįžtamumo kvota buvo geresnė, nes buvo mažesnė tyrimo imtis, buvo lengviau kontroliuoti apklausos eigą.

3.3. Šiaulių regiono gyventojų nuomonių tyrimo rezultatų analizė

3.3.1. Respondentų pasiskirstymas pagal sociodemografinius veiksnius

Atlikus Šiaulių regiono gyventojų apklausos duomenų analizę, galima pateikti respondentų pasiskirstymą pagal gyvenamąją vietą (žr. 13 pav.).

13 pav. Respondentų pasiskirstymo palyginimas pagal gyvenamąją vietą 2003 su 2005 metais, %

Tyrimo duomenys rodo, kad absoliučią daugumą apklaustųjų **pagal gyvenamą vietą** tiek 2003 m (51,9%),., tiek 2005 m (37,1%) atstovauja miestuose gyvenantys respondentai. 2003 m. daugiau nei pusė respondentų nurodė gyvenantys mieste (51,9%). Panašiai respondentų skaičius pasiskirstė tarp gyvenančių kaimo vietovėse (25,4%) bei miesteliuose (22,6%). 2005 m. respondentų gyvenančių miestelyje (34,6%) buvo daugiau nei kaimo vietovėje (28,1%), o mieste tik 2,5 % daugiau nei miesteliuose.

Pagal lytį respondentai pasiskirstė 8 lentelėje nurodytu santykiu.

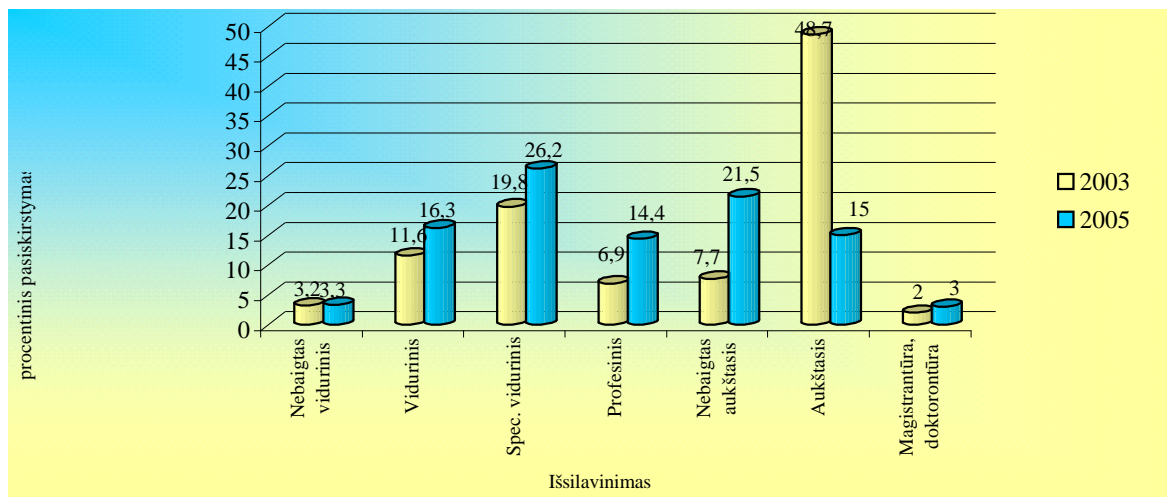
8 lentelė

Respondentų pasiskirstymo palyginimas pagal lytį, (2003 m. su 2005 m.)

2003		2005	
Respondentai	Apklausta, %	Respondentai	Apklausta, %
Vyrai (N=686)	30.29	Vyrai (N=346)	47.14
Moterys (N=1579)	69.71	Moterys (N=388)	52.86

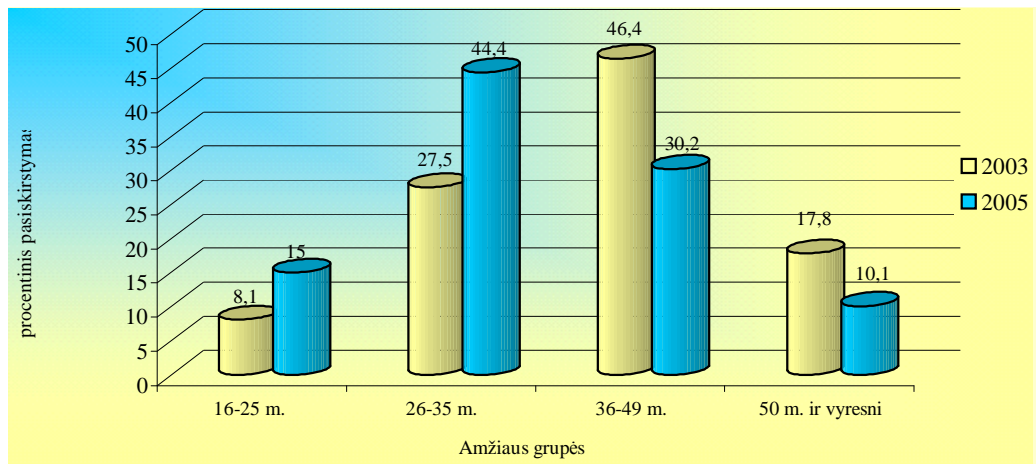
Pirmajame tyrime moterų respondenčių skaičius (1579) ženkliai viršijo vyrų respondentų skaičių (652). Tam įtakos turėjo tai, kad, mūsų nuomone, didžiausią dalį respondentų sudarė patys švietimo skyrių darbuotojai, kurie prisidėjo ir buvo atsakingi už anketų konkrečiuose rajonuose platinimą. Kartotiniame 2005 m. tyrime respondentai pagal lytį pasiskirstė tolygiau: 346 vyrai bei 388 moterys. Šiuo metu Lietuvoje moterys sudaro 52,8% gyventojų skaičiaus, o tai rodo, kad respondentų pasiskirstymas pagal lytį atitinka Lietuvos realijas Šiaulių regione moterys sudaro 53,18%.

Anketoje respondentų taip pat buvo prašoma pažymėti savo **išsilavinimą**. Pagal pateiktus 7 galimus atsakymų variantus, 2003 m. atsakovų pagal išsilavinimą pasiskirstymas pateiktas mažėjančia tvarka: aukštąjį išsilavinimą turintys – 48,7 % , spec.vidurinį – 19,8 %, vidurinį – 11,6 %, nebaigtą aukštąjį – 7,7 %, profesinį – 6,9 %, nebaigtą vidurinį – 3,2 %, aukštųjų studijų – 2 % (žr. 14 pav.). 2005 m. respondentų su aukštuoju išsilavinimu buvo apklausta mažiau, tai yra 15 % ir daugiau su nebaigtu aukštuoju. Mūsų nuomone, šių rodiklių dydį bei pasikeitimą lėmė jau anksčiau minėtas faktas, kad 2003 m. rajonų savivaldybės didžiąją dalį anketų platino per švietimo ir mokslo įstaigas, o 2005 m. buvo apklausta daugiau studentų.

14 pav. Respondentų pasiskirstymo palyginimas pagal išsilavinimą 2003 su 2005 metais, %

Šiaulių regiono gyventojų, dalyvavusių apklausoje, pasiskirstymo **pagal amžiaus grupes**, 2003 m. didžiausią dalį sudarė 36 - 49 m. amžiaus (46,4 %) atstovai, o 2005 m. 26-35 m. amžiaus respondentai (žr. 15 pav.).

15 pav. Respondentų pasiskirstymo palyginimas pagal amžiaus grupes 2003 su 2005 metais, %

Respondentų amžiaus grupių pasiskirstymai yra artimi bendroms Šiaulių regiono gyventojų pagal amžių pasiskirstymo tendencijoms. Galima teigti, kad šiuo aspektu, tyrimo imties atsakymai į pateiktus klausimus gali atspindėti viso Šiaulių regiono visuomenės nuomones.

Apibūdinus respondentus pagal socialines – demografines charakteristikas, galima pateikti apklaustų gyventojų nuomonių analizės rezultatus.

3.3.2. Bendra Šiaulių regiono gyventojų nuomonių tyrimo rezultatų analizė

Atlikus apklausos duomenų analizę, galima pateikti jos rezultatus atspindinčius regiono gyventojų Šiaulių regiono plėtotės sektorių bei jų sričių būklės bei poreikio investicijoms vertinimą bei palyginimui pateikti 2003 m. vykdyto tyrimo rezultatus.

9 lentelėje pateikti apklausos duomenys, iliustruojantys Šiaulių regiono plėtotės sektorių socialinės ir ekonominės infrastruktūros, žmoniškųjų išteklių, gamybinio sektoriaus ir paslaugų bei žemės ūkio, kaimo ir žuvininkystės sektorių sričių būklės vertinimo reitingą, respondentų nuomonių minėtame kontekste homogeniškumo laipsnį. (žr. 9 lentelę).

Šiaulių apskrities sektorių sričių būklės vertinimo reitingo palyginimas (2003 m. su 2005 m.)

Sutrumpinimų paaiškinimai: RN - reitingo numeris, M - skalės įverčių vidurkis (skalės įverčių intervalas nuo 1 (vertina blogai) iki 3 (vertina gerai); kuo aukštesnis M, tuo vertinimas yra palankesnis, kuo mažesnis, tuo vertinimas kritiškesnis), SD - standartinis nuokrypis, rodantis nuomonių homogeniškumo laipsnį (kuo didesnis, tuo nuomonė mažiau homogeniška)

2003 metais*				
Šiaulių apskrities gyventojų apklausa (N=2265)				
RN	Sektoriai	Sritis	M	SD
1	INF	Kryžių kalno aplinka (keliai, paslaugos)	2,26	0,54
2	ŽMI	Mokslas ir studijos Šiaulių universitete	2,13	0,52
3	ŽMI	Studijos Šiaulių kolegijose	2,07	0,49
4	INF	Dujų tinklų plėtra, prieinamumas	1,99	0,61
5	PRA	Informacinių technologijų (kompiuteriai, programinė įranga, internetas) naudojimas versle	1,97	0,56
6	ŽMI	Mokymas profesinėse mokyklose	1,96	0,49
7	ŽMI	Moterų dalyvavimas politiniame ir ekonominiame gyvenime	1,89	0,51
8	INF	Kraštovaizdžio saugojimas	1,85	0,51
9	ŽMI	Nevyriausybinių organizacijų veikla	1,83	0,49
10	PRA	Miesto įmonių gaminių kokybė, konkurencingumas	1,82	0,52
11	ŽMI	Suaugusiųjų mokymas ir mokymasis, galimybė kelti profesinę kvalifikaciją	1,81	0,56
12	INF	Šiauliai kaip tarptautinių pervežimų, tranzito centras	1,78	0,58
13	PRA	Teikiamų paslaugų kokybė ir įvairovė	1,75	0,50
14	INF	Aplinkos pritaikymas verslo įmonėms steigti (vandentiekis, keliai, energetika, teritorijų planai)	1,73	0,53
15	ŽŪK	Ūkininkų mokymas, konsultavimas	1,72	0,55

2005 metais				
Šiaulių apskrities gyventojų apklausa (N=734)				
RN	Sektoriai	Sritis	M	SD
1	INF	Geriamojo vandens kokybė	2.45	0.65
2	ŽMI	Jaunimo užimtumas	2.41	0.62
3	INF	Galimybė laiku gauti sveikatos priežiūros paslaugas	2.40	0.64
4	INF	Sveikatos priežiūros paslaugų kokybė	2.36	0.58
5	ŽMI	Įsiklausymas į gyventojų nuomonę sprendžiant miesto problemas	2.36	0.70
6	INF	Gyvenamųjų pastatų apšiltinimas, langų sandarinimas, renovacija	2.35	0.66
7	INF	Senelių, vaikų, neįgaliųjų globos įstaigų būklė	2.33	0.64
8	INF	Žmonių, turinčių negalę, reikalų sprendimas	2.31	0.62
9	INF	Galimybė gyventojams patiems reguliuoti šilumos naudojimą	2.30	0.72
10	INF	Valstybinių sveikatos priežiūros įstaigų patalpų būklė	2.28	0.67
11	INF	Talšos ežero ir jo aplinkos tvarkymas	2.28	0.71
12	INF	Kelių, gatvių ir šaligatvių būklė	2.27	0.63
13	ŽMI	Žmonių mokėjimas naudotis kompiuteriais, kalbėti užsienio kalbomis	2.24	0.64
14	ŽMI	Įstaigų bendradarbiavimas sprendžiant gyventojų ir miesto problemas	2.23	0.67
15	INF	Vandentiekio ir nuotekų tinklų atnaujinimas ir plėtimas	2.23	0.66

16	ŽMI	Specialistų rengimo aukštosiose, profesinėse mokyklose atitikimas darbo rinkos poreikiams	1,72	0,55
17	INF	Kelių, gatvių ir šaligatvių būklė	1,72	0,50
18	PRA	Poilsio, pramogų, sporto, kultūros paslaugos	1,71	0,54
19	INF	Senelių, vaikų, neįgalųjų globos įstaigų būklė	1,71	0,54
20	INF	Dviračių ir pėsčiųjų takų tvarkymas	1,70	0,59
21	INF	Galimybė laiku gauti sveikatos priežiūros paslaugas	1,70	0,58
22	PRA	Gyventojų aptarnavimas (mokesčiai, įvairios paskirties dokumentų tvarkymas ir pan.) panaudojant informacines technologijas	1,70	0,56
23	INF	Valstybinių sveikatos priežiūros įstaigų patalpų būklė	1,70	0,54
24	PRA	Verslo paramos įstaigų veikla ir verslininkų konsultavimas	1,68	0,54
25	PRA	Kultūros paveldo objektų pritaikymas turizmui	1,68	0,56
26	ŽMI	Žmonių gebėjimai rengti ir įgyvendinti projektus	1,67	0,56
27	PRA	Turizmo paslaugų kokybė	1,65	0,58
28	ŽMI	Žmonių iniciatyvumas, verslumas, aktyvumas	1,65	0,53
29	INF	Švietimo įstaigų būklė	1,64	0,54
30	INF	Gatvių su žvyro danga tvarkymas	1,63	0,53
31	PRA	Šiuolaikinių technologijų (pvz. naujos gamybos linijos) įmonėse diegimas ir naudojimas	1,62	0,56
32	INF	Buitinių ir pavojingų atliekų tvarkymas bei rūšiavimas	1,62	0,60
33	ŽŪK	Bendruomenių kūrimasis, lyderių ugdymas	1,61	0,54
34	ŽMI	Gyventojų socialinių, ekonominių poreikių tyrimai	1,61	0,54
35	INF	Vandens telkinių ir gruntinio vandens apsauga	1,61	0,53
36	INF	Sveikatos priežiūros paslaugų kokybė	1,61	0,54
37	INF	Socialinių paslaugų teikimas namuose, bendruomenėse	1,60	0,53

16	INF	Zoknių oro uosto galimybių išnaudojimas	2.22	0.73
17	INF	Vandens telkinių ir gruntinio vandens apsauga	2.21	0.68
18	INF	Buitinių ir pavojingų atliekų tvarkymas bei rūšiavimas	2.19	0.63
19	ŽMI	Suaugusiųjų mokymas ir mokymasis, galimybė kelti profesinę kvalifikaciją	2.18	0.64
20	INF	Švietimo įstaigų būklė	2.18	0.64
21	PRA	Šiuolaikinių technologijų (pvz. naujos gamybos linijos) įmonėse diegimas ir naudojimas	2.17	0.62
22	ŽMI	Specialistų rengimo aukštosiose, profesinėse mokyklose atitikimas darbo rinkos poreikiams	2.15	0.63
23	INF	Gatvių su žvyro danga tvarkymas	2.13	0.71
24	ŽMI	Valdininkų kompetencijos ir atsakomybė	2.13	0.73
25	INF	Kraštovaizdžio saugojimas	2.13	0.69
26	ŽMI	Žmonių iniciatyvumas, verslumas, aktyvumas	2.12	0.60
27	ŽMI	Galimybės gyventojams naudotis internetu	2.11	0.63
28	INF	Socialinių paslaugų teikimas namuose, bendruomenėse	2.11	0.61
29	ŽMI	Žmonių gebėjimai rengti ir įgyvendinti projektus	2.11	0.65
30	INF	Aplinkos pritaikymas verslo įmonėms steigti (vandentiekis, keliai, energetika, teritorijų planai)	2.05	0.63
31	INF	Dviračių ir pėsčiųjų takų tvarkymas	2.04	0.70
32	ŽMI	Buvusių kalinių išdarbinimas, įsijungimas į visuomenės gyvenimą	2.04	0.80
33	ŽMI	Mokymas profesinėse mokyklose	20.3	0.68
34	PRA	Informacinių technologijų (kompiuteriai, programinė įranga, internetas, naudojimas versle	2.01	0.62
35	INF	Šiauliai kaip tarptautinių pervežimų, tranzito centras	2.00	0.67
36	ŽMI	Mokslas ir studijos Šiaulių universitete	1.98	0.64
37	PRA	Miesto įmonių gaminių kokybė, konkurencingumas	1.96	0.47

38	ŽMI	Žmonių mokėjimas naudotis kompiuteriais, kalbėti užsienio kalbomis	1,60	0,54
39	ŽMI	Galimybės gyventojams naudotis internetu	1,60	0,61
40	ŽŪK	Pieno, mėsos ir kitos žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonių modernizavimas	1,59	0,59
41	INF	Galimybė gyventojams patiemis reguliuoti šilumos naudojimą	1,58	0,70
42	INF	Žmonių, turinčių negalią, reikalų sprendimas	1,57	0,54
43	INF	Vandentiekio ir nuotekų tinklų atnaujinimas ir plėtimas	1,57	0,59
44	PRA	Turizmo paslaugų kokybė ir įvairovė	1,56	0,58
45	INF	Geriamojo vandens kokybė	1,56	0,61
46	INF	Šiaulių m. Talšos ežero ir jo aplinkos tvarkymas	1,55	0,54
47	ŽŪK	Ūkių specializacija (vienos rūšies žemės ūkio produktų gamyba)	1,55	0,53
48	ŽŪK	Miškų būklė ir priežiūra	1,54	0,54
49	ŽMI	Įstaigų bendradarbiavimas tarp sprendžiant gyventojų ir miesto problemas	1,54	0,55
50	ŽŪK	Ekologiškos, švarios produkcijos gamyba	1,52	0,57
51	ŽŪK	Daržininkystės ir sodininkystės ūkių modernizavimas	1,51	0,54
52	ŽMI	Valdininkų kompetencijos ir atsakomybė	1,50	0,55
53	ŽŪK	Žuvininkystės vystymas	1,49	0,54
54	PRA	Miesto patrauklumas šalies ir užsienio investicijoms	1,47	0,56
55	PRA	Savivaldybių parama verslui	1,46	0,54
56	ŽMI	Įsiklausymas į gyventojų nuomonę sprendžiant miesto problemas	1,46	0,55
57	ŽŪK	Kaimo turizmo ir amatų vystymas	1,44	0,55
58	ŽMI	Jaunimo užimtumas	1,44	0,53
59	ŽŪK	Jaunų ūkininkų kūrimasis ir rėmimas	1,43	0,54

38	ŽMI	Studijos Šiaulių kolegijose	1.91	0.71
39	PRA	Teikiamų paslaugų kokybė ir įvairovė	1.89	0.42
40	ŽMI	Moterų dalyvavimas politiniame ir ekonominiame gyvenime	1.89	0.68
41	ŽMI	Gyventojų socialinių, ekonominių poreikių tyrimai	1.87	0.66
42	PRA	Turizmo paslaugų kokybė ir įvairovė	1.85	0.58
43	PRA	Verslo paramos įstaigų veikla ir verslininkų konsultavimas	1.84	0.46
44	PRA	Turizmo paslaugų kokybė	1.84	0.51
45	INF	Dujų tinklų plėtra, prieinamumas	1.83	0.70
46	PRA	Kultūros paveldo objektų pritaikymas turizmui	1.82	0.55
47	PRA	Miesto patrauklumas šalies ir užsienio investicijoms	1.79	0.53
48	INF	Kryžių kalno aplinka (keliai, paslaugos)	1.79	0.66
49	ŽŪK	Pieno, mėsos ir kitos žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonių modernizavimas	1.79	0.57
50	ŽMI	Nevyriausybinių organizacijų veikla	1.79	0.59
51	ŽŪK	Kaimo turizmo ir amatų vystymas	1.78	0.53
52	ŽŪK	Bendruomenių kūrimasis, lyderių ugdymas	1.77	0.50
53	ŽŪK	Žuvininkystės vystymas	1.76	0.54
54	PRA	Poilsio, pramogų, sporto, kultūros paslaugos	1.75	0.53
55	ŽŪK	Ūkių specializacija (vienos rūšies žemės ūkio produktų gamyba)	1.75	0.47
56	PRA	Gyventojų aptarnavimas (mokesčiai, įvairios paskirties dokumentų tvarkymas ir pan.) panaudojant informacines technologijas	1.74	0.57
57	ŽŪK	Daržininkystės ir sodininkystės ūkių modernizavimas	1.70	0.54
58	ŽŪK	Ūkininkų mokymas, konsultavimas	1.70	0.55
59	ŽŪK	Miškų būklė ir priežiūra	1.70	0.54

60	ŽŪK	Žemės ūkio produkcijos konkurencingumas, sugebėjimas parduoti regione, šalyje ir užsienyje	1,42	0,55
61	ŽŪK	Kaimo vietovių pritaikymas verslui vystyti (keliai, energetika, vandentiekis)	1,40	0,52
62	ŽŪK	Ūkių modernizavimas (nauja technika, technologijos ir pan.)	1,38	0,53
63	ŽŪK	Smulkių ūkių jungimasis (kooperacija)	1,38	0,56
64	INF	Gyvenamųjų pastatų apšiltinimas, langų sandarinimas, renovacija	1,38	0,54
65	INF	Zoknių oro uosto galimybių išnaudojimas	1,35	0,54
66	ŽŪK	Žemės ūkio produkcijos pardavimo sąlygos ir galimybės	1,34	0,51
67	ŽMI	Buvusių kalinių įsidarbinimas, įsijungimas į visuomenės gyvenimą	1,30	0,52
68	PRA	Naujų darbo vietų steigimas	1,16	0,40

60	ŽŪK	Žemės ūkio produkcijos konkurencingumas, sugebėjimas parduoti regione, šalyje ir užsienyje	1.67	0.56
61	ŽŪK	Žemės ūkio produkcijos pardavimo sąlygos ir galimybės	1.67	0.56
62	PRA	Savivaldybių parama verslui	1.64	0.56
63	ŽŪK	Smulkių ūkių jungimas (kooperacija)	1.62	0.57
64	ŽŪK	Ekologiškos, švarios produkcijos gamyba	1.62	0.57
65	PRA	Naujų darbo vietų steigimas	1.62	0.59
66	ŽŪK	Ūkių modernizavimas (nauja technika, technologijos ir pan.)	1.61	0.55
67	ŽŪK	Jaunų ūkininkų kūrimasis ir rėmimas	1.58	0.55
68	ŽŪK	Kaimo vietovių pritaikymas verslui vystyti (keliai, energetika, vandentiekis)	1.57	0.55

Apibendrinus 9 lentelėje pateiktus duomenis, matome, kad respondentai 2003m. palankiau (kitų sričių požiūriu) vertino Kryžių kalno aplinkos būklę, o prasčiausiai naujų darbo vietų steigimą. Manome, kad tokią aukštą Kryžių kalno vertinimo reitingo poziciją galėjo lemti tai, kad regiono gyventojai šį objektą identifikavo kaip vieną iš strategiškiausių turistų traukos objektų, todėl vertindami jo aplinką ir infrastruktūrą, galvojo ne apie kelių būklę, galimybę turistams naudotis papildomomis paslaugomis, aplinkos sutvarkymą, o apie jo reikalingumą bei reikšmę regionui. Tačiau 2005 m. respondentų požiūris į Kryžių kalno būklę pasikeitė ir vertinimo reitingas yra net 48 vietoje, o tai reiškia, kad jo būklė vertinama gana blogai. Kartotinio tyrimo metu geriausiai respondentai vertina geriamojo vandens kokybę, o blogiausiai kaimo vietovių pritaikymą verslui vystyti. Pastaroji sritis ir 2003 m. buvo vertinama kaip viena iš prastesnių būklės. Iš žmogiškųjų išteklių plėtotės sektoriaus 2003 m. geriau yra vertinama mokslo ir studijų Šiaulių universitete sritis, o prasčiausiai - buvusių kalinių įsidarbinimas, įsijungimas į visuomenės gyvenimą. Tokių atsakymų pasiskirstymą galėjo įtakoti tai, kad pagal amžiaus kriterijų didelė dalis respondentų pakankamai jauni (15 - 35 metų – 35,6%) bei vidutinio amžiaus (36 – 49 metų – 46,4%) ir tikėtina turintys besimokančių vaikų, kurių ateitį sieja regioniniu universitetu, be to Šiaulių universiteto įvaizdis nuolat gerėja. Kartotiniame tyrimai parodė, kad respondentai geriausiai vertina jaunimo užimtumą, kas 2003 m. buvo vertinama gana prastai, o blogiausiai nevyriausybinių organizacijų veiklą. Pastebimas ženklus nuomonių skirtumas dėl Šiaulių m. Zoknių oro uosto galimybių išnaudojimo. 2003 m. ši sritis regiono gyventojų vertinama kritiškai, o 2005 m. vertinama jau gana palankiai. Manome, kad tokį pokytį lėmė mūsų šalies įstojimas į NATO ir Zoknių oro uosto atitikimas šios organizacijos poreikiams. Oro uostas buvo pasirinktas kaip tinkamiausias dislokuoti Baltijos oro erdvę saugančius NATO naikintuvai. Į Zoknių oro uostą atskridus pirmiesiems NATO naikintuvams, ne tik paspartėjo oro uosto remonto darbai, bet ir Šiaulių miestas pradėjo skaičiuoti ekonominę naudą. Pastebima, kad iki šiol Šiauliai niekada taip dažnai nebuvo minimi užsienio žiniasklaidoje. Pastaruoju metu reportažus apie Zoknių oro uoste dislokuotus orlaivius rengė ne tik didžiausi Rusijos televizijos kanalai, bet ir Suomijos, Vokietijos, Latvijos, kitų šalių žurnalistai.

Žemės ūkio plėtotės kontekste 2003 m. palankiau (kitų sričių aspektu) vertinama penkioliktoje reitingo pozicijoje esanti ūkininkų mokymo ir konsultavimo sritis. Manome, kad tokį pasiskirstymą galėjo įtakoti kaimuose bei miesteliuose gyvenantys respondentai, kurių tyrime dalyvavo 48%, sąlyginai arčiausiai ir labiausiai susiję su žemės ūkio verslais, todėl jie realiai žino organizuojamų mokymų skaičių ir turinį. Tuo tarpu 2005 m. žemės ūkio sektoriaus palankiausiai vertinamą sritį randame tik 49 reitingų pozicijoje ir tai yra pieno, mėsos ir kitos žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonių modernizavimas. Respondentų nuomonė žemės ūkio sektoriaus sričių būklės po 2 metų tapo dar kritiškesnė. 13 priede pateikiamas Šiaulių regiono plėtotės sektorių būklės vertinimo procentinis pasiskirstymas.

Lyginant įvairių sričių vertinimo procentinį pasiskirstymą, pastebima, kad tiek 2003 m., tiek 2005 m. respondentai įvairias sritis vertinavo daugiau neigiamai bei vidutiniškai ir tik labai nedidelis procentas teko vertinimui "gerai". Taip pat pastebima, kad 2005 m. yra daugiau susipažinę su regiono problematika, nes atsakymų „nežinau“ yra ženkliai mažiau nei 2003 m. Tai rodo, kad gyventojai labiau domisi ir yra geriau informuojami įvairiais regiono ūkio sektorių sričių klausimais.

Apskritis gyventojų nuomonių pasiskirstymas investicijų poreikio regiono sektorių sričių plėtros aspektu, pateikti 1 ir 2 prieduose. Remiantis šiuose prieduose pateiktais duomenimis, galima išskirti daugiau ar mažiau gyventojų požiūriu investicijų reikalaujančias visuomenės gyvenimo sritis. Respondentų nuomonė dėl srities, kuriai turėtų būti skiriama daugiausiai lėšų liko nepakitusi - nedarbo lygio regione mažinimui. Nedarbo lygis Šiaulių apskrityje nors ir sparčiai mažėja, tačiau išlieka aktuali visuomenės gyvenimo problema. Nedarbo lygis sąlygoja socialines/ekonomines gyventojų problemas, todėl natūralu, kad apklausoje atsispindėjo lūkesčiai, kurie susieti su geresne ateitimi. Todėl galime daryti prielaidą, kad Šiaulių regiono gyventojai iš dalies rūpinasi regiono ateitimi, sieja savo asmeninę ateitį su regiono ateitimi per naujų darbo vietų kūrimą, nedarbo lygio mažinimą. Tuo tarpu mažiausiai investicijų reikalaujanti sritis 2003 m. buvo Kryžių kalno aplinka, 2005 m. išsiklausymas į gyventojų nuomonę sprendžiant miesto problemas. Manome, kad gyventojams gali atrodyti pakankami primityviai, kad išsiklausyti - nieko nekainuoja, tačiau šis procesas apima ne tik fizinį klausymąsi, bet visos sistemos sukūrimą, apimančios ne tik technines ir technologines priemones, bet ir naujus metodus ir priemones, naudojamus gyventojų nuomonei fiksuoti, apdoroti ir interpretuoti. Gyventojai nemano šia sritį esant brangia, t.y. reikalaujančia daug lėšų, tačiau, kaip nurodyta konceptualios dalies 2.2. poskyryje, išsiklausymas į gyventojų nuomones, iš esmės yra vienas iš įtraukimo į regiono plėtots problemų sprendimo būdų. Beje, kaip rodo užsienio šalių patirtis, tai priešingai, nei asocijuojasi Šiaulių regiono gyventojams, yra labai investicijų reikalaujanti sritis. Tai iliustruojantis pavyzdys pateiktas konceptualioje dalyje 2.4.3 skirsnyje, kad kiekvienas suaugęs Danijos pilietis galėtų bent vienus metus tiesiogiai dalyvauti valdant šalį, reikėtų kiekvienų metų sausio 1 d. loterijos būdu išrinkti 70.000 narių Elektroninius rūmus. Pastarieji per metus turėtų balsuoti dėl maždaug 1000 sprendimų, kuriuos svarsto Danijos parlamentas. Bendros išlaidos šiam Danijos politinės sistemos patobulinimui siektų 2,5 proc. Metinio šalies biudžeto. Infrastruktūros sektoriuje daugiausia lėšų 2003 m. buvo siūloma skirti sveikatos priežiūros paslaugų kokybei gerinti, kai 2005 ši sritis yra tik 54 reitingų pozicijoje. Kartotiniame tyrime respondentai nurodo daugiausiai lėšų skirti Kryžių kalno infrastruktūrai gerinti, o mažiausiai Talšos ežero ir aplinkos tvarkymui. Kartotinio tyrimo metu mažai pasikeitė gyventojų nuomonė dėl pramonės ir verslo sektoriaus sričių lėšų poreikio, pirmumas suteikiamas miesto patrauklumui šalies ir užsienio investicijoms, savivaldybių paramai verslui vystyti. Mūsų nuomone,

Šis faktas taip pat atspindi gyventojų asmeninių lūkesčių susietumą su viso regiono ateitimi. Žmogiškųjų išteklių sektoriuje 2005 m. daugiau lėšų nei 2003 m. siūloma skirti moterų dalyvavimui politiniame ir ekonominiame gyvenime. Šis nuomonių pokytis yra teigimas, nes yra svarbu, kad moterys įsijungtų į sprendimų priėmimo procesus, tuo užtikrinant, kad į moterų vertybes, interesus ir gyvenimo patirtį būtų atsižvelgta priimant sprendimus. Akivaizdu, kad ne kiekviena moteris gins moterų tematiką, bet faktas yra tas, kad daugelis tų, kurie gina pusiausvyrą santykiuose tarp lyčių, yra moterys. Be to patirtis rodo, kad šalyse, kur daugiau moterų dalyvauja priimant sprendimus, pokyčiai vyksta daug greičiau ir efektyviau

Išanalizavus 9, bei 1, 2 ir 13 priedų duomenis tiek 2003 m. tiek 2005 m. galima išvelgti tokias tendencijas: kuo kritiškiau gyventojai vertina sektorius ir jų sritis, juo labiau jas identifikuoja kaip daugiau investicijų reikalaujančias. Ir atvirkščiai, kuo palankiau gyventojai vertina visuomenės gyvenimo sričių būklę, juo kritiškiau vertina potencialias investicijas.

10 ir 11 lentelėse pateikiami atskirų regiono plėtotės sektorių būklės vertinimo apibendrinti duomenys.

10 lentelė

Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės vertinimų palyginimas (2003 m. su 2005 m.)

Sutrumpinimų paaiškinimai: RN - reitingo numeris, M - skalės įverčių vidurkis (skalės įverčių intervalas nuo 1 (vertina blogai) iki 3 (vertina gerai); kuo aukštesnis M, tuo vertinimas yra palankesnis, kuo M mažesnis, tuo vertinimas kritiškesnis), SD - standartinis nuokrypis, rodantis nuomonių homogeniškumo laipsnį (kuo didesnis, tuo nuomonė mažiau homogeniška)

Šiaulių apskrities gyventojų apklausa (N=2265) 2003 m.*			
RN	Sritis	M	SD
1	Socialinė ir ekonominė infrastruktūra	1,67	0,23
2	Žmogiškieji ištekliai	1,66	0,27
3	Gamyba ir verslas	1,62	0,31
4	Žemės ūkio, kaimo ir žuvininkystės	1,48	0,32

Šiaulių apskrities gyventojų apklausa (N=734) 2005 m.			
RN	Sritis	M	SD
1	Gamyba ir verslas	1,81	0,26
2	Žmogiškieji ištekliai	1,74	0,23
3	Socialinė ir ekonominė infrastruktūra	1,72	0,21
4	Žemės ūkio sektoriaus būklės vertinimas	1,68	0,31

11 lentelė

Šiaulių apskrities plėtros procentinis sektorių būklės vertinimų palyginimas (2003 ir 2005 m.)

Sutrumpinimų paaiškinimai: RN - reitingo numeris

Šiaulių apskrities gyventojų apklausa (N=2265) 2003 m.				
RN	Sritis	%		
		blogai	vidut.	gerai
1	Socialinė ir ekonominė infrastruktūra	52	47	1
2	Žmogiškieji ištekliai	52	47	1
3	Gamyba ir verslas	55	44	1
4	Žemės ūkio, kaimo ir žuvininkystės	75	24	1

Šiaulių apskrities gyventojų apklausa (N=734) 2005 m.				
RN	Sritis	%		
		blogai	vidut.	gerai
1	Socialinė ir ekonominė infrastruktūra	34	60	6
2	Žmogiškieji ištekliai	32	62	6
3	Gamyba ir verslas	25	68	7
4	Žemės ūkio, kaimo ir žuvininkystės	36	60	4

Pagal sektorių vertinimo reitingą 2005 m. lyginant su 2003 m. gamyba ir verslas „susikeitė vietomis“ su socialinės ir ekonominės infrastruktūros sektoriumi. Manome, kad šį pokytį įtakojo sparti gamybos ir verslo plėtra Šiaulių regione, ypač Šiaulių mieste. Kaip ir 2003 m., 2005 m. žemės ūkio, kaimo ir žuvininkystės sektorius vertinamas kritiškiausiai. Tačiau žiūrint į procentinį vertinimo pasiskirstymą, matoma, kad respondentai visas sritis vertina geriau ne taip kritiškai kaip 2003 m. visuose sektoriuose vyravo vertinimas „blogai“, o 2005 m. vyravo vertinimas vidutiniškai - per 60% respondentų. Žemės ūkis, būdamas silpniausias, gyventojų vertinimu, yra labiausiai remiamas ir plėtojamas, tų pačių gyventojų vertinimu, sektorius (žr. 12, 13 lenteles). Tokį pasiskirstymą galbūt įtakoja tai, kad tuo metu, kai buvo vykdoma pirminė apklausa, Lietuvoje vyko labai aktyvi eurointegracijos agitacija, kurios metu žemės ūkis pristatomas kaip daugiausiai investicijų reikalaujanti ir lėšų iš Europos sąjungos fondų sulauksianti sritis, o įstojus į Europos Sąjungą buvo nuolat akcentuojama gaunama parama žemės ūkio sektoriaus sričių plėtotei. Respondentų nuomonė nepasikeitė dėl investicijų poreikio žmogiškųjų išteklių poreikiui, šis sektorius yra paskutinėje reitingo vietoje.

12 lentelė

Šiaulių apskrities plėtos sektoriaus poreikio investicijoms vertinimų palyginimas (2003 m. su 2005 m.)

Sutrumpinimų paaiškinimai: RN - reitingo numeris, M - skalės įverčių vidurkis (skalės įverčių intervalas nuo 1 (skirti minimaliai lėšų) iki 3 (būtina skirti žymiai daugiau lėšų); kuo aukštesnis M, tuo lėšų reikėtų skirti daugiau), SD - standartinis nuokrypis, rodantis nuomonių homogeniškumo laipsnį (kuo didesnis, tuo nuomonė mažiau homogeniška)

2003 m.* Šiaulių apskrities gyventojų apklausa (N=2265)				2005 m. Šiaulių apskrities gyventojų apklausa (N=734)			
RN	Sritis	M	SD	RN	Sritis	M	SD
1	Žemės ūkio sektoriaus investicijų poreikis	2,33	0,48	1	Žemės ūkio sektoriaus investicijų poreikis	2,25	0,44
2	Pramonės ir verslo investicijų poreikis	2,21	0,46	2	Infrastruktūros sektoriaus investicijų poreikis	2,21	0,32
3	Infrastruktūros sektoriaus investicijų poreikis	2,12	0,37	3	Pramonės ir verslo investicijų poreikis	2,14	0,39
4	Žmogiškųjų išteklių sektoriaus investicijų poreikis	2,08	0,44	4	Žmogiškųjų išteklių sektoriaus investicijų poreikis	2,12	0,37

13 lentelė

**Šiaulių apskrities plėtros procentinis sektorių poreikio investicijoms vertinimų palyginimas
(2003 m. su 2005 m.)**

Šiaulių apskrities gyventojų apklausa (N=2265) 2003 m.*					Šiaulių apskrities gyventojų apklausa (N=734) 2005 m.				
		%					%		
RN	Sritis	skirti minimaliai	reikėtų skirti daugiau	būtina skirti žymiai daugiau	RN	Sritis	skirti minimaliai	reikėtų skirti daugiau	būtina skirti žymiai daugiau
1	Žemės ūkis	9	38	53	1	Žemės ūkis	13	52	36
2	Pramonė ir verslas	12	46	42	2	Pramonė ir verslas	14	57	28
3	Infrastruktūra	11	59	30	3	Infrastruktūra	15	50	35
4	Žmogiškieji ištekliai	17	54	29	4	Žmogiškieji ištekliai	19	52	29

Duomenys apie sektorių būklės vertinimą pagal atskirus rajonus pateikiami 14, 15 prieduose. Nagrinėjant atskirų rajonų respondentų nuomonę apie sektorių būklę, matome, kad 2003 m. visuose rajonuose ir Šiaulių mieste prasčiausiai buvo vertinamas žemės ūkis, tačiau 2005 m. Radviliškio raj.gyventojai prasčiausiai vertina žmogiškųjų išteklių sektorių, o Kelmės raj. – infrastruktūros. Ankstesnio tyrimo duomenis rodo, kad dauguma rajonų geriausiai įvertino infrastruktūros būklę, gyventojų nuomonės išsiskyrė tik Joniškio rajone, kur palankiausiai (kitų sektorių požiūriu) vertinami žmogiškieji ištekliai bei Šiaulių mieste, kur palankiausiai (kitų sektorių požiūriu) vertinama pramonė ir verslas, tačiau kartotinio tyrimo metu jau daugumoje rajonų palankiausiai vertinamas pramonės ir verslo sektorius. Daugumos rajonų gyventojai šį sektorių nurodo kaip mažiausiai reikalaujantį lėšų (žr. 3, 4 priedus). Tiek 2003 m., tiek 2005 m. rajonuose žemės ūkis yra tas sektorius, kuriam reiktų skirti daugiausiai lėšų, komentarai dėl tokio pasirinkimo išdėstyti ankstesnėse dalyse.

3.3.3. Šiaulių regiono gyventojų nuomonių tyrimo rezultatų analizė pagal sociodemografinius veiksnius

Analizuojant respondentų nuomonę pagal lytį (žr. 14, lentelėje, 16, 17, 18 prieduose), matome, kad reitingai pagal vertinimą bei poreikį investicijoms išsidėstę pakankamai vienodai. 2003 m. tiek vyrai, tiek moterys geriau vertina regiono infrastruktūros būklę, o kritiškiausiai žemės ūkį. 2005 m. abiejų lyčių atstovai palankiausiai vertina pramonės ir verslo sektorių. Daugiausiai investicijų siūloma skirti žemės ūkiui, o mažiausiai žmogiškiesiems ištekliams. Taip pat pastebima, kad vyrai linkę blogiau vertinti regiono būklę, nei moterys. Atitinkamai vyrai

siūlo daugiau lėšų skirti regiono būklei gerinti. Tokį vertinimą gal būt įtakojo tai, kad moterys iš prigimties yra didesnės optimistės nei vyrai, jos daugelį dalykų vertina geriau nei vyrai.

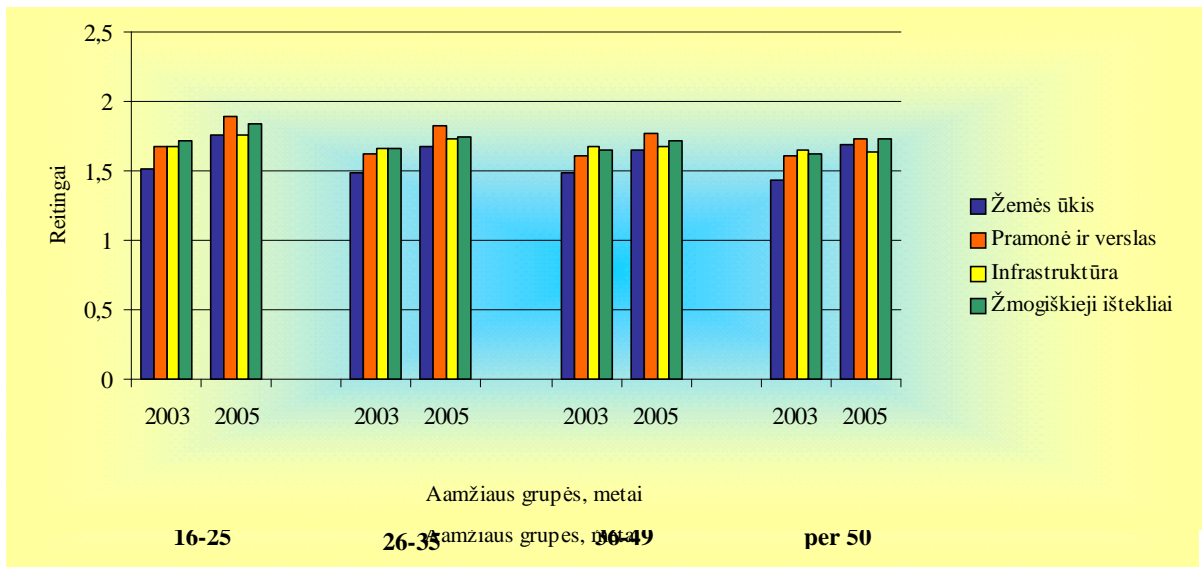
14 lentelė

Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės vertinimų palyginimas pagal respondentų lytį (2003 m. su 2005 m.)

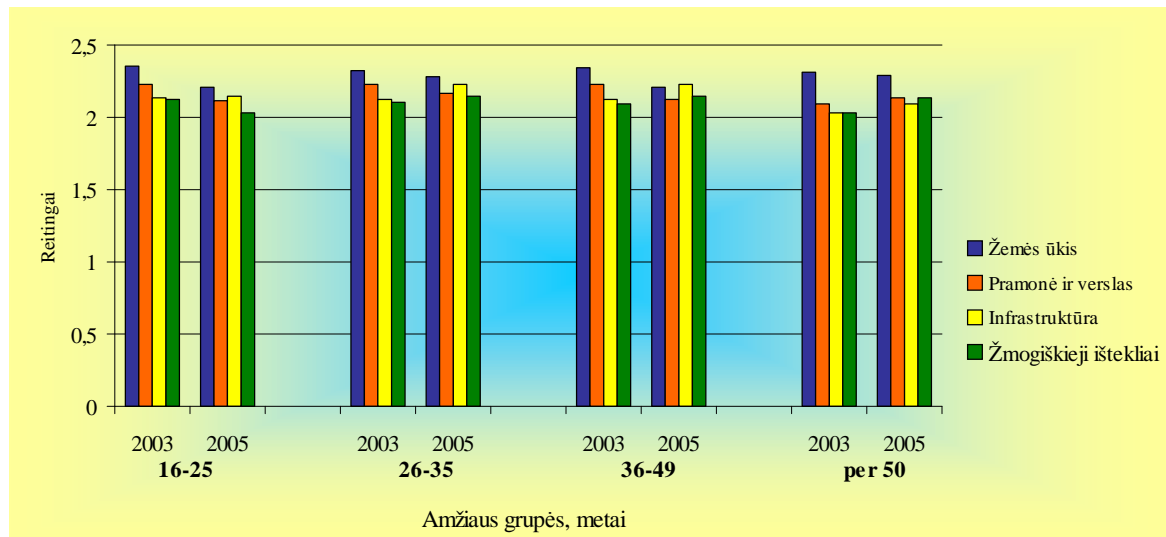
Sutrumpinimų paaiškinimai: RN - reitingo numeris, M - skalės įverčių vidurkis (skalės įverčių intervalas nuo 1 (vertina blogai) iki 3 (vertina gerai); kuo aukštesnis M, tuo vertinimas yra palankesnis, kuo M mažesnis, tuo vertinimas kritiškesnis), SD - standartinis nuokrypis, rodantis nuomonių homogeniškumo laipsnį (kuo didesnis, tuo nuomonė mažiau homogeniška)

R N	Sektoriai	M	SD	M	SD
VYRAI					
		2003 (N=686)*		2005 (N=346)	
1	Infrastruktūra	1,66	0,23	1,70	0,21
2	Žmogiškieji ištekliai	1,64	0,27	1,71	0,24
3	Pramonė ir verslas	1,61	0,30	1,79	0,29
4	Žemės ūkis	1,49	0,31	1,70	0,31
MOTERYS					
		2003 (N=1579)		2005 (N=388)	
1	Infrastruktūra	1,68	0,23	1,74	0,21
2	Žmogiškieji ištekliai	1,67	0,27	1,75	0,22
3	Pramonė ir verslas	1,62	0,31	1,83	0,23
4	Žemės ūkis	1,47	0,32	1,66	0,31

Analizuojant respondentų vertinimus pagal amžiaus grupes, matome, kad 2003 m. visų amžiaus grupių respondentų nuomonės pagal reitingų pirmumą pasiskirstė vienodai, išsiskiria tik 16-25 metų amžiaus respondentų grupė (žr. 16, 17 pav.). Šio amžiaus respondentai palankiausiai (kitų sektorių požiūriu) vertina žmogiškuosius išteklius, kai kitos amžiaus grupės palankiausiai (kitų sektorių požiūriu) vertina infrastruktūros sektorių. Galime daryti prielaidą, kad 16-25 metų žmonių amžiaus kategoriją pagal užsiėmimą daugiausiai sudaro studentai ir moksleiviai. Todėl šiuo gyvenimo periodu jiems yra aktualūs mokymosi, tobulėjimo, kvalifikacijos įgijimo klausimai, kas ir yra žmogiškųjų išteklių sektoriaus sritys. 2005 m. visos amžiaus grupės geriausiai vertina pramonę ir verslą, išsiskiria tik tai, kad gyventojai virš 50 šiek tiek geriau vertina žmogiškuosius išteklius.

16 pav. Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės vertinimų palyginimas pagal respondentų amžių 2003 m. su 2005 m.

17 pav. Šiaulių apskrities plėtros sektorių poreikio investicijoms vertinimų palyginimas pagal respondentų amžių 2003 m. su 2005 m.

Analizuojant gyventojų nuomonių reitingų pasiskirstymą pagal jų gyvenamąją vietą, matome, kad 2003 m. vertinimo reitingai miesteliuose bei kaimo vietovėse gyvenančių respondentų išsidėstę taip pat (žr. 15 lentelę). Geriausiai vertinamas regiono infrastruktūros sektorius (kitų sektorių požiūriu) prasčiausiai - žemės ūkio sektorius. Vertinimas šiek tiek išsiskiria Šiaulių mieste. Čia palankiausiai vertinami žmogiškieji ištekliai, o infrastruktūra lieka antroje vietoje, tačiau 2005 m. visų gyvenamųjų vietų atstovai palankiausiai vertina pramonės ir verslo sektorių ir kaip ir 2003 m. prasčiausiai vertina žemės ūkio būklę.

**Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės vertinimų palyginimas
pagal gyvenamosios vietos tipą (2003 m. su 2005 m.)**

Sutrumpinimų paaiškinimai: RN - reitingo numeris, M - skalės įverčių vidurkis (skalės įverčių intervalas nuo 1 (vertina blogai) iki 3 (vertina gerai); kuo aukštesnis M, tuo vertinimas yra palankesnis, kuo M mažesnis, tuo vertinimas kritiškesnis), SD - standartinis nuokrypis, rodantis nuomonių homogeniškumo laipsnį (kuo didesnis, tuo nuomonė mažiau homogeniška)

RN	Sektoriai	M	SD	M	SD
		2003*		2005	
MIESTAS					
1	Infrastruktūra	1,65	0,22	1,65	0,20
2	Žmogiškieji ištekliai	1,66	0,26	1,73	0,22
3	Pramonė ir verslas	1,61	0,30	1,77	0,23
4	Žemės ūkis	1,49	0,32	1,63	0,31
MIESTELIS					
1	Infrastruktūra	1,69	0,25	1,79	0,19
2	Žmogiškieji ištekliai	1,67	0,28	1,75	0,23
3	Pramonė ir verslas	1,62	0,31	1,84	0,25
4	Žemės ūkis	1,47	0,32	1,73	0,32
KAIMAS					
1	Infrastruktūra	1,69	0,24	1,71	0,22
2	Žmogiškieji ištekliai	1,64	0,28	1,72	0,25
3	Pramonė ir verslas	1,63	0,32	1,83	0,31
4	Žemės ūkis	1,46	0,30	1,69	0,31

Atsakovų, gyvenančių mieste, miestelyje ir kaimo vietovėje poreikio investicijoms vertinimo reitingų išsidėstymas yra homogeniškas (žr. 16 lentelę). Pirmoje vietoje pagal poreikį investicijoms yra žemės ūkio sektorius, antroje vietoje - pramonės ir verslo sektorius, trečioje - infrastruktūra, o paskutinėje - žmogiškieji ištekliai. Šiek tiek išsiskiria kaimo gyventojų nuomonė dėl lėšų skyrimo kiekio, jie daugiau lėšų siūlo skirti žemės ūkiui (55.5%) nei kitų vietovių gyventojai (52.1 % miesto gyventojai ir 51.9 % miestelių) bei mažesnę dalį skirti pramonės ir verslo sektoriui (33.1%), nei miestelėnais (43.7% ir 44.4%). Kaimo gyventojų nuomonei įtakos turėjo tai, kad jie glaudžiau susiję su žemės ūkiu nei kitų vietovių gyventojai. Tačiau kartotiniame tyrime, kaip rodo reitingų bei procentinis pasiskirstymas būtent kaimo gyventojų nuomone pramonė ir verslas bei žmogiškieji ištekliai yra sektoriai, kuriems reikėtų skirti daugiausiai lėšų, o žemės ūkis lieka trečioje vietoje. Manome, kad tam įtakos turi tai, kad kaimo gyventojai mato savo vietovei aktualiausio sektoriaus būklės gerėjimą, kai tuo tarpu kitų vietovių gyventojams, tai nėra taip aktualu ir dėl šios priežasties mažai pastebima.

16 lentelė

Šiaulių apskrities plėtros sektorių poreikio investicijoms vertinimų palyginimas pagal gyvenamosios vietos tipą (2003 m. su 2005 m.)

Sutrumpinimų paaiškinimai: RN - reitingo numeris, M - skalės įverčių vidurkis (skalės įverčių intervalas nuo 1 (vertina blogai) iki 3 (vertina gerai); kuo aukštesnis M, tuo vertinimas yra palankesnis, kuo M mažesnis, tuo vertinimas kritiškesnis), SD - standartinis nuokrypis, rodantis nuomonių homogeniškumo laipsnį (kuo didesnis, tuo nuomonė mažiau homogeniška)

R N	Sektoriai	M	SD	M	SD
		2003 (N=2265)*		2005 (N=734)	
MIESTAS					
1	Infrastruktūra	2,13	0,36	2,24	0,36
2	Žmogiškieji ištekliai	2,09	0,43	2,11	0,41
3	Pramonė ir verslas	2,24	0,44	2,18	0,46
4	Žemės ūkis	2,32	0,49	2,28	0,52
MIESTELIS					
1	Infrastruktūra	2,11	0,36	2,15	0,28
2	Žmogiškieji ištekliai	2,07	0,45	2,15	0,32
3	Pramonė ir verslas	2,21	0,48	2,13	0,33
4	Žemės ūkis	2,32	0,50	2,28	0,35
KAIMAS					
1	Infrastruktūra	2,09	0,37	2,23	0,31
2	Žmogiškieji ištekliai	2,08	0,44	2,11	0,36
3	Pramonė ir verslas	2,16	0,47	2,11	0,37
4	Žemės ūkis	2,35	0,45	2,18	0,41

Yra laikomasi nuomonės, jog kaimo bendruomenėms labiausiai stinga gebėjimo sutelkti žmogiškąjį ir socialinį kapitalą, kurti ir įgyvendinti bendruomenės plėtros politiką, dalyvauti priimant bendruomenės gyvenimui svarbius sprendimus. Šio tyrimo rezultatai taip pat rodo, kad kaime gyvenančių respondentų nuomonės yra gana homogeniškos tiek miesteliuose, tiek miestuose gyvenančių respondentų nuomonėms.

Aptariant respondentų vertinimus pagal išsilavinimą, ankstesniame tyrime atsakovai su žemesniu išsilavinimu pirmoje vietoje išskyrė infrastruktūrą, o su aukštesniu išsilavinimu palankiau vertino žmogiškuosius išteklius (žr. 17 lentelę, 21 priedą), reikia paminėti, kad toks atsakymų pasiskirstymas adekvatus tuo aspektu, jog aukštesnio išsilavinimo žmonėms labiau rūpi ir geriau suprantamas žmogiškųjų išteklių sektoriuje įvardintos sritys. Tačiau lėšų pasiskirstymas (žr. 5, 6 priedus) gali būti vertinamas gan paradoksaliai, nes net ir aukštąjį išsilavinimą turintys respondentai mano, kad žmogiškiesiems ištekliams lėšų reikia mažiausiai, o daugiausiai žemės ūkiui. 2005 m. skirtingo išsilavinimo respondentai palankiausiai vertina pramonės ir verslo sektorių, o prasčiausiai žemės ūkį. Pagal procentinį pasiskirstymą tiek 2003 m., tiek 2005 m. palankiausiai visus sektorius vertina respondentai neturintys vidurinio išsilavinimo, o kritiškiausiai aukštąjį išsilavinimą turintys gyventojai. Mūsų nuomone, tai yra dėlto, kad labiau išsimokslinę

žmonės geriau suvokia regiono įvairių sektorių padėtį. Anot Čapliko (2002) jau pačioje regioninės reformos pradžioje suomia numatė, kad kiekvienam regionui tam, kad jis gerai funkcionuotų, būtina gerai išvystyta švietimo ir mokslo sistema. Todėl kiekviename regione veikia mažiausiai po vieną aukštojo mokslo įstaigą, daug kur ir mokslinio tyrimo institutai, kurie organizuoja konkretaus regiono kultūros, ūkio, ekonomikos tyrimus.

17 lentelė

Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės vertinimų palyginimas pagal išsilavinimą (2003 m. su 2005 m.)

Sutrumpinimų paaiškinimai: RN - reitingo numeris, M - skalės įverčių vidurkis (skalės įverčių intervalas nuo 1 (vertina blogai) iki 3 (vertina gerai); kuo aukštesnis M, tuo vertinimas yra palankesnis, kuo M mažesnis, tuo vertinimas kritiškesnis), SD - standartinis nuokrypis, rodantis nuomonių homogeniškumo laipsnį (kuo didesnis, tuo nuomonė mažiau homogeniška)

R N	Sektoriai	M	SD	M	SD
		2003*		2005	
NEBAIGTAS VIDURINIS					
1	Infrastruktūra	1,72	0,35	1,75	0,33
2	Žmogiškieji ištekliai	1,69	0,37	1,83	0,22
3	Pramonė ir verslas	1,64	0,39	1,93	0,31
4	Žemės ūkis	1,56	0,39	1,81	0,47
VIDURINIS					
1	Infrastruktūra	1,682	0,262	1,76	0,21
2	Žmogiškieji ištekliai	1,631	0,288	1,73	0,28
3	Pramonė ir verslas	1,62	0,306	1,75	0,31
4	Žemės ūkis	1,49	0,324	1,66	0,30
SPEC. VIDURINIS					
1	Infrastruktūra	1,68	0,25	1,71	0,21
2	Žmogiškieji ištekliai	1,61	0,27	1,67	0,20
3	Pramonė ir verslas	1,60	0,32	1,81	0,26
4	Žemės ūkis	1,46	0,31	1,66	0,31
PROFESINIS					
1	Infrastruktūra	1,69	0,23	1,73	0,20
2	Žmogiškieji ištekliai	1,65	0,28	1,75	0,22
3	Pramonė ir verslas	1,63	0,27	1,78	0,20
4	Žemės ūkis	1,50	0,31	1,67	0,26
NEBAIGTAS AUKŠTASIS					
1	Infrastruktūra	1,66	0,27	1,70	0,19
2	Žmogiškieji ištekliai	1,65	0,20	1,78	0,25
3	Pramonė ir verslas	1,61	0,29	1,87	0,27
4	Žemės ūkis	1,50	0,31	1,68	0,35
AUKŠTASIS					
1	Infrastruktūra	1,68	0,26	1,68	0,23
2	Žmogiškieji ištekliai	1,66	0,21	1,75	0,17
3	Pramonė ir verslas	1,62	0,30	1,79	0,24
4	Žemės ūkis	1,47	0,32	1,70	0,27
MAGISTRANTŪRA, DOKTORANTŪRA					
1	Infrastruktūra	1,70	0,25	1,84	0,13
2	Žmogiškieji ištekliai	1,59	0,23	1,75	0,26
3	Pramonė ir verslas	1,59	0,24	1,91	0,22
4	Žemės ūkis	1,45	0,28	1,84	0,34

18 lentelėje bei 7 priede pateikti duomenys atspindi respondentų vertinimų pasiskirstymą pagal profesinės veiklos sritis. 2003 m. nuomonės buvo ganėtinai homogeniškos, t.y. bene visų profesinės veiklos sričių atstovai, kurių apklausoje dalyvavo daugiausiai, žmogiškuosius išteklius ir infrastruktūrą vertina palankiausiai. Tuo tarpu pramonę ir verslą bei žemės ūkį kritiškiausiai. Išsiskiria respondentų, dirbančių pramonės, gamybos srityje, nuomonė. Jie palankiausiai vertina pramonės ir verslo sektorių. Nors, kai kurių veiklos sričių (pvz. kariuomenė N=4, religija N=4) atstovai palankiausiai vertina Žemės ūkio sektorių, tačiau nėra tikslinga interpretuoti jų nuomonę, nes atstovų skaičius yra minimalus. Tačiau 2005 m. įvairių profesijų atstovai gana skirtingai vertina skirtingus sektorius. Palankiausiai vertinami žmogiškųjų išteklių bei pramonės ir verslo sektoriai, o kritiškiausiai žemės ūkio sektorius. Pagal procentinį pasiskirstymą, 2005 m. didžioji dauguma profesijų atstovai (per 50%) visus sektorius vertina vidutiniškai.

18 lentelė

Šiaulių apskrities plėtros sektorių būklės vertinimų palyginimas pagal profesinės veiklos sritis (2003 m. su 2005 m.)

Sutrumpinimų paaiškinimai: RN - reitingo numeris, M - skalės įverčių vidurkis (skalės įverčių intervalas nuo 1 (vertina blogai) iki 3 (vertina gerai); kuo aukštesnis M, tuo vertinimas yra palankesnis, kuo M mažesnis, tuo vertinimas kritiškesnis), SD - standartinis nuokrypis, rodantis nuomonių homogeniškumo laipsnį (kuo didesnis, tuo nuomonė mažiau homogeniška)

R N	Sektoriai	2003*		2005	
		M	SD	M	SD
ŠVIETIMAS IR MOKSLAS					
1	Infrastruktūra	1,67	0,22	1,73	0,21
2	Žmogiškieji ištekliai	1,68	0,26	1,75	0,19
3	Pramonė ir verslas	1,62	0,30	1,79	0,21
4	Žemės ūkis	1,46	0,31	1,71	0,29
SVEIKATOS APSAUGA					
1	Infrastruktūra	1,65	0,22	1,78	0,25
2	Žmogiškieji ištekliai	1,58	0,22	1,74	0,17
3	Pramonė ir verslas	1,58	0,30	1,90	0,22
4	Žemės ūkis	1,45	0,32	1,75	0,24
SOCIALINĖ APSAUGA					
1	Infrastruktūra	1,71	0,25	1,96	0,14
2	Žmogiškieji ištekliai	1,66	0,24	1,85	0,24
3	Pramonė ir verslas	1,58	0,29	1,85	0,18
4	Žemės ūkis	1,40	0,30	1,81	0,19
VIEŠASIS ADMINISTRAVIMAS					
1	Infrastruktūra	1,65	0,21	1,67	0,18
2	Žmogiškieji ištekliai	1,67	0,26	1,77	0,20
3	Pramonė ir verslas	1,61	0,31	1,88	0,19
4	Žemės ūkis	1,49	0,31	1,83	0,44
TEISĖSAUGA					
1	Infrastruktūra	1,61	0,23	1,61	

2	Žmogiškieji ištekliai	1,47	0,25	1,65	
3	Pramonė ir verslas	1,55	0,27	1,92	
4	Žemės ūkis	1,45	0,32	1,93	
PRAMONĖ, GAMYBA					
1	Infrastruktūra	1,64	0,22	1,69	0,18
2	Žmogiškieji ištekliai	1,60	0,23	1,81	0,21
3	Pramonė ir verslas	1,65	0,30	1,79	0,26
4	Žemės ūkis	1,50	0,31	1,62	0,23
ŽEMĖS ŪKIS					
1	Infrastruktūra	1,71	0,26	1,77	0,22
2	Žmogiškieji ištekliai	1,65	0,28	1,69	0,27
3	Pramonė ir verslas	1,66	0,34	1,83	0,36
4	Žemės ūkis	1,48	0,29	1,75	0,35
PASLAUGOS (PREKYBA, APTARNAVIMAS IR PAN.)					
1	Infrastruktūra	1,66	0,23	1,66	0,21
2	Žmogiškieji ištekliai	1,63	0,27	1,70	0,24
3	Pramonė ir verslas	1,60	0,28	1,79	0,22
4	Žemės ūkis	1,49	0,32	1,59	0,31
BEDARBIAI					
1	Infrastruktūra	2,13	0,45	1,71	0,20
2	Žmogiškieji ištekliai	2,12	0,45	1,66	0,24
3	Pramonė ir verslas	2,19	0,49	1,71	0,26
4	Žemės ūkis	2,38	0,45	1,63	0,23
KULTŪRA					
1	Infrastruktūra	2,14	0,29	1,86	0,19
2	Žmogiškieji ištekliai	2,03	0,38	1,85	0,15
3	Pramonė ir verslas	2,20	0,33	2,00	0,23
4	Žemės ūkis	2,26	0,43	1,59	0,17
SPORTAS					
1	Infrastruktūra	2,33	0,19	1,73	0,19
2	Žmogiškieji ištekliai	2,18	0,28	1,75	0,21
3	Pramonė ir verslas	2,34	0,33	1,70	0,23
4	Žemės ūkis	2,31	0,40	1,66	0,27
KARIUOMENĖ					
1	Infrastruktūra	2,16	0,11	1,81	0,41
2	Žmogiškieji ištekliai	1,76	0,21	1,76	0,10
3	Pramonė ir verslas	2,22	0,27	1,69	0,22
4	Žemės ūkis	2,56	0,35	1,33	
STUDENTAS, MOKSLEIVIS					
1	Infrastruktūra	2,17	0,31	1,75	0,13
2	Žmogiškieji ištekliai	2,15	0,38	1,81	0,25
3	Pramonė ir verslas	2,23	0,39	1,92	0,29
4	Žemės ūkis	2,27	0,46	1,79	0,29
NAMŲ ŠEIMININKĖ					
1	Infrastruktūra	2,09	0,39	1,69	0,20
2	Žmogiškieji ištekliai	2,18	0,42	1,79	0,26
3	Pramonė ir verslas	2,16	0,46	1,84	0,28
4	Žemės ūkis	2,32	0,45	1,66	0,34
PENSININKAI					
1	Infrastruktūra	2,14	0,46	1,70	0,25
2	Žmogiškieji ištekliai	2,12	0,47	1,64	0,21

3	Pramonė ir verslas	2,17	0,61	1,69	0,24
4	Žemės ūkis	2,19	0,56	1,66	0,35
KITA					
1	Infrastruktūra	2,04	0,34	1,58	0,11
2	Žmogiškieji ištekliai	2,01	0,40	1,86	0,23
3	Pramonė ir verslas	2,21	0,45	1,89	0,88
4	Žemės ūkis	2,29	0,43	1,83	0,36

Aptariant aukščiau analizuotus respondentų pasiskirstymo pagal profesines veiklos sritis Šiaulių regiono sektorių būklės vertinimus, galima interpretacijas papildyti respondentų nuomonėmis lėšų skyrimo sektoriams aspektu (žr.8. 22 priedus). Tiek 2003 m., tiek 2005 m. gyventojų nuomonės išsiskiria, kaip ir vertinant sektorių būklę, taip ir vertinant lėšų poreikį sektoriams, mažiausiai atstovų turinčiose profesinės veiklos srityse. Daugumos profesinių sričių atstovų nuomonė skirti daugiausia lėšų žemės ūkio sektoriui išliko nepakitusi, tačiau namų šeimininkės bei kitų profesijų atstovai išskiria infrastruktūros sektorių, kuriam reikėtų daugiausia skirti lėšų. Lyginant procentinio pasiskirstymo pokytį, 2005 m. respondentai linkę lėšų poreikiai įvairiems sektoriams vertinti taipogi vidutiniškai.

Tiek su 2003m., tiek su 2005m. duomenimis atlikta faktorinė analizė, kuri reikalinga skalių loginiam pagrindimui, kitaip tariant išskirti skales, kurias respondentai traktuoja kaip panašias, t.y. priskiria jas vienai kategorijai. Tokiu būdu matosi skirtumai tarp žmonių vertinimų įverčių, operuojama ranginėmis statistikomis. Faktorinė analizė yra latentinių (paslėptų) ryšių tarp kintamųjų analizė. Ji sukuria hipotetinius (spėjamuosius), dirbtinius kintamuosius bei veiksnius, su kuriais bandoma susieti grupę analizuojamų kintamųjų. T.y. faktorinė analizė lyg ir sukuria bendrą grupių kintamųjų veiksnį, kuris nulemia (paryškina) tų kintamųjų variacijos (kitimo) bendruosius ypatumus. Šiuo atveju naudojant SPSS tik atranda ir susieja tam tikrus bendrus kelių sektorių sričių veiksnius, tačiau tai nereiškia, kad tarp tų kintamųjų yra kokia nors prasminė sąsaja. Ne visada tokie veiksniai realiai egzistuoja. Atliekant šį testą yra eliminuotas atsakymas „nežinau“.

Anot Martišiaus, Vaičiūno (2001) faktorinės analizės dėka nuo gausios pirminių rodiklių visumos pereiname prie vadinamųjų metapožymių, kuriuos galima interpretuoti kaip tiesiogiai stebimų veiksmų vidinės struktūros nešėjus. T.y. iš gausios tarpusavyje stipriai koreliuotos veiksmų grupės išskiriama keletas ortogonalų komponentų, kurie turi būti traktuojami kaip aukštesnės eilės kintamieji negu pirminiai grupavimo rodikliai.

Kaip teigia Dikčius (2003) faktorinė analizė yra tarpusavio priklausomybės technika, kuria testuojama daugelis tarpusavyje susijusių ryšių, taigi šio darbo kontekste faktorinė analizė buvo panaudota identifikuoti pagrindines dimensijas ir faktorius, kad būtų paaiškinta koreliacija tarp kelių regiono gyvenimo sričių.

Remiantis Martišiumi, Vaičiūnu (2001) galima teigti, kad pati faktorinė analizė nesukuria bendrųjų ekonominių faktorių, kadangi jie egzistuoja objektyviai. Faktorinė analizė tėra tik statistinis aparatas, įgalinantis kiekybiškai pagrįsti realiai egzistuojančius latentinius veiksnius. Kitaip sakant, faktorinė analizė leidžia tiriamus rodiklius suklasifikuoti į grupes, priklausomai nuo jų tarpusavio priklausomybės stiprumo laipsnio.

Kadangi faktorinė analizė naudojama duomenims atmesti ir sumuoti, tai šioje analizėje ir sugrupuojamos į kategorijas tos sritys, kurios tarpusavyje susijusios, o nesusijusių dalis turi būti atmesta (Dikčius, 2003).

Šie duomenys pateikiami 19-21 lentelėse bei 9,10, 23, 24, 25 prieduose.

Šiaulių regiono socialinės ir ekonominės infrastruktūros plėtros būklės vertinimo faktorinės analizės rezultatai 2003m. ir 2005m.

Šiaulių regiono socialinės ir ekonominės infrastruktūros būklės vertinimas							Šiaulių regiono socialinės ir ekonominės infrastruktūros būklės vertinimas						
2003 m.**							2005 m.						
	1	2	3	4	5	6		1	2	3	4	5	6
Logistinis potencialas							Socialinių ir švietimo paslaugų vertinimas						
Zoknių oro uosto galimybių išnaudojimas	0,67	-0,09	-0,05	-0,02	-0,05	-0,01	Švietimo įstaigų būklė	0,71	-0,03	-0,02	-0,08	-0,09	-0,09
Šiauliai kaip tarptautinių pervežimų, tranzito centras	0,67	-0,08	-0,06	-0,03	-0,07	0,18	Socialinių paslaugų teikimas namuose, bendruomenėse	0,61	0,38	-0,02	-0,02	0,12	-0,03
Kraštovaizdžio saugojimas ir tvarkymas							Valstybinių sveikatos priežiūros įstaigų patalpų būklė	0,59	-0,04	0,18	-0,01	0,14	0,42
Šiaulių m. Talšos ežero ir jo aplinkos tvarkymas	0,65	0,18	0,1	-0,05	0,14	-0,04	Galimybė laiku gauti sveikatos priežiūros paslaugas	0,56	-0,03	0,27	-0,01	0,43	0,04
Vandens telkinių ir gruntinio vandens apsauga	0,47	0,17	0,25	0,24	0,19	-0,03	Žmonių, turinčių negalią, reikalų sprendimas	0,45	0,49	0,14	0,02	0,20	-0,27
Kraštovaizdžio saugojimas	0,37	0,25	0,16	0,37	-0,01	-0,03	Logistinis potencialas						
Sveikatos priežiūros vertinimas							Zoknių oro uosto galimybių išnaudojimas	0,06	0,69	0,05	0,11	0,09	0,20
Galimybė laiku gauti sveikatos priežiūros paslaugas	0,16	0,77	-0,02	-0,03	0,10	0,05	Šiauliai kaip tarptautinių pervežimų, tranzito centras	-0,04	0,60	0,08	-0,14	0,07	0,17
Valstybinių sveikatos priežiūros įstaigų patalpų būklė	0,01	0,71	0,04	0,08	0,02	0,13	Gatvių su žvyro danga tvarkymas	0,09	0,60	0,11	0,37	-0,05	0,02
Sveikatos priežiūros paslaugų kokybė	0,06	0,54	0,02	0,1	0,07	0,08	Aplinkos apsauga ir kraštovaizdis						
Socialinių ir švietimo paslaugų vertinimas							Geriamojo vandens kokybė	-0,25	-0,01	0,618	0,12	0,05	0,22
Žmonių, turinčių negalę, reikalų sprendimas	0,16	0,04	0,39	0,12	0,12	-0,03	Vandens telkinių ir gruntinio vandens apsauga	0,19	0,13	0,61	0,12	0,03	-0,15
Socialinių paslaugų teikimas namuose, bendruomenėse	0,03	0,09	0,78	0,02	0,03	0,06	Buitinių ir pavojingų atliekų tvarkymas bei rūšiavimas	0,12	0,09	0,61	-0,03	0,11	0,24

Švietimo įstaigų būklė	0,02	-0,03	0,73	-0,06	0,05	0,13
Senelių, vaikų, neįgalųjų globos įstaigų būklė	0,15	0,32	0,48	0,15	0,03	-0,01
Kelių būklės vertinimas						
Gatvių su žvyro danga tvarkymas	-0,04	0,15	0,01	0,71	-0,03	0,09
Kelių, gatvių ir šaligatvių būklė	0,06	0,06	0,07	0,7	0,13	-0,03
Dviračių ir pėsčiųjų takų tvarkymas	-0,03	-0,01	0,03	0,47	0,41	0,18
Komunalinių paslaugų ekologiškumo vertinimas						
Geriamojo vandens kokybė	0,02	0,13	0,13	0,06	0,7	-0,01
Buitinių ir pavojingų atliekų tvarkymas bei rūšiavimas	0,03	0,17	-0,13	0,12	0,58	0,06
Komunalinių paslaugų prieinamumo vertinimas						
Vandentiekio ir nuotekų tinklų atnaujinimas ir plėtimas	-0,02	-0,04	0,02	0,02	0,57	0,35
Gyvenamųjų pastatų apšiltinimas, langų sandarinimas, renovacija	0,04	0,22	-0,01	0,14	-0,02	0,65
Dujų tinklų plėtra, prieinamumas	-0,01	-0,09	-0,03	-0,18	0,23	0,60
Galimybė gyventojams patiemis reguliuoti šilumos naudojimą	0,30	-0,08	0,06	0,04	-0,01	0,55
Aplinkos pritaikymas verslo įmonėms steigti (vandentiekis, keliai, energetika, teritorijų planai)	0,06	0,09	0,27	0,20	0,2	0,43

Talšos ežero ir jo aplinkos tvarkymas	-0,02	0,40	0,42	-0,04	0,14	-0,33
Kraštovaizdžio saugojimas	0,03	0,03	0,39	-0,07	0,24	0,10
Infrastruktūros gerinimas komunalinių paslaugų teikimui						
Dujų tinklų plėtra, prieinamumas	-0,08	0,06	0,03	0,77	-0,03	0,03
Dviračių ir pėsčiųjų takų tvarkymas	0,12	-0,01	-0,06	0,63	0,29	0,05
Aplinkos pritaikymas verslo įmonėms steigti (vandentiekis, keliai, energetika, teritorijų planai)	0,36	-0,06	0,42	0,50	-0,26	0,11
Kelių, gatvių ir šaligatvių būklė	-0,19	0,20	0,06	0,45	0,41	0,27
Vandentiekio ir nuotekų tinklų atnaujinimas ir plėtimas	-0,08	0,13	0,42	0,43	0,03	-0,01
Socialinių ir sveikatos paslaugų vertinimas						
Senelių, vaikų, neįgalųjų globos įstaigų būklė	0,17	0,19	0,05	0,07	0,76	-0,14
Sveikatos priežiūros paslaugų kokybė	0,18	-0,02	0,04	0,07	0,64	0,07
Gyvenamųjų patalpų kokybės gerinimas						
Galimybė gyventojams patiemis reguliuoti šilumos naudojimą	-0,03	0,16	-0,01	0,06	-0,10	0,78
Gyvenamųjų pastatų apšiltinimas, langų sandarinimas, renovacija	0,15	0,33	0,12	0,11	0,02	0,40

Atlikta faktorinė analizė parodė, kad respondentai diferencijuoja regiono socialinės ir ekonominės infrastruktūros plėtros sričių faktorius. Faktoriaus ekonominę prasmę ir pavadinimą tiesiogiai nulemia tų rodiklių, kuriems jis turi pačius didžiausius krūvius, ekonominis turinys (Martišius, Vaičiūnas, 2001). 2003 m. ir 2005 m. įvairūs socialinės ir ekonominės infrastruktūros plėtros faktoriai suskirstyti į apibendrintas kategorijas, kurioms būdingi panašūs specifiniai požymiai. Iš 2005 m. metų atliktos faktorinės analizės SPSS suformuotų 6 kategorijų susieti tam tikri bendri kelių sektorių sričių veiksniai, tačiau tai nereiškia, kad tarp tų kintamųjų yra kokios nors prasminės sąsajos. Ne visada tokie veiksniai realiai egzistuoja. 23 priede pateiktoje lentelėje gyvenamųjų pastatų apšiltinimas, langų sandarinimas, renovacija pagal prasmę netiko socialinių, sveikatos priežiūros įstaigų ir paslaugų kokybei lėšų skyrimo apibendrintai kategorijai, todėl pagal reikšmę ir prasmę, kas yra toleruotina atliekant faktorinę analizę, ši sritis buvo perkelta į fizinių gyvenimo sąlygų gerinimo apibendrintą kategoriją.

Panaši situacija analizuojant ir kitų regiono plėtros sričių faktorinės analizės rezultatus (žr. 20 lentelę). Žmogiškųjų išteklių plėtros faktoriai vertinimo aspektu, susigrupavo į penkias kategorijas.

Šiaulių regiono žmogiškųjų išteklių sektoriaus plėtros būklės vertinimo faktorinės analizės rezultatai 2003m. ir 2005m.

Šiaulių regiono Žmogiškųjų išteklių sektoriaus būklės vertinimas											
2003 m.**						2005 m.					
	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Aukštojo ir profesinio mokymo vertinimas						Savivaldybės kaip socialinės partnerystės koordinatoriaus vertinimas					
Studijos Šiaulių kolegijose	0,83	0,1	0,01	0,03	0,07	Įsiklausymas į gyventojų nuomonę sprendžiant miesto problemas	0,82	0,15	0,07	-0,02	0,11
Mokslas ir studijos Šiaulių universitete	0,79	-0,02	0,3	0,01	0,1	Įstaigų bendradarbiavimas sprendžiant gyventojų ir miesto problemas	0,80	-0,14	0,12	0,11	-0,09
Mokymas profesinėse mokyklose	0,68	0,09	0,06	0,05	-0,04	Valdininkų kompetencijos ir atsakomybė	0,16	0,03	-0,32	-0,11	0,28
Savivaldybės, kaip socialinės partnerystės koordinatoriaus vertinimas						Kvalifikacijos galimybės šiuolaikinių rinkos poreikių atitikimo kontekste					
Įsiklausymas į gyventojų nuomonę sprendžiant miesto problemas	0,05	0,86	0,05	0,13	0,03	Žmonių mokėjimas naudotis kompiuteriais, kalbėti užsienio kalbomis	-0,07	0,78	-0,06	-0,09	0,22
Įstaigų bendradarbiavimas tarp sprendžiant gyventojų ir miesto problemas	0,06	0,81	0,03	0,06	0,16	Žmonių gebėjimai rengti ir įgyvendinti projektus	0,23	0,66	0,29	0,19	-0,02
Valdininkų kompetencijos ir atsakomybė	0,16	0,67	0,19	0,01	0,08	Žmonių iniciatyvumas, verslumas, aktyvumas	-0,04	0,59	0,45	0,23	-0,03
Kvalifikacijos kėlimo galimybių ir specialistų rengimo atitikimo rinkos poreikiams vertinimas						Galimybė gyventojams naudotis internetu					
Galimybės gyventojams naudotis internetu	-0,07	0,07	0,76	0,04	0,12	Socialinių, rizikos ir kt. grupių integracija į visuomenę					
Žmonių mokėjimas naudotis kompiuteriais, kalbėti užsienio kalbomis	-0,01	0,05	0,66	-0,03	0,39	Nevyriausybinių organizacijų veikla	0,05	0,04	0,74	0,06	-0,11
Suaugusiųjų mokymas ir mokymasis, galimybė kelti	0,23	0,09	0,66	0,2	-0,03	Buvusių kalinių įsidarbinimas, įsijungimas į visuomenės	-0,03	0,44	0,16	0,14	-0,36

profesinę kvalifikaciją					
Specialistų rengimo aukštosiose, profesinėse mokyklose atitikimas darbo rinkos poreikiams	0,35	0,13	0,36	0,2	0,06
Socialinių ir rizikos grupių integracijos į visuomenę vertinimas					
Moterų dalyvavimas politiniame ir ekonominiame gyvenime	-0,01	-0,13	0,13	0,70	0,08
Buvusių kalinių išdarbinimas, įsijungimas į visuomenės gyvenimą	-0,05	0,2	-0,06	0,64	-0,03
Gyventojų socialinių, ekonominių poreikių tyrimai	0,08	0,06	0,03	0,51	0,3
Jaunimo užimtumas	0,07	0,06	0,29	0,45	-0,04
Nevyriausybinių organizacijų veikla	0,17	0,1	0,05	0,43	0,37
Žmonių verslumo ir konkurencingumo gebėjimų vertinimas					
Žmonių gebėjimai rengti ir įgyvendinti projektus	0,02	0,07	0,17	0,05	0,75
Žmonių iniciatyvumas, verslumas, aktyvumas	0,04	0,12	0,05	0,1	0,71

gyvenimą					
Gyventojų socialinių, ekonominių poreikių tyrimai	0,34	0,17	0,68	-0,09	0,15
Moterų dalyvavimas politiniame ir ekonominiame gyvenime	-0,14	0,06	0,52	-0,05	0,16
Aukštasis ir profesinis mokymas ir studijos					
Studijos Šiaulių kolegijose	-0,09	-0,11	-0,08	0,81	-0,05
Mokymas profesinėse mokyklose	0,17	0,24	-0,16	0,64	0,02
Mokslas ir studijos Šiaulių universitete	-0,28	0,02	0,25	0,61	0,32
Perkvalifikavimas ir jaunimo užimtumas					
Suaugusiųjų mokymas ir mokymasis, galimybė kelti profesinę kvalifikaciją	-0,09	0,06	0,17	0,14	0,68
Suaugusiųjų rengimo aukštosiose, profesinėse mokyklose atitikimas darbo rinkos poreikiams	0,23	0,30	0,05	0,21	0,59
Jaunimo užimtumas	0,34	0,02	-0,02	-0,13	0,49

20 lentelėje 2005 m. išskirtose skalėse buvusių kalinių įsidarbinimas, įsijungimas į visuomenės gyvenimą pagal prasmę netinka kvalifikacijos galimybės šiuolaikinių rinkos poreikių atitikimo kontekste apibendrintai kategorijai, todėl pagal reikšmę ir prasmę ši sritis buvo perkelta į socialinių, rizikos ir kt. grupių integracija į visuomenę apibendrintą kategoriją.

Šiaulių regiono žmogiškųjų išteklių sektoriaus plėtros poreikio investicijoms vertinimo faktorinės analizės rezultatai 2003m. ir 2005m. pateikti 10 priede. Šiame priede pateikti duomenys rodo, kad gyventojai regiono plėtros žmogiškųjų išteklių srities faktorius nesąmoningai klasifikuoja į 5 faktorius. Tuo tarpu žmogiškųjų išteklių sektoriaus poreikio investicijoms vertinime atvirkščiai: faktorinė analizė sugrupavo į 4 faktorius, tačiau darbo autoriai išskyrė penkias.

Šiaulių regiono verslo ir pramonės plėtros sektorių būklės vertinimų faktorinės analizės rezultatai 2003 m. ir 2005 m. pateikti 8 priede, o poreikio investicijoms 21 lentelėje.

21 lentelė

Šiaulių regiono verslo ir pramonės plėtros sektorių investicijų poreikio jiems vertinimų faktorinės analizės rezultatai 2003m. ir 2005m

Verslas ir pramonė (lėšos) (KMO = 0,9) (paaiškinta sklaida – 57,7)							
2003 m.**				2005 m.			
	1	2	3		1	2	3
Turizmo, kultūros ir sporto paslaugų kokybei ir įvairovei gerinti lėšų skyrimas				Turizmo, kultūros ir sporto paslaugų kokybei ir įvairovei lėšų skyrimas			
Turizmo paslaugų kokybė	0,21	0,83	0,07	Kultūros paveldo objektų pritaikymas turizmui	0,84	0,17	0,15
Turizmo paslaugų kokybė ir įvairovė	0,2	0,82	0,07	Turizmo paslaugų kokybė	0,84	0,17	0,26
Kultūros paveldo objektų pritaikymas turizmui	0,2	0,79	0,07	Poilsio, pramogų, sporto, kultūros paslaugos	0,79	0,17	0,18
Poilsio, pramogų, sporto, kultūros paslaugos	0,23	0,72	0,03	Turizmo paslaugų kokybė ir įvairovė	0,73	0,22	0,17
Kryžių kalno aplinka (keliai, paslaugos)	0,09	0,72	0,85	Konkurencingai verslo aplinkai gerinti lėšų skyrimas			
Konkurencinga verslo aplinka gerinti lėšų skyrimas				Savivaldybių parama verslui			
Miesto įmonių gaminių kokybė, konkurencingumas	0,7	0,13	0,31	Miesto patrauklumas šalies ir užsienio investicijoms	0,17	0,71	0,09
Teikiamų paslaugų kokybė ir įvairovė	0,7	0,16	0,17	Verslo paramos įstaigų veikla ir verslininkų konsultavimas	0,29	0,69	-0,04
Verslo paramos įstaigų veikla ir verslininkų konsultavimas	0,66	0,34	0,02	Naujų darbo vietų steigimas	-0,01	0,55	0,19
Miesto patrauklumas šalies ir užsienio investicijoms	0,66	0,33	-0,15	Informacinių technologijų naudojimui versle, kad gerinti gaminių ir paslaugų kokybę, lėšų skyrimas			
Savivaldybių parama verslui	0,63	0,32	-0,19	Kryžių kalno aplinka (keliai, paslaugos)	0,08	-0,22	0,69
Naujų darbo vietų steigimas	0,36	0,42	-0,34	Šiuolaikinių technologijų (pvz. naujos gamybos linijos) įmonėse diegimas ir naudojimas	0,29	0,30	0,63

Informacinių technologijų panaudojimas verslo srityje lėšų skyrimas							
Informacinių technologijų (kompiuteriai, programinė įranga, internetas) naudojimas versle	0,73	0,11	0,07	Teikiamų paslaugų kokybė ir įvairovė	0.24	0.51	0.57
Šiuolaikinių technologijų (pvz. naujos gamybos linijos) įmonėse diegimas ir naudojimas	0,67	0,23	-0,05	Miesto įmonių gaminių kokybė, konkurencingumas	0.26	0.41	0.54
Gyventojų aptarnavimas (mokesčiai, įvairios paskirties dokumentų tvarkymas ir pan.) panaudojant informacines technologijas	0,31	0,47	0,23	Informacinių technologijų (kompiuteriai, programinė įranga, internetas) naudojimas versle	0.40	0.20	0.53
				Gyventojų aptarnavimas (mokesčiai, įvairios paskirties dokumentų tvarkymas ir pan.) panaudojant informacines technologijas	0.19	0.35	0.51

Tiek verslo ir pramonės sektoriaus plėtros faktorių būklės vertinimo, tiek investicijų poreikio jiems vertinimo faktorinė analizė, regiono plėtros sričių poreikio investicijoms vertinimus suskirstė į tris apibendrintas kategorijas, tačiau darbo autoriai išskyrė dar ir ketvirtąją. Iš turizmo, kultūros ir sporto paslaugų kokybei ir įvairovei lėšų skyrimo kategorijos buvo išskelta gyventojų aptarnavimo (mokesčiai, įvairios paskirties dokumentų tvarkymas ir pan.) panaudojant informacines technologijas sritis į informacinių technologijų naudojimui versle, kad gerinti gaminių ir paslaugų kokybę, lėšų skyrimo kategoriją, nes darbo autorių nuomone ši sritis priklauso būtent šiai kategorijai.

Regiono žemės ūkio, kaimo ir žuvininkystės plėtros vertinimas bei poreikio investicijoms vertinimai pateikiami 24, 25 prieduose. Žemės ūkio, kaimo ir žuvininkystės plėtros vertinimo faktorinės analizės rezultatai sugrupuoti į 3 faktorius, tačiau darbo autoriai vieną faktorių padalino į dvi kategorijas, tai yra pagal faktorinės analizės rezultatus sričių pavadinimų semantinę reikšmę buvo padarytos keturios grupės. Žemės ūkio, kaimo ir žuvininkystės plėtros investicijų poreikio vertinimai sugrupuoti į dvi kategorijas, tačiau atsižvelgiant į faktoriams būdingus požymius, darbo autorių išskirti keturi.

Apibendrinus faktorinės analizės duomenis, galima teigti, kad analizės rezultatai objektyvūs, kadangi beveik visi faktoriai tiek 2003 m., tiek 2005 m. susigrupavo pagal požymius, respondentų suvoktus kaip bendrus.

Atlikus apibendrintų regiono plėtros faktorių ir respondentų sociodemografinių veiksnių neparimetrinį Kruskal – Wallis testą. Šio testo pagalba buvo nustatyti nuomonių skirtumų tarp skirtingų sociodemografinių grupių respondentų reikšmingumo laipsnis. Testo rezultatai pateikti 22, 23, 24 lentelėse ir 11 priede .

**Sociodemografinių veiksnių įtaka Šiaulių regiono plėtros sektorių ir prioritetų vertinimui
2003 m.****

Skirtumai tikrinti neparametriniu Kruskall Wallis testu (reikšmingumo slenkstis $p < 0,01$)

Pastaba: užtašuoti langeliai rodo, kad YRA konkretaus sociodemografinio veiksnio įtaka faktoriaus vertinimui. Įtakos turinys atskleistas lentelės paskutiniame skirsnyje.

Plėtros sritys ir jų būklės vertinimas	Lytis	Rajonas	Amžius	Gyvena moji vieta	Išsilavinimas	Profesija	Vertina	
							teigiamai	neigiamai
Logistinis potencialas							Kelmės r., Joniškio r., kaimo vietovėje gyvenančios moterys, namų šeimininkės.	Šiaulių m., vyrai, mieste gyvenantys, sveikatos apsaugos ir teisėsaugos profesijų atstovai.
Kraštovaizdžio saugojimas							Kelmės r., miestelyje gyvenantys, švietimo ir mokslo profesijų atstovai, žemės ūkio sektoriaus atstovai, studentai ir moksleiviai.	Šiaulių m., mieste gyvenantys, nedirbantys pensininkai.
Sveikatos priežiūros vertinimas							Kelmės r., socialinės apsaugos atstovai, žemės ūkio sektoriaus atstovai bei nedirbantys pensininkai.	Šiaulių m., teisėsaugos bei kultūros profesijų atstovai, paslaugų sektoriaus atstovai.
Socialinių ir švietimo paslaugų vertinimas							Šiaulių r. gyventojai.	Radviliškio r., Joniškio r. gyventojai.
Kelių būklės vertinimas							Kelmės r. gyventojai.	Šiaulių m., Pakruojo r. gyventojai.
Komunalinių paslaugų ekologiškumo vertinimas							Kelmės r., 16 – 25 metų amžiaus, mieste gyvenantys žmonės.	Pakruojo r., per 50 m. amžiaus, kaimo vietovėje gyvenantys, kultūros profesijų atstovai, nedirbantys pensininkai.
Komunalinių paslaugų prieinamumo vertinimas							Kelmės r. gyventojai.	Joniškio r. gyventojai.
Aukštojo ir profesinio mokslo vertinimas							Moterys, namų šeimininkės.	Šiaulių m., vyrai, sveikatos apsaugos darbuotojai, teisėsaugos atstovai, studentai bei moksleiviai.
Savivaldybės, kaip socialinės partnerystės koordinatoriaus vertinimas							Kelmės r., mieste gyvenantys, nebaigtą vidurinę išsilavinimą turintys, socialinės apsaugos ir viešojo sektoriaus atstovai, žemės ūkio sektoriaus atstovai.	Šiaulių m., profesinį ir nebaigtą aukštąjį išsilavinimą turintys, teisėsaugos sektoriaus atstovai, pramonės sektoriaus atstovai.
Kvalifikacijos kėlimo galimybių ir orientavimosi į darbo rinkos poreikius vertinimas							Akmenės r., 16 – 25 metų amžiaus, mieste gyvenantys žmonės.	Šiaulių r., per 50 m. amžiaus, kaimo vietovėje gyvenantys žmonės.
Socialinės atskirties ir rizikos grupių integracijos į visuomenę vertinimas							Kultūros profesijų atstovai, studentai ir moksleiviai.	Teisėsaugos sektoriaus atstovai, nedirbantys pensininkai.
Visuomenės verslumo ir konkurencingumo gebėjimų vertinimas							16 – 25 metų amžiaus, studentai ir moksleiviai.	Per 50 m. amžiaus, Teisėsaugos sektoriaus atstovai.
Turizmo paslaugų vertinimas								Pakruojo r. gyventojai.
Žemės ūkio konkurencingumo							Šiaulių m., 16 – 25 metų amžiaus, mieste	Pakruojo r., per 50 m. amžiaus, kaimo

plėtros vertinimas							gyvenantys žmonės.	vietovėje gyvenantys, socialinės apsaugos sektoriaus atstovai, namų šeimininkės.
Ūkininkų mokymo ir bendruomenių kūrimosi vertinimas							Joniškio r., nebaigtą vidurinių išsilavinimą turintys, studentai ir moksleiviai.	Šiaulių m., mieste gyvenantys, aukštųjų studijų išsilavinimą turintys, sveikatos apsaugos sektoriaus atstovai.
Ūkių modernizavimo ir kooperacijos vertinimas							Akmenės r., 16 – 25 metų amžiaus žmonės.	Per 50 m. amžiaus žmonės.

23 lentelė

Sociodemografinių veiksnių įtaka Šiaulių regiono plėtros sričių investicijų poreikio vertinimui 2003 m.**

Skirtumai tikrinti neparametriniu Kruskall Wallis testu (reikšmingumo slenkstis $p < 0,01$)

Pastaba: užtušuoti langeliai rodo, kad YRA konkretaus sociodemografinio veiksnio įtaka faktoriaus vertinimui. Įtakos turinys atskleistas lentelės paskutiniame skirsnyje.

Plėtros sritys ir jų prioritetiškumo vertinimas	Lytis	Rajonas	Amžius	Gyvena moji vieta	Išsilavinimas	Profesija	Plėtros prioritetu	
							mano esant	nemano esant
Logistinis potencialas							Šiaulių m. gyvenantys, moterys.	Kelmės r., Pakruojo r. Gyventojai, vyrai.
Kraštovaizdžio saugojimas							Šiaulių m., mieste gyvenantys žmonės.	Kelmės r., miestelyje gyvenantys žmonės.
Kelių būklė							Moterys.	Vyrai.
Komunalinių paslaugų prieinamumas							Šiaulių m., mieste gyvenantys žmonės.	Kelmės r., kaimo vietovėje gyvenantys žmonės.
Aukštasis ir profesinis mokymas							Šiaulių m. gyventojai.	Pakruojo r., Joniškio r. gyventojai.
Komunalinių paslaugų ekologiškumas							Pakruojo r. gyventojai.	Kelmės r. gyventojai.
Savivaldybė, kaip socialinės partnerystės koordinatorius							Šiaulių m., Akmenės r. gyventojai.	Šiaulių r. gyventojai.
Žemės ūkio konkurencingumas							Kaimo vietovėje gyvenantys asmenys.	Mieste gyvenantys gyventojai
Ūkininkų mokymas ir bendruomenių kūrimas							Šiaulių m. gyventojai.	Pakruojo r., Joniškio r. gyventojai.

Kadangi Kruskal-Wallis testas naudojamas ten, kur normaliai ANOVA (šis testas bus pritaikytas 26 lentelėje) testas negalėtų būti panaudotas. Be to, Kruskal-Wallis yra neparametrinė ANOVOS testo versija, tiksliau – tai yra tokia technika, kai ieškoma skirtumų tarp respondentų nuomonių vidurkių. Todėl šis testas tinkamas naudoti atskirų grupių palyginimui. Vadinasi, šiame darbe Kruskal-Wallis testas lygina vidurkius tarp visų pateiktų atsakymų, tam kad nustatyti, kurie iš atsakymų susiformavo iš tokių pačių populiacijų. Kitaip sakant, jei bent dvi reikšmės (kalbame apie užkoduotus atsakymus), bus tokios pačios, tada jos abi ir rodo vidurkį tų pačių dviejų charakteristikų, kurios jas sieja. Taigi komentuojant 36 lentelės duomenis, galima teigti, kad

pavyzdžiui vertindami logistinio potencialo kategoriją, Kelmės ir Pakruojo rajonų gyventojai, vyrai pagal tu kriterijus (lyties ir rajono) vienodai mano, kad minėta kategorija nėra plėtros prioritetas. Tačiau Šiaulių mieste gyvenantys ir apklausoje dalyvavusios moterys, atsižvelgiant į lyties ir gyvenamosios vietos veiksnius, logistinį potencialą mano esant Šiaulių regiono plėtros prioritetu. Iš tokios analizės duomenų taip pat galima daryti atitinkamas išvadas, kurios būtų susijusios su atskirų regiono sektorių plėtros valdymo sprendimais. Kitaip sakant 24 lentelėje išskirtos potencialios tikslinės rinkos, ypač pagal gyvenamąjį arealą, kurios atitinkamas sritis mato kaip problematiškiausias ir todėl dažnai priimant valdymo sprendimus, kuriems reikalingas gyventojų palaikymas, galima suprasti, kodėl jis gaunamas arba ne ir iš kokių grupių vienokio ar kitokio „nuosprendžio“ galima tikėtis.

24 lentelė

Sociodemografinių veiksnių įtaka Šiaulių regiono plėtros sričių investicijų poreikio vertinimui 2005 m.

Skirtumai tikrinti neparametriniu Kruskall Wallis testu (reikšmingumo slenkstis $p < 0,01$)

Pastaba: užtušuoti langeliai rodo, kad YRA konkretaus sociodemografinio veiksnio įtaka faktorius vertinimui. Įtakos turinys atskleistas lentelės paskutiniame skirsnyje.

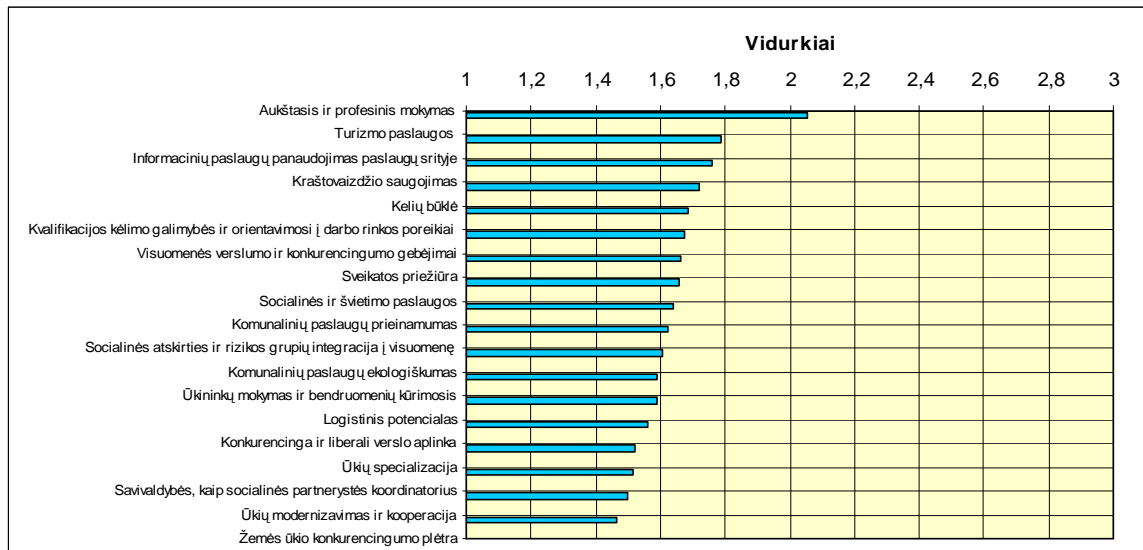
Plėtros sritys ir jų prioritetiškumo investicijoms vertinimas	Lytis	Rajonas	Amžius	Gyvena moji vieta	Išsilavinimas	Profesija	Plėtros prioritetu	
							mano esant	nemano esant
Socialinių paslaugų kokybės ir švietimo įstaigų būklės gerinimui lėšų skyrimas							Mieste gyvenantys respondentai	Miesteliuose gyvenantys respondentai
Aplinkos apsaugai ir krašto-vaizdžiui lėšų skyrimas							Šiaulių ir Kelmės r.	Akmenės r.
Infrastruktūros gerinimui, komunalinių paslaugų teikimui lėšų skyrimas							Radviliškio r.	Akmenės r.
Kvalifikacijos kėlimo galimybių ir specialistų rengimo atitinkamo rinkos poreikiams lėšų skyrimas							Kelmės r.	Akmenės r.
Socialinių, rizikos ir kt. grupių integracija į visuomenę lėšų skyrimas							Radviliškio r.	Akmenės r.
Savivaldybė, kaip socialinės partnerystės koordinatoriui lėšų skyrimas							Radviliškio r.	Šiaulių r.
Konkurencingai verslo aplinkai gerinti lėšų skyrimas							Radviliškio r.	Pakruojo r.
Socialinių, sveikatos priežiūros įstaigų ir paslaugų kokybei lėšų skyrimas							Joniškis	Akmenės r.
Fizinių gyvenimo sąlygų gerinimui lėšų skyrimas							Radviliškio r. gyventojai, dirbantieji pramonėje ir gamyboje	Akmenės r. gyventojai ir dirbantys sveikatos apsaugos srityje
Turizmo, kultūros ir sporto paslaugų kokybei ir įvairovei lėšų skyrimas							Radviliškio r.	Akmenės r.
Informacinių technologijų							Radviliškio r.	Akmenės r.

naudojimui versle, kad gerinti gaminių ir paslaugų kokybę lėšų skyrimas								
Ūkių modernizavimui ir kooperacijai lėšų skyrimas							Joniškio r.	Akmenės r.
Žemės ūkio produkcijos konkurencingumui ir kaimo rinkodaros plėtrai lėšų skyrimas							Joniškio r.	Šiaulių r.

Neparametriniams testams nereikia jokių konkrečių prielaidų apie populiaciją, iš kurios paimti imties duomenys, taip pat klasikinių prielaidų, kad pavyzdžiui, populiacija turi normalųjį skirstinį. Dažnai neparametrinius testus galima lengviau pritaikyti negu atitinkamus parametrinius metodus (Martišius, Kėdaitis, 2003). Atlikus šį testą išaiškėjo konkrečių sociodemografinių veiksnių įtaka vertinant regiono plėtros „faktorių“ būklę, bei investicijų jiems poreikį.

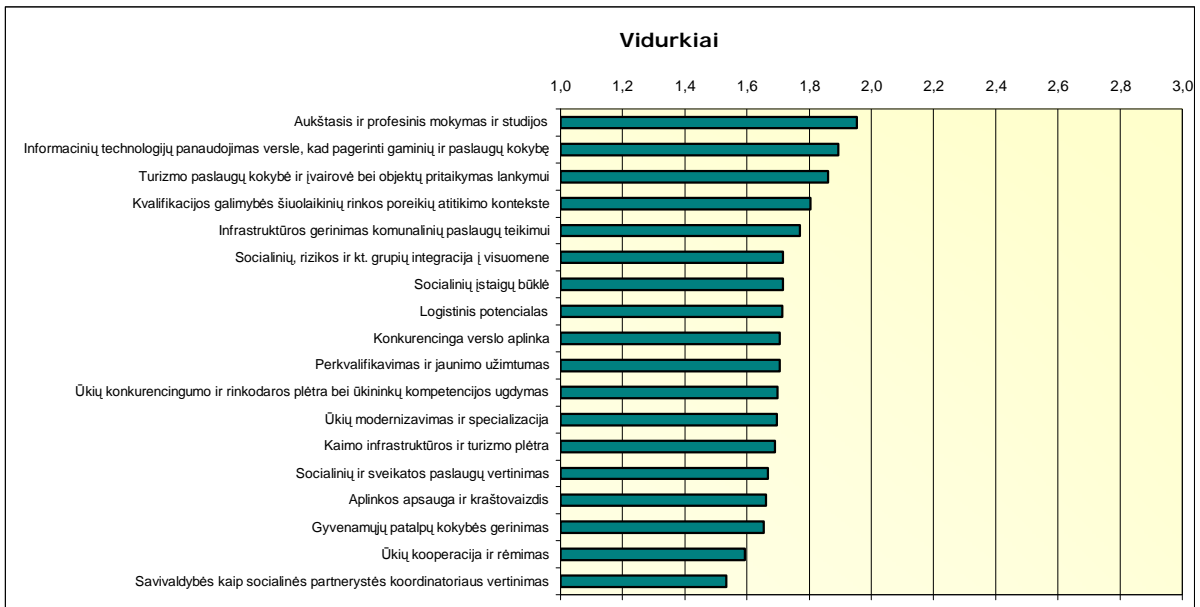
Klausimyno kintamųjų validacija patvirtino tyrimo metodologijos ir metodikos validumą. Statistiniai kintamųjų koreliaciniai ryšiai faktorių viduje pasirodė esantys stiprūs ir vidutiniai ($0,33 \leq r \leq 0,86$), kas visiškai tenkina konstrukto validumo metodologinę normą. Statistiniai ryšiai tarp kintamųjų faktorių viduje leido juos prasmingai interpretuoti, o tai reiškia, kad pavyko gauti papildomus kintamųjų validumo argumentus.

Pagal atliktos faktorinės analizės duomenis galima pateikti regiono plėtros sričių faktorių būklės vertinimų ir investicijų poreikio jiems vertinimų reitingus 2003 m. bei 2005 m. (žr. 18, 19, 20, 21 pav.).

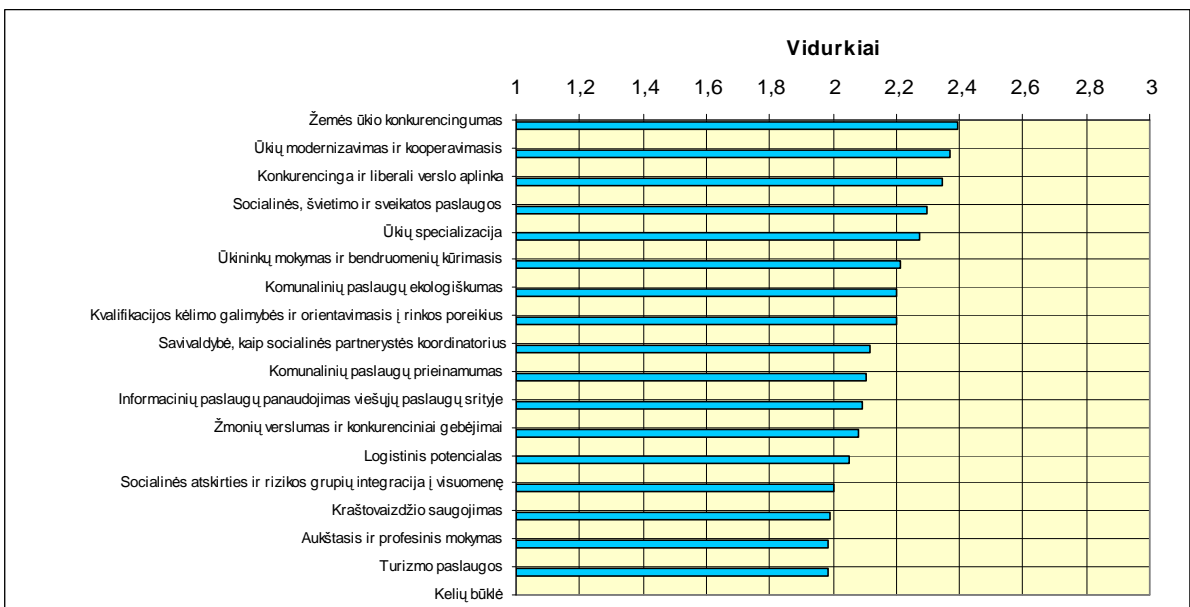

18 pav. Regiono plėtros sričių faktorių būklės vertinimų reitingai, 2003 m.**

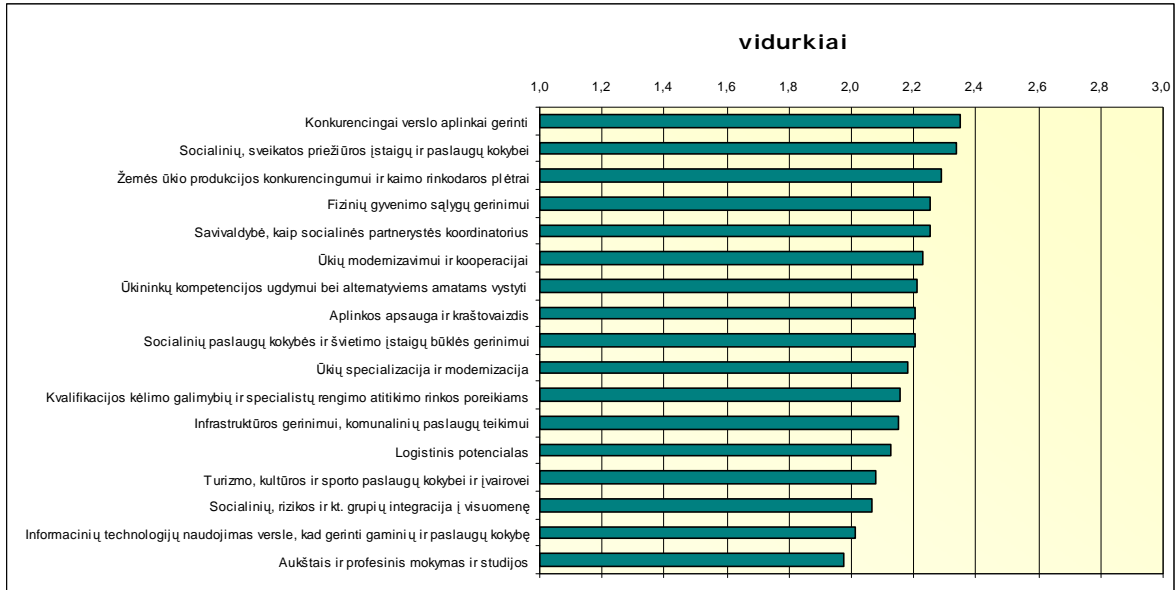
18 paveiksle pateikti reitingai rodo, kad 2003 m.. geriausiai buvo vertinama aukštojo mokslo ir profesinio mokymo srities būklė, turizmo sektorius, kraštovaizdžio saugojimas, tuo tarpu žemiausias reitingo pozicijas užima žemės ūkio sektoriaus sritys: konkurencingumas, ūkių modernizavimas ir kooperacija, ūkių specializacija. Taip pat kritiškai vertinama savivaldybės, kaip socialinės partnerystės koordinatoriaus veikla. 2005 m. (žr. 19 pav.) kaip ir geriausiai buvo vertinama aukštojo mokslo ir studijų būklė, o kritiškiausiai savivaldybės kaip socialinės partnerystės koordinatoriaus veikla.

19 pav. Regiono plėtos sričių faktorių būklės vertinimų reitingai, 2005 m.

20 pav. Regiono plėtos sričių investicijų poreikio vertinimo reitingas, 2003 m.**

21 pav. Regiono plėtros sričių investicijų poreikio vertinimo reitingas, 2005 m.

2003 m. ir 2005 m. plėtros sričių vertinimo reitinguose galima išvėlgti tokias tendencijas: kuo kritiškiau gyventojai vertina faktorius, juo labiau juos identifikuoja kaip daugiau investicijų reikalaujančius. Ir atvirkščiai, kuo palankiau respondentai vertina visuomenės gyvenimo sričių būklę, juo kritiškiau vertina potencialias investicijas į jas.

Apibendrinant visą empirinę dalį, pateikiame 25, 26 lenteles, kuriose nurodomi statistiškai reikšmingi skirtumai tarp 2003 m. ir 2005 m. tyrimų.

25 lentelė

Statistiškai reikšmingi skirtumai tarp abiejų tyrimų vertinant sektorių būklę ir poreikį investicijoms

Sektorius	Būklės vertinimas		Investicijų poreikis	
	Sig.	MD	Sig.	MD
Infrastruktūra	0.00	0.05	0.00	0.09
Žmogiškieji ištekliai	0.00	0.07	0.21	0.04
Pramonė ir verslas	0.00	0.19	0.01	- 0.06
Žemės ūkis	0.00	0.20	0.01	-0.08

Skaičiuojant One – Sample t testu, nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai tarp 2003 m. ir 2005 m. duomenų ($p < 0,05$). Reikšminiai skirtumai yra vertinant visų sektorių būklę, tačiau statistiškai reikšmingų skirtumų vertinant žmogiškųjų išteklių poreikį investicijoms 2003 m. ir 2005 m. nėra. Kur p reikšmė yra mažesnė nei 0.05 (tai dažniausiai naudojamas teste reikšmingumo lygis),

indikuoti statistiškai reikšmingi skirtumai tarp vienos tyrimo respondentų imties lyginant su kartotiniu tyrimu.

26 lentelė

Statistiškai reikšmingi skirtumai tarp abiejų tyrimų pagal rajonus vertinat visų sektorių būklę

Šiaulių regiono rajonai tarp kurių susidarė statistiškai reikšmingi skirtumai		Sig.	MD
Šiaulių miestas	Šiaulių rajonas	0.04	0.12
	Akmenės rajonas	0.00	0.21
Šiaulių rajonas	Šiaulių miestas	0.04	0.12
	Joniškio rajonas	0.02	0.14
Akmenės rajonas	Šiaulių miestas	0.00	0.21
	Kelmės rajonas	0.00	0.17
	Pakruojo rajonas	0.03	0.16
	Joniškio rajonas	0.00	0.23
Kelmės rajonas	Akmenės rajonas	0.00	0.17
Pakruojo rajonas	Akmenės rajonas	0.03	0.16
Joniškio rajonas	Šiaulių raj.	0.26	0.14
	Akmenės rajonas	0.00	0.23

Anova testas (skirtumų analizė) – tai labai panašus į aptartą t testą, tik t testas skirtas išmatuoti skirtumas tarp dviejų grupių (t.y. šiuo atveju tai 2003 m. respondentų grupė ir 2005 m. respondentų grupė), o Anova testas matuoja skirtumus tarp daugiau negu dviejų grupių. 25 lentelėje Anova testo rezultatai ir iliustruoja skirtumus tarp kelių grupių, t.y. ne tik bendrus tarp dviejų, t.y. 2003 m. ir 2005 m. apklaustų gyventojų, bet ir skirtumus tarp lizdų teritoriniu požiūriu, t.y. tarp Šiaulių miesto ir Šiaulių regiono šešių rajonų pirmojo ir antrojo tyrimo laiko požiūriu. Taigi kaip matome iš lentelės, skirtumai tarp Šiaulių miesto respondentų nuomonių ir Šiaulių rajono bei Akmenės rajono. Tačiau kadangi šioje lentelėje analizuojant pirmąją pogrupį, t.y. Šiaulių miesto respondentų nuomonių pagrindu susidariusią situaciją, kitų Šiaulių regiono rajonų nėra, tai galime daryti išvadą, kad statistiškai reikšmingų skirtumų tarp Šiaulių miesto ir Joniškio, Kelmės, Akmenės, Pakruojo rajonų nėra.

Apibendrinus empirinę dalį galima teigti, kad 2005 m., kaip ir 2003 m. kritiškiausiai vertinamas bei labiausiai remiamas sektorius išlieka žemės ūkis. Skirtingai, nei 2003 m., 2005 m. palankiausiai vertinamas pramonės ir verslo sektorius. Respondentai kartotinio tyrimo metu visas sektorių sritis vertino palankiau, nei ankstesnio tyrimo metu. Pirmojo tyrimo metu vyravo bloga nuomonė apie įvairius sričių būklę, kai tuo tarpu 2005 m. respondentai linkę beveik visas sritis vertinti vidutiniškai. Ir 2003 m., ir 2005 m. kuo kritiškiau respondentai vertino plėtros sektorius, tuo

daugiau nurodė skirti jiems lėšų. Ir atvirkščiai, kuo palankiau respondentai vertino įvairių sektorių būklę, tuo kritiškiau vertino potencialias investicijas į jas. Reikšminiai skirtumai yra vertinant visų sektorių būklę, tačiau statistiškai reikšmingų skirtumų vertinant žmoniškųjų išteklių poreikį investicijoms 2003 m. ir 2005 m. nėra. Didžiausiai reikšminiais skirtumais pastebėti lyginant Akmenės rajonų gyventojų nuomones su kitų rajonų gyventojų nuomonėmis.

Autorių nuomone tyrimo rezultatai daugeliu atveju priklauso nuo subjektyvių vertinimų, ypač nuo to, kaip gyventojai vertina savo padėties kitimą nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu vykusių socialinių ir ekonominių reformų kontekste. Dalies respondentų atsakymai, kai dauguma sričių buvo vertinamos vienodai, t.y. vidutiniškai, parodo, kad gyventojai dar neturi pilietinių kompetencijų, jie negalvoja, kad jų atsakymų bus paisoma. Tai iš dalies parodo ir gyventojų abejingumą dalyvauti savo regiono plėtots procese. Pastebėta, kad kaimo gyventojai į daugelį miesto gyventojams rūpimų klausimų atsakė „nežinau“, taip pat kaip ir miestų bei miestelių gyventojai neturėjo nuomonės apie su kaimu susijusias sritis. Šio tyrimo tikslas buvo susijęs su visam regionui rūpimais klausimais, todėl gyventojų nematymas toliau savo „kiemo“ iš dalies galima teigti, kad parodo tam tikrą abejingumą įsitraukti į regionų valdymą.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

Išvados

Optimaliai veikianti regioninės plėtotės politika sudaro prielaidas regionų išsivystymo netolygumų išnykimui, regionų investicinio patrauklumo kūrimui, konkurentabilumo didinimui ir tuo pačiu piliečių gyvenimo kokybės valdymui.

Nuo darnaus regiono plėtotės vystymosi suderinamumo, sprendžiant plėtotės problemas, darnaus vystymosi principų ir tikslų integravimo priklauso regiono ir net visos šalies gyventojų gerovė, todėl jų nuomonės išsiaiškinimas ir paaiskinimas gali būti laikomas ne tik svarbiu, bet ir esminiu regiono vystymo aspektu.

Pirma mokslinė hipotezė pasitvirtino tik iš dalies. Nors ES vis plačiau naudojamas planavimo principas „iš apačios į viršų“, nes sprendimai priimti žemiausiuose lygmenyse yra konkrečiausi ir realiausiai atspindintys situaciją, tačiau šis regiono plėtotės valdymo būdas tik iš dalies gali būti taikomas Lietuvos regionams, nes šalyje esami demokratijos pagrindai dar neužtikrina regionui reikiamų stiprių pajėgų, paremtų demokratinėmis struktūromis.

Nėra ir negali būti vienos universalios teorijos, kuri vienareikšmiškai paaiškintų visuomenės dalyvavimą valdyme (teorijų apibendrinimas pateikiamas 2 lentelėje, 2.4.1. skirsnyje).

Dabartiniu metu pripažįstama, kad demokratija ir piliečių dalyvavimas valdyme (priimant sprendimus) yra neatsiejami. Lietuvoje kol kas daugeliu atveju piliečių dalyvavimas pasireiškia tik balsuojant rinkimų metu.

Piliečių dalyvavimas valdyme – tai ne vien politinių ar visuomeninių santykių reguliavimo įrankis. Piliečių dalyvavimas dar kartą patvirtina, kad savivaldybė, kitos už regionų plėtros valdymo sprendimus atsakingos institucijos bei gyventojai gali dirbti kartu: sprendžiant problemas, nustatant prioritetus, kuriant planus ir priimant sprendimus, sudarant ir įgyvendinant programas bei politiką, teikiant paslaugas. Tačiau būtina identifikuoti tas sritis, kurioms givvybiškai svarbi visuomenės nuomonė, ir kurios gali vystytis atsakingų, profesionalių pareigūnų dėka.

Antroji mokslinė hipotezė patvirtinta empirinio tyrimo metu. Gyventojų vertinimai socialinės ir ekonominės infrastruktūros, žmogiškųjų išteklių, pramonės ir verslo bei žemės ūkio, kaimo ir žuvininkystės sektorių, kaip parodė kartotinio tyrimo rezultatai, yra pagerėję lyginant 2005 m. su 2003 m. Galima daryti prielaidą, kad tokius pokyčius įtakojo regiono ekonomikos vystymasis. Socioekonominių rodiklių vertinimas pateiktas 1.4. poskyryje, kuris bendrai parodo, jog ekonominė situacija Šiaulių regione sparčiai gerėja.

Reikšminiai skirtumai tarp dviejų tyrimų pastebėti vertinant visų sektorių būklę, tačiau statistiškai reikšmingų skirtumų vertinant žmogiškųjų išteklių poreikį investicijoms 2003 m. ir 2005 m. nėra. Didžiausiai reikšminiais skirtumai pastebėti lyginant Akmenės rajonų gyventojų nuomones su kitų rajonų gyventojų nuomonėmis.

Trečioji mokslinė hipotezė, kad vyraujanti vienoda gyventojų nuomonė skirtingų sektorių sričių klausimais, tai yra, kai didžioji dauguma gyventojų visas sritis įvertina taip pat, parodo piliečių abejingumą dalyvauti regionų valdyme, gali būti tik iš dalies patvirtinta. Šiai mokslinei hipotezei patvirtinti reikėtų išsamesnio giluminio tyrimo. Todėl atsakymas į šią hipotezę formuluojamas prielaidų lygmenyje ir daugiau grindžiamas loginiais teoriniais argumentais nei empiriniais.

Siūlymai

1. Siūlome sudaryti unikalų Lietuvos regionų valdymo modelį, kuriame būtų derinami abu valdymo požiūriai - valdymas „iš apačios į viršų“ su valdymu iš „viršaus į apačią“. Identifikuojant konkrečias sritis, kurių atsakomybės sferoje būtų privalu įtraukti visuomenę, priimant vieną ar kitą sprendimą. Taip pat numatant ir tas problemų grupes, su kuriomis susiję sprendimai būtų priimami be gyventojų dalyvavimo. Kadangi tai visiškai atskira tyrimų sritis, tai konkrečių sričių ir problemų Lietuvos kontekste identifikavimas galėtų būti tolesnių tyrimų objektu.

2. Norint išsiaiškinti visuomenės nuomonę įvairiais ūkio sektorių klausimais su tikslu integruoti apklausos rezultatus į su regiono valdymu susijusių sprendimų priėmimą, siūlome suformuoti reprezentacinę apklausimų imtį. Šis siūlymas susijęs su pirmuoju, kadangi, jei darysime prielaidą, kad bus atrenkamos konkrečios klausimų grupės, kurių sprendimui reikalinga atsiklausti gyventojų nuomonės, tai tikslinga būtų atrinkti ir reprezentantų imtis, kurios bent iš dalies būtų susijusios, t.y. turėtų tam tikros informacijos sprendžiamais klausimais. Šis pasiūlymas taip pat išplaukė ir susidūrus su pirminio empirinio tyrimo rezultatais. Nors atlikto tyrimo anketos validumas buvo pagrįstas, tačiau pastebėta, kad pvz. Kaimo gyventojai į daugelį miestui rūpimų klausimų atsakė „nežinau“, taip pat kaip ir miestų bei miestelių gyventojai neturėjo nuomonės apie su kaimu susijusias sritis. Ši situacija galėjo susidaryti ir dėl nepakankamos respondentų kompetencijos tyrėjus dominančiais klausimais.

DISKUSIJA

Magistro darbo tema darbo autorių plėtojama jau ne pirmus metus, nes autoriai pirminius problemos analizės aspektus aptarė savo bakalauro baigiamajame darbe, o išsamus, giluminis problemos tyrimas, apimantis kartotinį ir iš dalies tęstinį empirinį tyrimą realizuotas magistro darbe. Taip pat paskelbtos 3 publikacijos tyrimo tema.

Pasirinkta analizei problema pati savaimė gana dviprasmiška, nes bandoma suderinti iš pirmo žvilgsnio skirtingi reiškiniai: „pilietinė visuomenė“ ir „ekonominė visuomenė“, „valdymas“ ir „savivalda“. Keliamos problemos akcentuotos piliečių dalyvavimo kontekste, kurio teoriniai ir empiriniai tyrimai sudarė prielaidas pagrįstai kelti tokius klausimus: ar patys piliečiai pasirengę dalyvavimui kolektyvinėje bendros naudos siekiančioje veikloje? Ar iš tikrųjų nuomonių išklausymas reikalingas dėl realių valdymo sprendimų pagrįstumo, ar tik dėl skaitlingos visuomenės dalies „nuraminimo“, dokumentuose populistiniais tikslais gyventojų (gal dar ir nepasiruošusių ar tiesiog nepasirengusių pilietinių kompetencijų prasme) nuomonių citavimo? Ir jei šioje diskusijoje dalyje keliami klausimai plėtojami teisinga linkme, tai tada demokratinių idėjų integravimo (turimas galvoje realus integravimas, o ne tik eskaluojamas) problemos į visas regioninės plėtros sferas glūdi ne tik pačių regioninių valdymo institucijų nesugebėjime tarpininkauti, nukreipti, išklausyti, įtraukti gyventojus, bet pačios visuomenės pobūdyje. Minėti klausimai daugiau susiję su praktiniais problemos aspektais. Remiantis kuriais suformuluotas ir pirmasis darbo autorių pasiūlymas.

Tačiau darbe ne kartą minėtas valdymas „iš apačios“, kuris daugelio analizuotų tyrėjų nuomone, o taip pat ir praktikų (savivaldybių vadovų) būtų pats tinkamiausias regionų plėtros valdymui tobulinti Lietuvoje, taip pat diskutuotinas, ypač turint galvoje Lietuvos vis dar demokratėjančią visuomenę, vis dar besitęsiantį pokomunistinių šalims būdingą nostalgikišką „senų, gerų laikų“ prisiminimą, kai „centras“ atsakydavo už viską. Beje, atsižvelgiant ir į Europos Tarybos rekomendacijas – stambinti regionus bei į jau parengtą naują savivaldybių steigimo koncepciją, paremtą piliečių iniciatyva, diskusija dėl „tinkamiausio“ valdymo modelio tik paaštrėja. Tai yra labai abejotinas tampa radikalus valdymo modelio „iš viršaus į apačią“ pakeitimas „iš apačios į viršų“. Šiais diskusiniais klausimais paremtas antrasis darbo autorių pasiūlymas, kas galėtų būti traktuojama kaip tolesnė tyrimų kryptis.

LITERATŪRA

1. Babaliauskaitė, J. (2002). Internetas ir jo įtaka regionų plėtrai Lietuvoje. Regionų plėtra 2002: tarptautinė mokslinė konferencijos medžiaga. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, p. 19-23.
2. Bagdzevičienė R., Dokurnevič E. (2002). Mokslinių požiūrių sąveika regiono plėtros modelyje. Regionų plėtra 2002: tarptautinė mokslinė konferencijos medžiaga. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, p. 75-78.
3. Bagdzevičienė, R., Tamkus, A. (2000). Regioninės plėtros strateginio planavimo metodologiniai aspektai. Regionų plėtros problemos. Tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, p. 48 – 53.
4. Bagdzevičienė, R. (2003). Regioninės politikos teorija ir metodologija. Paskaitų konspektas. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla.
5. Bagdzevičienė, R. (2001). Regioninės politikos vykdymo prielaidos. Regionų plėtra 2001: tarptautinė mokslinė konferencijos medžiaga. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, p. 10-15.
6. Bitinas, B. (1998). Ugdymo tyrimų metodologija. Vilnius: Jošara, p. 8-128.
7. Carver, S.(2001). The future of participatory approaches using geographic information: developing a research agenda for the 21st century. Journal of the urban and regional information systems association, 5, p. 61-71.
8. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2002). Statistika II ir jos taikymai. Vilnius: TEV, p. 28-30.
9. Čepinskis, J., Smilga, V. (2002). Strateginis subalansuotas plėtros valdymas. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, 22, p.55.
10. Čiegis, R. (2002). Tolydžios ekonominės plėtros alternatyvios teorijos: Monografija. Kaunas: Naujasis lankas.
11. Čiegis, R. (2002). Visuomenės subalansuotos plėtros valdymas. Socialinių mokslų habilitacinis darbas. Kauno Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas.
12. Čiegis, R. (2002). Socialiai ir ekologiškai orientuoti subalansuoti ekonominės plėtros valdymo principai. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, 20, p. 77.
13. Čiegis, R. (2003). Tvarios visuomenės plėtros valdymo principai ir ekonomikos transformacijos. [žiūrėta 2005-01-14]. Prieiga per internetą: <http://www.transformations.khf.vu.lt/03v2n2/articles/index.php?a=lteg>
14. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (1993). Ats. Red: Keinys St., Klimavičius J., Paulauskas J., Pikčilingis J., Sližienė N., Ulvydas K., Vitkauskas V. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
15. Dagtė, I. (2003). Mokslinio tiriamojo darbo organizavimas. Paskaitų konspektas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 5-8.
16. Damašienė, V. (2004). Regiono pramonės plėtros ir užimtumo valdymas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 123 p.
17. Damašienė, V., Rimkevičienė, A. (2002). Regioninės politikos strategijų analizė ir vertinimas. Regionų plėtra – 2002: tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla, p. 70-74.
18. Darbotvarkė 21: Subalansuotos plėtros veiksmų programa. Vilnius 2001. p.287
19. Degutis, M. (1996). Socialinių tyrimų metodologija. Paskaitų konspektai. Kaunas: VU tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas. Naujasis lankas.
20. Dikčius, V. (2003). Marketingo tyrimai teorija ir praktika. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegijos leidykla.
21. Dokurnevič, E. (2002). Regionų plėtra konkurencijos sąlygomis. Magistro darbas. Kauno technologijos universitetas, Kaunas.

22. Dokurnevič, E., Bagdzevičienė, R. (2002). Mokslinių požiūrių sąveika regiono plėtros modelyje. Regionų plėtra – 2002: tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla, p. 75-78.
23. Dumčius, R., Šiupšinskas, S. (2003). Nacionalinė studija. ES poveikis Lietuvos savivaldybėms regioninės plėtros srityje. Vilnius, 2003.
24. Elgar, E. (1994). International handbook of local and regional government. England: Edward Elgar Publishing Company.
25. Ekonomika ir vadyba. (2003). Tarptinė mokslinė konferencijos medžiaga, 2 knyga. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, p. 134.
26. Gerber, E.R., Gibson, C.C. (2005). Balancing and competing in American regional governance.[žiūrėta 2005-04-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.nd.edu/~amdemoc/GerberPaper.pdf>>
27. Grigonis, V., Burinskienė, M. (2002). Informacinės technologijos vykdančių miestų ir miestelių energetinį planavimą. Journal of civil engineering and management. Vilnius: Technika, p.197-205.
28. Haynes, K.E., Maas, G.C., Stough, R.R., Riggle, J.D. (1997). „Regional governance and economic development: lessons from federal states“, in Danson, M., Lloyd, M., Hill, S. Regional Governance and Economic development. London: Pion.
29. Idėjų žodynas (2001). Ats. Red. Anne –Lucie Norton. Vilnius: Alma litera, p. 569.
30. Imbrasaitė, J. (2003). Politinio dalyvavimo formos Lietuvoje: racionalaus veikėjo ir universalių vertybių struktūros ir perspektyvos. Žurnalas Socialiniai mokslai Nr.3 (40).
31. Jauhiainen, J.S. (2000). Regional Development and Regional Policy European Union and the Baltic Sea Region Finland. University of Turku: Centre for Extension Studies, p. 132.
32. Kardelis, K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Judex, p. 398.
33. Krupavičius, A., Skardžius, P. (2004). Vietos demokratija. Bendruomenės dalyvavimas sprendimų priėmimo procese Suomijoje ir Lietuvoje. Vilnius: Rudaičio, M. personalinė įmonė „Sirta“.
34. Laurinčiukienė, L. (2005). Darnos ženklai. Informacinis leidinys Švietimo naujienos, Nr.5-2005
35. Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymas (2000). Valstybės žinios, nr.8 – 1889.
36. Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymo pakeitimo įstatymas (2002). Valstybės žinios, nr.66-1987.
37. Lietuvos Respublikos apskrities valdymo įstatymas, priimtas 1994 m. gruodžio 15 d. Nr. I-707, Žin., 1994, Nr. 101-2015.
38. Lileikienė, A., Šaparnis, G., Tamošiūnas, T. (2004). Magistro darbo rengimo metodika. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
39. Lukošius, S., Žibaitis, E., Tamošiūnas, T. (2003). Šiaulių apskrities smulkaus ir vidutinio verslo įmonių skaičiaus dinamikos lyginamoji analizė. Jaunųjų mokslininkų darbai, 1, p. 9-13.
40. Luobikienė, I. (2000). Sociologija: bendrieji pagrindai ir tyrimų metodika. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla, p. 98-182.
41. Martišius, S.A., Kėdaitis, V. (2004). Statistika. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
42. Martišius, S.A., Kėdaitis, V. (2003). Statistika 2 : Statistikos išvados ir sprendimai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
43. Martišius, S.A., Vaičiūnas, G.P. (2001). Taikomoji statistika ekonomistams ir vadybininkams. Šiauliai: ŠU leidykla.
44. Mažeikienė, N. (2001). Socializacijos ir ugdymo diagnostikos instrumentų kultūrinis perkeliamumas: makiavelizmo ir autoritarizmo matavimo aspektas. Daktaro disertacijos santrauka. Šiaulių universitetas, Šiauliai, p. 30.
45. Melnikas, B., Paliulis, N. (1999). Vadovas miestų ekonomikos bazei analizuoti. Vilnius: Atkula.

46. Merkys, G., Ruškus, J. (2003). Socialinė ir demografinė Šiaulių miesto aplinka. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 199.
47. Merkys, G. (1995). Pedagoginio tyrimo metodologijos pradmenys. Šiauliai: ŠPI, p. 57.
48. Merkys, G. (2000). Ugdymo tyrimų sociokultūrinių ir metodologinių pradų vienovė. Habilitacinis darbas. Šiaulių universitetas, Šiauliai, p. 118.
49. Miestų ekonominės ir socialinės plėtros teoriniai ir praktiniai aspektai. Viešasis administravimas (1999). Ats. Red. A. Raipa. Kaunas: Technologija, p. 293-323.
50. Moterys ir vyrai Lietuvos apskrityse. Faktinė padėtis (2004). Kaunas: Balčiūnienės, L. Firma „Dimera“.
51. Mouritzen P.E., Nielsen K.H. (1988). Handbook of Comparative Urban Fiscal Data, DDA, Odense.
52. Nakrošis, V. (2003). Europos Sąjungos regioninė politika ir struktūrinių fondų valdymas. Vilnius: Eugrimas, p.18-19.
53. Norton, A. International Handbook of Local and Regional Government. A Comparative Analysis of Advanced Democracies. Edward Elgar, 1997.
54. * Petrauskaitė, R., Tijūnaitis R., Volskytė R. (2003). Šiaulių regiono plėtotos planavimo aspektai: regiono gyventojų nuomonių tyrimas. Bakalauro darbas. Šiaulių universitetas, Šiauliai.
55. ** Petukienė, E. (2004). Visuomenės nuomonės apie strateginius regiono plėtros uždavinius analizė. Magistro darbas. Šiaulių universitetas, Šiauliai.
56. Riekašius, R. (2003). Politinis dalyvavimas pokomunistinėse valstybėse: Lietuvos atvejis. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, Vilnius, p. 123.
57. Riekašius, R. (2003). Konvencinio dalyvavimo krizė. Politologija, 3 (31), p. 38 – 59.
58. Rimkevičienė, A., Damašienė, V. (2002). Regioninės politikos strategijų analizė ir vertinimas. Regionų plėtra 2002: tarptautinė mokslinė konferencijos medžiaga. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, p. 70-74.
59. Subalansuotosios plėtros įgyvendinimo nacionalinė ataskaita. Vilnius. 2002. Leidykla “Lututė“ p. 147
60. Šaparnis, G. (2000). Kokybinių ir kiekybinių metodų derinimas, diagnozuojant mokyklos vadybą, nestandartizuojant atviro tipo klausimynu. Daktaro disertacijos santrauka. Šiaulių universiteto leidykla, Šiauliai, p. 28.
61. Šaulauskas, M.P. (2001). Skaitmeninė Lietuva. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 154.
62. Šimelevič, K. (2002). Regionalizacijos raida ir įtaka ekonominei plėtrai. Magistro darbas. Kauno technologijos universitetas, Kaunas.
63. Šimelevič, K., Bagdzevičienė, R. (2002). Regionalizacijos procesas – vienas iš svarbiausių veiksnių, užtikrinančių regionų ekonominę plėtrą. Regionų plėtra – 2002: tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla, p. 179- 182.
64. Štreimikienė, D. (2002). ES regioninės politikos įgyvendinimas Lietuvoje. Regionų plėtra 2002: tarptautinė mokslinė konferencijos medžiaga. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, p. 186-189.
65. Štreimikienė, D. (2002). Regionų plėtros teorijos ir politika. Regionų plėtra 2001: tarptautinė mokslinė konferencijos medžiaga. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, p. 279-283.
66. Šumskas, G. (2003). Ekonominis balsavimas Baltijos šalyse: apibendrintų duomenų analizė. Žurnalas Socialiniai mokslai Nr.3 (40).
67. Tidikis, R. (2003). Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: LTU, p. 701.
68. Tamošiūnas, T. (2004). Šiaulių regiono plėtros tendencijos. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos: Ernesto Galvanausko tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 279-284.

69. Tamošiūnas, T. (2003). Šiaulių apskrities ekonominių ir socialinių rodiklių lyginamoji analizė. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 2002: Ernesto Galvanausko tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 210-218.
70. Thierstein, A., Walser, M. Sustainable Regional Development: Interplay of top-down and bottom-up approaches. 1997. [žiūrėta 2005-01-14]. Prieiga per internetą: http://www.raumentwicklung.ar.tum.de/gliederung/personen/Abstracts_ATH/ERSA_1999_Sustain.pdf
71. Tijūnaitienė, R., Petukienė, E. (2003). Regioninė plėtra socialinės partnerystės kontekste. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 2004: Ernesto Galvanausko tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 232-237.
72. Tijūnaitienė, R., Petukienė, E. (2004). Visuomenės dalyvavimas kaip tyrimų objektas: teorinis aspektas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos: Ernesto Galvanausko tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 284-291.
73. Tijūnaitienė, R., Petukienė, E. (2003). Regioninė kooperacija Europoje globalizacijos sąlygomis. *Europos sąjunga-2004: iššūkiai, procesai ir Europos studijos: tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga 1 knyga*. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla, p. 149-153.
74. Tijūnaitienė, R., Giedrimienė, L. (2002). Globalizacija versus regionalizmas. *Regionų plėtra – 2002: tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla, p. 191-195.
75. Tijūnaitienė, R., Petukienė, E. (2003). Regioninė kooperacija globalinių rinkų kūrimo aspektu. *Ekonomika ir vadyba – 2003: tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga 2 knyga*. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla, p. 132-134.
76. Tijūnaitis, R., Petrauskaitė, R. (2004). Šiaulių regiono socialinė demografinė situacija: gyventojų dalyvavimo regiono plėtotės procese aspektu. *Verslas, ekonomika ir vadyba – 2004: ketvirtoji studentų mokslinė konferencija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 51-58.
77. Tijūnaitienė, R., Tijūnaitis, R., Petrauskaitė, R. (2004). Regionų plėtotės strateginio planavimo ypatumai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 2004: Ernesto Galvanausko tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 296-300.
78. Tijūnaitienė, R., Tijūnaitis, R., Petrauskaitė, R. (2004). Regionų plėtros teorijos plėtotės planų rengimo kontekste. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 2004: Ernesto Galvanausko tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 300-305.
79. Tijūnaitienė, R. (2001). Metodiniai patarimai rašantiems kursinius, kvalifikacinius darbus. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 36.
80. Tijūnaitienė, R., Vekterytė, M., Staponkienė J. (2003). Regional sustainable development in the context of european development. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 28, p. 127 – 140.
81. Urbanskienė, R., Vaitkienė, R., Clottey, B. (1998). Rinkos tyrimai ir analizė. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla, p. 200.
82. Vadovas miestų ekonomikos bazei analizuoti (1999). Ats. red. N. Paliulis., B. Melnikas. Vilnius: Vilniaus Gedinimo technologijos universiteto leidykla, p. 63.
83. Vaičiūnienė, J. (1999). Piliečių dalyvavimas valdymo procesuose. *Praktinis vadovas Lietuvos savivaldybėms*. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla, p. 101.
84. Vaitkevičiūtė, V. (2002). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas, p. 1119.
85. Valackienė, A. (2004). *Sociologinis tyrimas*. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla.

86. Žičkienė, S. (2004). Socio-economic aspects of municipal waste management in the context of sustainable development. Summary of Doctoral Dissertation Social Sciences, Economics. Vilnius: Vilnius “Technika”, p.26-29.
87. Žičkienė, S. (2004). Komunalinių atliekų tvarkymo socialiniai-ekonominiai aspektai darnios miestų plėtros kontekste. Daktaro disertacija. Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Vilnius.
88. Žilinskas, G. (2002). Regionų valdymas: atsakomybė ir demokratija. Regionų plėtra – 2002: tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla, p. 220-223.
89. Wienert, H.. Regulation and Industrial Competitiveness: a perspective for regulatory reform. OECD, 1997
90. Tamošiūnas, T.(2004). Main tendencies of the development of Šiauliai country. Проблемы экономического развития региона, 2, p. 95-102.
91. Petukienė, E., Tijūnaitienė, R. (2005). Человеческий фактор в планировании развития регионов: аспект участия общества. Problem rozwoju ekonomicznego regionow pogranicza bialorusko-polskiego, 2, p. 101-104.
92. Adamkus, V. Lietuvos respublikos prezidento metinis pranešimas [žiūrėta 2005-04-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.adamkus.lt/pmp2003.phtml>>.
93. Analysing differences in SPSS – notes on how to interpret the relevant output. [žiūrėta 2005-05-03]. Prieiga per internetą: <http://64.233.183.104/search?q=cache:1Y4TdzkYitYJ:oassis.gcal.ac.uk/rms/pdf/anova.pdf+Sig.+in+SPSS+means&hl=lt&start=9&lr=lang_en|lang_lt|lang_ru>
94. Andrikienė, L.L. (2004). Valdžios ir piliečio ryšio stiprinimas. [žiūrėta 2005-04-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.laimaandrikiene.lt/lt/main/public/artic/stiprinimas>>.
95. Andriukaitis, V. Decentralizacija ir apskričių bei valsčių formavimas. [žiūrėta 2005-04-19]. Prieiga per internetą: <http://64.233.183.104/search?q=cache:AggaOba3u9UJ:sec.sec.lt/docs/pubs/bookdec.pdf+gyventoj%C5%B3+dalyvavimas+valdyme&hl=lt&lr=lang_en|lang_lt|lang_ru>.
96. Augustinaitis, A. Informacijos visuomenės savivaldos tendencijos [žiūrėta 2005-04-05]. Prieiga per internetą: <http://www.ltu.lt/padaliniai/FAKULTETAIVVF/zvvi/dokumentai/cv/augustinaitis_publicacijos_files/IV_savivaldos_tendencijos.htm>.
97. Bagdzevičienė, R., Tamkus, A., Navackaitė, L. Šalies ekonomikos plėtra regionalizacijos ir globalizacijos kontekste. Konferencijos pranešimų medžiaga. Es ir Lietuvos regioninė politika. Kauno regiono plėtros strategija [žiūrėta 2004-10-18]. Prieiga per internetą: <http://www.lrti.lt/veikla/Pranesimai/RBagdz_SaliesEk.doc>.
98. Besivystančios šalys, tarptautinė prekyba ir darnus vystymasis: Bendrijos bendrųjų tarifų lengvatų (BLS) vaidmuo 2006–2015 m. [žiūrėta 2005-04-14]. Prieiga per internetą: <http://trade-info.cec.eu.int/doclib/docs/2005/march/tradoc_121950.pdf>
99. Building a framework for Consultation and public participation. Discussion paper [žiūrėta 2005-03-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.iadb.org/sds/doc/sds-participationE.pdf>>.
100. Čaplikas, V. (2002). Ko galėtume pasimokyti iš suomių?. [žiūrėta 2005-04-29]. Prieiga per internetą <<http://samogitia.mch.mii.lt/KULTURA/Caplikas.htm>>
101. Čekanavičius, L. Hsm krypties situacijos analizė [žiūrėta 2005-02-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.mokslas.lt/content/documents/projects/projectother/hsm/analize/Ekonomika.doc>>
102. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. [žiūrėta 2005-03-11] Prieiga per internetą: <<http://www.autoinfa.lt/webdic/>>.
103. Europos Bendrijos ACCESS programa. “Transparency International” Lietuvos skyrius. Regioninės valdžios sprendimų skaidrumo užtikrinimas: viešosios kontrolės stiprinimas, taikant informacines technologijas [žiūrėta 2005-01-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.transparency.lt/apie.php>>.

104. Finkel, S. F. Civic education and the mobilization of political participation in developing democracies [žiūrėta 2005-03-08]. Prieiga per internetą: <<http://www.princeton.edu/~csdp/events/pdfs/finkel.pdf>>.
105. Gaidys, V. Lietuvos gyventojų lūkesčiai: dabartis ir perspektyvos [žiūrėta 2005-02-17]. Prieiga per internetą: <http://mks.lms.lt/sekcijos/sociologija/gaidys_vladas.doc>.
106. Godschalk, D. R., Brody, S., Burby, R. Public participation in natural hazard mitigation policy formation: challenges for comprehensive planning [žiūrėta 2005-03-05]. Prieiga per internetą: <<http://tulsapartners.org/resources/godsjepmarticleparticipationsept03.pdf>>.
107. Investicijų departamento veiklos rezultatai. [žiūrėta 2005-01-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.lda.lt/export/agency.idep.rezults.html>>.
108. Jaunimo dalyvavimas visuomeninių organizacijų ir savivaldos veikloje. (2004). Tyrimo ataskaita. [žiūrėta 2005-05-12]. Prieiga per internetą <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/jaun_dalyvav_veikloje_ataskaita_2004.doc>.
109. Klaipėdos-Tauragės regiono ekonominės plėtros veiksmų planas: ekonominės plėtros strategija. Plano projektas. Lietuvos regioniniu tyrimu institutas [žiūrėta 2005-03-11]. Prieiga per internetą: <www.lrti.lt/naujienos/Konf_Kauno_strat.ppt>.
110. Kreipimasis dėl tautinio pilietinių iniciatyvų sąjūdžio kūrimo (projektas) [žiūrėta 2005-03-23]. Prieiga internete: <http://www.pilieciai.lt/apie.html#_kitaspasirinkimas>.
111. Krukoniėnė, G. Konsultavimosi technologijos [žiūrėta 2005-03-28]. Prieiga per internetą: <http://www.ltu.lt/padaliniai/FAKULTETAIVvf/zvvi/dokumentai/metodine%20medziaga/konsultavimosi_tehnologijos.doc>.
112. Lazdinis, M. Lietuvos miškai ir mediena tvarios ir subalansuotos plėtros kontekste. 2003 Nr.1 Žurnalas Baltijos miškai ir mediena. [žiūrėta 2005-01-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.bmm.lt/straipsnis.cfm?id=60>>.
113. Leloup, F., Moyart, L. 2003. The regional restructuring of old industrial regions: the case of Hainaut in Belgium. [žiūrėta 2005-01-14]. Prieiga per internetą: <www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/pisa03/leloup.pdf>.
114. Lietuvos laisvosios rinkos leidinys (2005). [žiūrėta 2005-04-29]. Prieiga per internetą <http://www.lrinka.lt/Leidiny/pdf/2005_Nr1.pdf>.
115. Lietuvos Respublika (2003). Bendrasis programavimo dokumentas, 2004-2006 projektas [žiūrėta 2005-03-11]. Prieiga per internetą: <www.is.lt/Utenos_apskritis/Regionine_pletra/regionine_politika.htm - 16k>.
116. Lietuvos visuomenės informavimo įstatymas [žiūrėta 2004 11 25]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt>>.
117. Local and Regional Governance in the Greater Toronto Area: A Review of Alternatives. [žiūrėta 2005-04-14]. Prieiga per internetą: <http://64.233.183.104/search?q=cache:dnUh9xiF3pYJ:www.publicpurpose.com/tor-demo.htm++the+decades+Regional+and+Local+Governance&hl=lt&lr=lang_en|lang_lt|lang_ru>.
118. Local capital expenditure (2003). [žiūrėta 2005-04-19]. Prieiga per internetą: <www.conservatives.com/tile.do?def=news_story.page&obj_id=78821&speeches=1>.
119. Macleod, D. Contemporary approaches of regional development. (1997). [žiūrėta 2005-01-14]. Prieiga per internetą: <<http://www3.sympatico.ca/david.macleod/UTOPS.HTM>>.
120. Maldeikis, E. (2000). Modernios ekonomikos link. [žiūrėta 2005-04-29]. Prieiga per internetą <<http://www.lls.lt/library/maldeikis-modekon.htm>>.
121. Maniokas, K., Degutis, M., Ramonaitė, A., Davidavičius, A. (2004). Gerovė ir demokratija: socialiniai-ekonominiai skirtumai ir pasitenkinimas demokratija Lietuvoje. Tyrimo ataskaita. [žiūrėta 2005-04-29]. Prieiga per internetą <http://www.estep.lt/downloads/structure/Ataskaita_20041213.doc
<<http://www.lls.lt/library/maldeikis-modekon.htm>>.

122. Nenortaitė, B. (2005). Kaip išgelbėti vargą Lietuvą. (2005). [žiūrėta 2005-04-15]. Prieiga per internetą: <www.laimaandrikiene.lt>.
123. Norris, P. Democratic Phoenix: political activism worldwide [žiūrėta 2004-10-29]. Prieiga per internetą: <<http://ksghome.harvard.edu/~pnorris.shorenstein.ksg/Articles/Articles%20conference%20papers.htm>>.
124. Pasaulinis aukščiausiojo lygio susitikimas darnaus vystymosi klausimais – 2002. [žiūrėta 2005-01-14]. Prieiga per internetą: <http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=2194&print=1>.
125. Paulauskas, S. (2001) Nuo demagogijos prie strateginės vadybos. [žiūrėta 2005-05-12]. Prieiga per internetą: <http://64.233.183.104/search?q=cache:vbnOZ_HBfeQJ:ausis.gf.vu.lt/mg/nr/2001/01/1dem.html++valdymo+ateitis&hl=lt&lr=lang_en|lang_lt|lang_ru>.
126. Pfetsh, F. Governance in the age of globalization [žiūrėta 2005-01-14]. Prieiga per internetą: <ccsun57.cc.ntu.edu.tw/~sanmin/19221/922129.html - 33k>.
127. Pilietinės visuomenės idėjos istorinė raida. (2005). [žiūrėta 2005-05-11]. Prieiga per internetą <http://lt.wikipedia.org/wiki/Pilietin%C4%97_visuomen%C4%97>.
128. Public participation and sustainable development on-line module [žiūrėta 2005-01-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.farn.org.ar/docs/pp/ppmodule.pdf>>.
129. Regionų plėtros planų parengimo ir atnaujinimo metodika [žiūrėta 2005-03-11]. Prieiga per internetą: <www.pava.lt/sveik_program3_10.pdf>.
130. Šiupšinskas, S. Strateginis planavimas, pokyčių valdymas savivaldybėse. Lietuvos savivaldybių asociacija [žiūrėta 2005-03-11]. Prieiga per internetą: <www.lsa.lt/ryšiai/projektai/projap.doc>.
131. Schlossberg D.M., Shuford, E. Delineating “Public” and “Participation” in PPGIS [žiūrėta 2005-03-25]. Prieiga per internetą: <<https://ir.uoregon.edu:8443/dspace/handle/1794>>.
132. Sustainable development governance [žiūrėta 2005-04-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.johannesburgsummit.org/html/documents/prepcom3docs/governance30.3.rev1.doc>>.
133. The global campaign for good urban governance.(2000) [žiūrėta 2005-04-14]. Prieiga per internetą: <http://64.233.183.104/search?q=cache:05UH0UqtBwJ:www.sustainabledevelopment.org/learning/urbangov.rtf+Regional+Governance+versus+Local+Governance&hl=lt&lr=lang_en|lang_lt|lang_ru>.
134. Tiškus, G. Apie erdvinį planavimą ir kitas sąvokas. [žiūrėta 2005-01-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.asa.lt/cgi-bin/str1.cgi?grp=25>>.
135. Trys pasiūlymai Lietuvos politikams. (2005). [žiūrėta 2005-04-19]. Prieiga per internetą: <<http://www.civitas.lt/files/Trys%20pasiulymai%20Lietuvos%20politikams.pdf>>.
136. Vainorius, M. (2005). Klaipėdos regionas prie Struktūrinių fondų neskuba. [žiūrėta 2005-04-17]. Prieiga per internetą: <www.ve.lt>.
137. Zokniai bus viena moderniausių NATO bazių R. Europoje.(2004). [žiūrėta 2004-09-14]. Prieiga per internetą: <[http://www.omni.lt/?i\\$9359_84776\\$z_160832](http://www.omni.lt/?i9359_84776z_160832)>.
138. Žmogaus teisės Lietuvoje: 2002 m. [žiūrėta 2005-04-14]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0075282.doc>>.
139. Žmogiškųjų išteklių plėtros tyrimas Lietuvoje [žiūrėta 2004-12-19]. Prieiga per internetą: <<http://www.darborinka.lt/?pid356>>.
140. Wilcox, D. The guide to effective participation [žiūrėta 2005-04-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.partnerships.org.uk/guide/index.htm>>.